

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bors András: Kellner Sándor, az igaz bolsevik

193 Bors András: Kellner Sándor, az igaz bolsevik

Nevét és életét – mint kortársai között annyiét – az első világháború szökőárja tette láthatóvá és ismertté. Tevékenysége már mozgalmi szereplésének kezdetekor, kora ifjúságában jelentős, nevével nemcsak az egykorú magyar, de a külföldi forradalmi sajtó vonalán is több helyütt találkozhatunk. Az osztálytudatos forradalmár, az igaz bolsevik példaképét tükröző egyénisége és mindnyájunk javáért küzdő embersége arra kötelez bennünket, hogy *Kellner Sándornak*, az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság egyik soproni vértanújának, a munkásmozgalom kiemelkedő alakjának eseményekben bővelkedő, sok kincsű életútját közelebbről megismerjük.

*

Egy isten háta mögötti falucskában, Tiszaoszláron, 1887. szeptember 3-án jött világra az ott élő koldusszegény néptanító öt gyermeke közül a harmadik: Sándor. Akik a sokat emlegetett ferenc-józsefi aranyidők felszíni nyugalma alatt örvénylő nyomort csak félig-meddig is ismerik, tudják, hogy mit jelentett a monarchia idején Magyarországon, egy Borsod megyei eldugott kisközségben, túlnyomórészt földnélküli földművesek közt egy élet egy tanítócsalád számára. Elapadhatatlan keserűséget, kínt, megalázást és nélkülözést. Tizenöt éves koráig ilyen életre volt ítélve Kellner Sándor. Akkor – 1902-ben – édesapját, Kellner Sámuelt az állam ömindenhatósága nyugdíjba küldte. Pestre költöztek, Óbudára, rozzant, düledező viskók közé, ahol haláltáncát járta a tüdővész és nincstelenség. Iskolában tanulni? Legfeljebb a négy elemi és polgári, a többi már csak a privilégizáltak gyermekeinek juthatott osztályrészlül. Így hát a fiatal Sándor, miként két bátyja, szakmát választott, s ami az ólommérgezés veszélyén kívül nem volt a legelőnytelenebb lehetőség, a nyomdaipari inaskodás gyönyöreivel ismerkedett. Az egyre erőteljesebben kibontakozó munkásszolidaritás övele is megláttatta az egyedül lehetséges utat, a szocialista szervezkedés révén elérhető több és jobb tudás emberalakító erejét. Az ifjúsági mozgalomban s a szakszervezeti életben való részvétele, közeli barátsága Alpári Gyulával, az akkor rendelkezésre álló marxista irodalom megismerése a félfudális rendszer és az uralkodó társadalmi helyzet tarthatatlanságát tudatosította benne. Mint lelkes fiatal barátai, ő is nemcsak tanult, hanem tanított is, előadásokat tartott. Közismert tény, hogy főleg a nyomdászok közül önműveléssel sokan szereztek igen magasfokú műveltséget, és váltak később nemzetközi viszonylatban is a szocialista mozgalom jelentős képviselőivé.

Kellner Sándor inaskoráról és fiatal nyomdászsegédi éveiről – az emlékezések és elmondások alapján – ennyit tudunk. A munkássajtó, az iparhatósági 194 és állami levéltárak további böngészése feltehetően újabb adatokhoz juttatna bennünket. Valószínű, hogy segédlevelének megszerzése után, a forradalmi időknek két

kiemelkedő éve között (1905 és 1912 ez, amikor 18, illetve 25 éves volt) vándorútra indult Közép-Európa városaiba, ahogy akkor mondták „valcolásra”, hogy szakmai és mozgalmi ismereteit bővítse.

Munkáirodalomnak kétségkívül egyik hiányossága, hogy bár tudunk a századeleji munkásoknak e „valcoló” útjairól, azoknak sajátosságai mégis alig ismertek. A ma is élő munkásoknak erre vonatkozó emlékeit, feljegyzéseit, esetleg útinaplóit stb. fel kellene kutatnunk, s a nemzetközi munkásmozgalomnak bizonyára sokféle tekintetben értékes kapcsolataira találnánk bennük. Nem a műfaji feldolgozás kérdése a döntő, de az ilyen irodalomnak tartalmi jelentősége és nevelő hatása szinte felbecsülhetetlen lenne. Példák erre Gorkijnak és Jack Londonnak az írásai, amelyek történeti hitelességgel örökítették meg minden idők számára az orosz proletárok és az amerikai hobók világának lenyűgözően izgalmas és tanulságos életét s előttünk ma már szinte elképzelhetetlenül furcsa, de törvényszerű szokásait.

Kellner Sándor nem sokkal az első világháború előtt a soproni Röttig-féle nyomdában dolgozott mint betűszedő.

Huszonhét éves, amikor 1914-ben, a világra zúdult tömegkatasztrófa első napjaiban katonai behívóját kézhez veszi, és a jobboldali szociáldemokrata vezetők szégyenteljes fogadkozásaitól és pálfordulásától megcsalva mint *tizennyolcas soproni honvéd bevonult*. Hamarosan – mint annyi százezer munkástestvérét – őt is a frontra hurcolják. Az ott töltött néhány hónapnak szörnyűségei csak békevágyát erősítik és azt a tudatot, hogy csakis a békéért érdemes élni és harcolni. Elfogják, a csitai, pescankai, majd a szaratovi táborokba kerül. Forradalmi hűsége eszméihez és mindig, mindenben logikus, felvilágosító beszédei ismertté és népszerűvé teszik hadifogoly társai körében.

Valószínűen akkor ismerte meg Rabinovits Józsefet, akit aranyműves műhelyasztala mellől sodort oly távol hazájától a háború vihara. Megbarátkoznak és életük végéig megszeretik egymást. Mindketten tagjai lesznek az orosz bolsevikok kezdeményezésére megalakított agitátor csoportnak és hirdetik az új, forradalmi eszméket.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom világ- és emberformáló ereje, az 1917-es télelő szovjet-oroszországi eseményei Kellner Sándornak is egy új élet küszöbét jelentik. Szívvel-lélekkel áll a bolsevikok közé, késlekedés nélkül kész akár az életét áldozni az emberiség nagy ügyének érdekében. A helyi bizottság 1918 április közepén Moszkvába küldi a hadifoglyok oroszországi kongresszusára. A mandátum-vizsgáló bizottság tagjává választják meg. Akkor találkozott először Kun Béla és Szamuely Tibor elvtársakkal és bevonulása után itt látja újra régi barátját: Vántus Károlyt. Moszkvai küldetését befejezve, visszatér a szaratovi táborba. Az orosz proletár-testvérek akkor már súlyos harcaikat vívják a rájuk törő ellenforradalmárokkal, és hogy ezt az élet-halálra menő harcot a maguk erejével is támogassák, a magyar katonák legöntudatosabbjai is vörös gárdát alakítanak, parancsnokuk: Kellner Sándor. A szaratovi fogolytábor internacionalistái hősi bátorsággal állnak helyt a fiatal orosz tanács hatalom megvédésében.

1918 novemberének első napjaiban együtt jönnek haza Rabinovits Józseffel. Kellner „hazatérve csak leszerelt Sopronban, azután utazott Pestre, ahol az elsők között harcolt a kommunista mozgalomban.” A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásakor annak alapító tagja lesz a fáradhatatlan a proletárforradalom előkészítése, a tanács hatalom kivívása érdekében. Soproni elvtársaival is tartja a kapcsolatot, amiképp ez Bors László hetilapjának, [195a](#) Soproni Tükörnek 1919. február 16-i számában megjelent „Riport a soproni kommunistákról” című írásából is megállapítható:

„Helyi pártszervezetük egyelőre még nincsen ugyan a soproni kommunistáknak, azonban vannak vérbeli kommunisták Sopronban. Hogy hányan, azt persze ma még nem lehet pontosan megmondani, azonban sokan vannak, mert a soproni szociáldemokrata pártszervezet keretén belül *igazi szocialista*, tehát kommunista érzésű a legintelligensebb munkásréteg: a nyomdászok. A nyomdász-szervezet pedig ma a legtekintélyesebb és leghatalmasabb szakszervezet 196 Sopronban. Érdekes, hogy a soproni kommunistáknak a „vezérük” is – hogy úgy mondjuk –, ámbár az igazi szocializmus nem tűr meg vezéreket, a kommunista mozgalom soproni megindítója is nyomdász: Kellner Sándor, betűszedő...”

A riport utalt arra is, hogy Kellner Sándornak, „egy gyönyörű cikke jelent meg csak nemrégiben a nyomdászok szaklapjában, a Typographiában.”

A cikk címe: „Bolszevizmus vagy demokrácia.” 1918. december 27-én közölte a lap 52. számában. Érdekes belőle idézni, mert rávilágít a két pártnak az akkori problémát értékelő differenciáltságára és Kellner Sándor állásfoglalásának dokumentuma:

„A Typographia 50. számában »Bolszevizmus vagy demokrácia« cím alatt Herczog Salamon szaktárs vállalkozik azon ténynek megállapítására, hogy a szociáldemokrata párt a háború alatt a német független szocialista pártot kivéve, a nemzetközi pártprogram alapján állott és annak szellemében működött.

Továbbá megemlíti a cikkíró szaktárs, hogy a Népszava – a szigorú cenzúra ellenére is –, híven tükrözte a párt taktikáját.

Igazolni kívánja ezt a cikkíró szaktárs azzal, hogy a napi események fontos mozzanatait, sokszor mint az »Arbeiter Zeitung« vagy a »Vorwärts« sárgafekete vagy feketesárga burzsoá sajtó véleményeként adta be a magyar proletár társadalomnak.

Felemlíti a cikkíró a kultúrvilág elismerését a mi szocialistáink iskolázottságát illetően; akkor, mikor a magyar uszító sajtó hazaárulóknak bélyegezte meg azokat a küldötteket, kik a stockholmi kongresszusra mentek a magyar szociáldemokrata párt képviselőjében és akiknek bátor fellépéséről az »Internacionálé« legkimagaslóbb alakjai is elismerőleg nyilatkoztak.

Cikkíró szaktárs el akarja hitetni a Typographia olvasóival, hogy a párt jelenlegi politikája szintén szocialista politika.

...Tekintsünk a dolog mélyébe. A magyar szociáldemokrata párt, a dolgozók, a proletárok *forradalmi pártja*. Ennek a pártnak kötelessége lett volna a négy és fél éves gyilkos háború után – amikor is a kapitalista társadalmi rendet a teljes megsemmisülés fenyegeti –, magához ragadni a *politikai hatalmat* és megvalósítani a *proletárdiktatúrát*. A magyar szociáldemokrata pártnak kötelessége lett volna a felülről megrendelt forradalmat, a *proletáriátus felfegyverzett tömegeivel*, szociális forradalommal szervezni és mindörökre végezni a proletáriátus örökös ellenségeivel. Ennek elmulasztása tette lehetővé, hogy ma is ott ülnek a zöld asztalnál a legféltelenebb uszítók, mint forradalmi hősök, a *Nemzeti Tanács védelme alatt* és készülnek megteremteni egy a térképen új, de a kizsákmányolásban és elnyomatásban régi Magyarországot.”

Kellner Sándor cikkének befejező részében hitet tesz a szovjethatalom irányelvei és a lenini politika helyessége mellett.

A közös harcokban létrejött barátság mindig tartós, s így érthető, hogy Rabinovits József – hazajövetelük után – nála fiatalabb barátját, későbbi sógorát, akit mindig nagyon szeretett, bemutatta a családjának. Ez a család a múlt század végén menekült Odesszából, a cári önkényuralom elől. Forradalmi érzésüket itthon is ápolták; mind apjuk, mind a hat fiú és két leány részt vett a munkásmozgalomban. Rabinovits József már vőlegény volt, s a bemutatkozás és első látogatás után – midőn Kellner megismerte barátja húgát, Ilonkát – rövid idő múlva ő is házasságra gondolt. Özvegye – aki Budapesten él ma is – kedves zavarral mondta el nekem a következőket:

„Sándor feljött hozzánk, a terített asztalnál mellém ült, vacsora után táncoltunk, beszélgettünk. Egyszer csak így szólt: Ilonka, maga annyira tetszik nekem, hogy itt az órám, tíz percnyi időt adok, válaszoljon, akar-e feleségül **197**jönni hozzám? A lánykérés e szokatlan módja annyira meglepett, hogy egy napi gondolkodási időt kértem, de már tudtam, hogy szándékunkat édesanyám sem fogja ellenezni. Másnap újra eljött hozzánk az égőszemű fiatalember, s én éreztem, hogy nem válunk el soha többé, egy életen át... Rövidesen megtartottuk eljegyzésünket.”

1918 decembere Pesten is a szegény emberek nyomorúságtól terhes, de nagy eseményeket ígérő, emlékezetes téli hónapja volt. Megjelent a Vörös Újság, s ha kétannyi példányban jelent volna meg, akkor is percekben belül elfogyott volna. A cikkeket az utcákon tényleg egymás kezéből kapkodták az emberek, oly kendőzetlenül igaz és a tényeket kifejező volt minden soruk. Ilyen sajtóhoz addig még nem voltak szokva. A többségi eszme híveinek és harcosainak serege ezért is nőttön-nőtt. A párt vezetői a forradalom földjéről

hozott tapasztalataikat kiváló tudással és lendületesen érvényesítették. A tömegek várták a proletárforradalmat, akár a májusi esőt. Mindezen már semmiféle kormányintézkedés és rendőrterror sem változtathatott. Mégis próbálkoztak: 1919 február végén a kommunista vezetőket lefogták Pesten, köztük Kellner Sándort is... A toloncházi bántalmazások hírére Sopronban Bors László emelte fel tiltakozó szavát, és Entzbruder Dezső főhadnagy vörös vasútbiztosítóival 24 órán belül kiharcolta a városból az ellenforradalmár Tóby tanárt...

*

1919. március 21-én a magyar proletárok kezéről lepattant a bilincs... Ezekben a napokban valóban hősök születtek és álltak a selyemfényű vörös lobogók alá...

Kellner Sándor, a Forradalmi Kormányzótanács soproni teljhatalmú megbízottja, március 27-én jött Sopronba. Még aznap este a Pannónia épülete elé sorakozó, szavait nagy lelkesedéssel ünneplő tömegnek a szálló első emeleti erkélyéről bejelentette a világ második tanács hatalmának létrejöttét és azt, hogy „szocializálni kell a gyárakat, házakat, lefoglalni a készleteket, s mindezeket a proletár közösség tulajdonába helyezni.”

Akik jelen voltak, mindnyájan tudták, hogy eljött végre „a mámoros, diadalmas vörös hajnal!”

*

A szobor – amelyet a város egyik legszebb főterén emelt tragikus sorsú hősének emlékére a soproni dolgozók társadalmának hálája – kifejező, jelképes mozdulatával, szép vonalaival, inkább eszményesíti, mint megszemélyesíti valóságban élő alakját.

Akik ismertük, ilyennek láttuk: termete arányos, a közepesnél zömökebb, erős, izmos vállakkal. Értelmes fehér homloka fölé hullámos sötétbarna haj borult. Kemény arcél, akaraterőre valló, kicsit előreugró áll, dacosan zárt ajkak. Szigorú és kutató, tanáros tekintet, de sötét dióbarna szemének fénye az összes emberi érzéseket kifejezni tudta. Mozgása inkább lassú, mint az olyan emberé, aki ismeri erejét.

Minden helyzetben villámgyorsan koncentrált, ítéletei biztosak, határozottak. Vita esetén inkább támadott, mint védekezett, érvelése nyugodt és meggyőző. Az elesettek, gyengék ügyét a legmesszebbmenőkig támogatta, a kétszínűséget, az alakoskodást gyűlölte. Emberismerete nemcsak elvi oldalról páratlan. A klikkezést, frakciózást, szektázást pillanatig sem tűrte, úgyszintén az ügyvitelben sem a lassú, bürokratikus huzavonát. Aktivitása, munkabírása még kommunista társai számára is meglepő, akik pedig többé-kevésbé mind rendelkeztek 1989-vel a tulajdonsággal. Sosem tudtuk, mikor pihen, hisz éjjel-nappal felkeresték munkahelyén, a Vármegyeház emeletén levő dolgozószozájában, a lakásán, az Új utcai volt püspöki rezidenciában. A munkaidő megkezdésében nem lehetett megelőzni. Puritán életmódja mellőzte a legcsekélyebb fényűzést, pedig tudott lelkesedni a szépért, az újért, a korszerűért.

Soproni beosztásának idején legközvetlenebb állandó munkatársai voltak: dr. Schwartz Sándor, soproni haladó szellemű jogász és Timár Szeréna, a titkárnője. Fegyelmezett magatartásával tudott tekintélyt tartani, a legtöbben szerették mindig előzékeny modoráért, de voltak az örökös fékezők, méricskélők között, akik – ha jelen volt – féltek tőle, s csak távollétében mertek hangoskodni.

Entzbruder Dezsőt és Bors Lászlót szerette munkatársai közül a legjobban. Részben, mert tudta pontosan, mennyi kockázatot és veszélyt vállaltak a proletárforradalom soproni előkészítésében, részben, mert tudta azt is, hogy annak érdekében készek akár az életüket is áldozni, akár ő maga... Hárman voltak a soproni

kommün megtestesítői, igaz hősök, igaz bolsevikok...

Köteteket lehetne írni arról, hogy mennyire súlyos feladatokat kellett vállalniuk és végezniük ezen a politikailag és katonailag is nehéz területen. A városi polgárság egy része beidegződésében csökönyös és maradi, nem hajlandó jottányit sem feladni az ún. elveiből, amely a „magukéhoz”, a „szerzetthez” tűzön-vízen át ragaszkodik, akkor is, ha az a saját és szerzett, nem is egészen tisztességes úton került hozzájuk. Ezek az urak, a levitézlett katonatisztekkel és a fekete reakció kreatúraival karöltve, minden tágítható részre lesve figyeltek, és élen jártak a rémhírek terjesztésében, viszont mindig hátul maradtak a nyílt kiállásban. Állandó kapcsolatuk volt a régi, jobboldali vezetőkkel, azokat meg tudták nyerni sötét céljaik elérésére.

A három igaz kommunista vezetőnek éberségén múlt, hogy a tanács hatalom rendje Sopronban – minden igyekezet és kísérlet dacára – az összeomlásig biztosítva volt.

Magvetésük, áldozatos munkájuk, vérük hullás nem volt hiábavaló: Sopron és az egész megye ma szocialista és mindig szebb eredményeket ér el fejlődésünk útján.

Kellner Sándor és a direktórium, amelyet javaslatára választottak, végig jól teljesítette a néptől kapott feladatát, csupán ketten feledkeztek meg erről és szöktek át Ausztriába: Berczeller Adolf, jobboldali szociáldemokrata, egy ideig Kellner helyettese és Szekeres Márton, termelési biztos, állítólagos újságíró. Mindig akadnak júdások... Keserű szájjal írom ezt, amikor Kellner Sándor példaadását bizonyítani és ábrázolni akarom.

Mert példakép volt, embernek, kommunistának, kezdeményezőnek. Hihetetlenül rövid időn belül megszervezte és működésbe hozta a proletárdiktatúra teljes apparátusát, és olyan hibátlanul, hogy azon végig sem kellett változtatni, javítani. Emberségével, eszmei felkészültségével, mozgalmi jártasságával sikerült ezt elérnie. A külső, belső erővel folytatott állandó harcai, a zendülési kísérletek, ellenforradalmi megmozdulások ellenére is, mennyire megváltozott a városnak az ő irányítása mellett pl. egészségügyi és kulturális helyzete. A városfejlesztésnek, az igazi népjólétnek, a termelés fokozásának mennyi tervét hordozta magában. Erről tanúskodnak a legkülönbözőbb helyeken és hallgatóság előtt elmondott beszédei, s azok az eredmények, amelyeket megvalósítani tudott. A várost és a megyét járta mindig, semmi el nem kerülte figyelmét, s rendelkezéseinek végrehajtását személyesen ellenőrizte. Hányan gyógyultak meg a kitűnő dr. Szilvási Gyula egészségügyi biztos irányításával az akkor megnyílt Erzsébet-kórházban, hogyan csináltak rendet a szörnyű viszonyokat 1999-élfői gyógyfürdő-telepen egyik napról a másikra? A város tisztasága milyen mértékben javult, hány gyermek ment el és készült üdülésre, milyen darabokat játszottak a limonádé helyett a soproni színházban, hogyan indult, fejlődött a soproni ifjúság mozgalmi, művelődési és sportélete, milyen hangversenyeken vehettek részt, akik ilyent addigi életükben nem hallgathattak: a soproni munkások, brennbergi bányászok? Mennyi pénzsegélyben és egyéb juttatásokban részesültek az öregek, rokkantak, elesettek? Ki tudná elősorolni, milyen és mennyi előnyös társadalmi változás, s mindez a proletárdiktatúra rendelkezéseinek és az azokat végrehajtó Kellner Sándornak és szakbiztosainak munkája nyomán.

Ember volt, igazi bolsevik, aki a közösségnek élt, csak a közösségnek tudott élni. Ha talán nem is ismerte, de minden életmegnyilvánulásában magában hordozta a beethoveni intelmet:

„Tegyünk jót, ahol csak lehet. Szeressük mindennél jobban a szabadságot! Ne tagadjuk meg az igazságot soha...”

*

Április végén kötöttek házasságot Rabinovits Ilonkával, Budapesten. Tanúiuk voltak: Biermann István, a fővárosi Munkástanács elnöke (a zalaegerszegi táborban együtt voltak bátyámmal, Bors Pállal, 1922-ben került ki cserefogolyként a Szovjetunióba) és Barna Ignác, belügyi megbízott. Ilonka csak május elején költözött az Új utcai lakásba férjéhez, akinek elfoglaltsága miatt csak keveset lehettek együtt.

Ez az elfoglaltság körülbelül június közepéig tartott, akkor már Kellner elvtárs idejét inkább a párt legfelsőbb munkájában való közreműködése kötötte le, de azután még élesebben figyelte a soproni eseményeket. Erre a júniusi ellenforradalom kezdetén történtek adtak okot. Koncsek Lászlónak: „A renngassei összeesküvés” című kitűnő könyvéből idézem:

„A júniusi vasutas sztrájk hírére a Sopronban tömörült reakció és a jobboldali szociáldemokraták – szoros szövetséget kötve – nyílt sisakkal léptek fel. Minden kertelés nélkül a hatalom átadását követelték.” (173. old.).

„Nyíltan tették fel a kérdést, hogy a gyűlés részvevői ott nyomban döntsék el, kié legyen a hatalom: a kommunistáké vagy a szociáldemokratáké?” (175. old.).

A soproni munkások erre alapos választ adtak. A direktórium döntésére még aznap – június 4-én este – a Széchenyi téri Lóskai-házban levő fegyvertárból kiosztották a fegyvereket és a löszert a soproni munkások, a brennbergi bányászok és a főiskolások között. És megkezdődött a kópházi csata, amelyről Koncsek László a Soproni Szemle 1959. évi első, ünnepi számában ezt írta: „Az 1919-es forradalomnak, a Magyar Tanácsköztársaságnak olyan hősi fegyverténye volt, amelyre méltán lehet büszke Sopron és az egész magyar nép”. Ennek irányításával és győzelmével Entzbruder Dezső kiváló katonai tudásának tündöklő példáját adta.

*

A júniusi ellenforradalom elfojtása után, a június 13-i pártgyűlésen hangzottak el Kellner Sándor emlékezetes szavai:

„...Tessék végignézni a jelenlegi párton, hívjuk azt kommunista-szocialista vagy szocialista-kommunista pártnak, ott egy olyan réteg ütötte fel a tanyáját, amely sohasem volt szocialista.

Legalábbis, elvtársak, egy évtizednek kellene elmúlni, amíg azok az emberek bele tudnak illeszkedni a proletár forradalmiságba.

200 Tehát meg kell védeni ezt a pártot!... Az a véleményem, hogy azt, aki a jövőben be akar lépni ebbe a pártba, nézzük meg, hogy kicsoda, és főleg álljon fenn az a nézet, hogy csak két tag ajánlásával lehessen belépni a szocialista pártba.”

A Tanácskongresszuson is vitába szállt Kellner Sándor a szociáldemokrata Kunfi Zsigmonddal, aki a Clemenceau-jegyzék elfogadása, tehát a Vörös Hadsereg visszavonulása mellett szólalt fel.

Így érvelt ekkor:

„...Mert amit Clemenceau akar, amit a francia és az egyesült imperialisták akarnak, az semmi egyéb, minthogy tessék a tanácskormányt, a proletárdiktatúrát feláldozni. Adjuk át a helyünket olyan

politikusoknak, akik fenn akarják tartani, vissza akarják hozni a régi rendet...

Én, aki ott élek a határon, látom és érzem, hogyha elfogadnánk is, minden kikötés nélkül, Clemenceau úr és társai kívánságát, ott a határon már fel vannak sorakozva, tisztek vezetése alatt azok az ellenforradalmi bandák, amelyeket Clemenceau úr és társai minden további nélkül felhasználhatnak – hogyha már ők maguk nem akarnak cselekedni –, ennek a proletárradalomnak megdöntésére...”

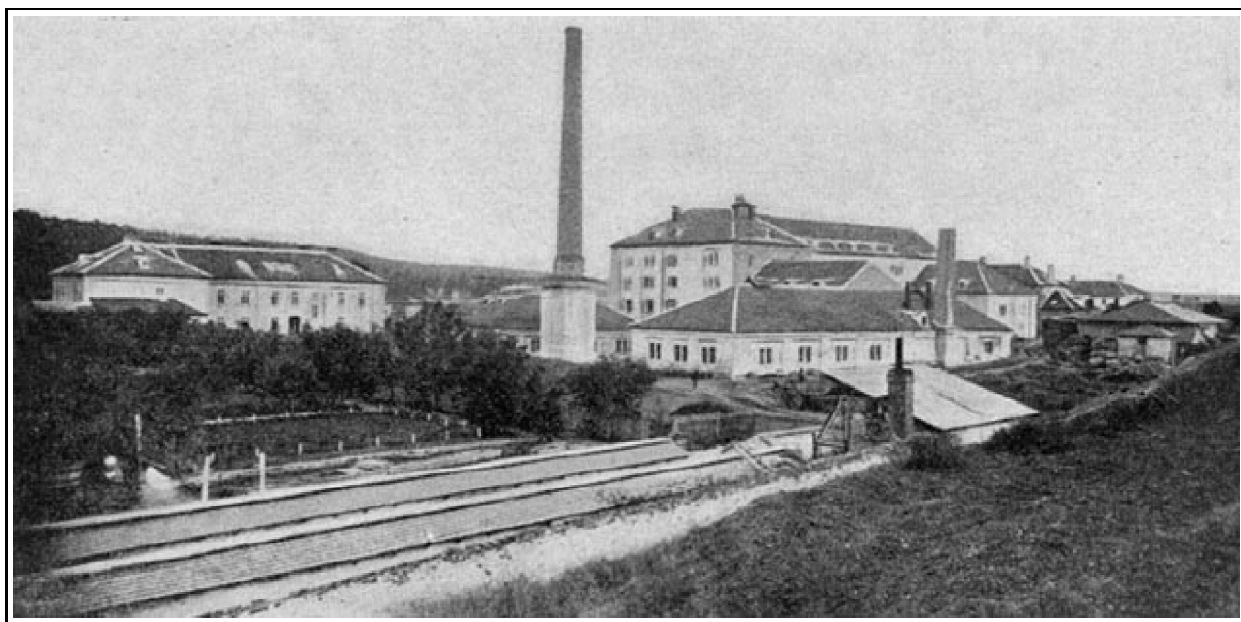
*

Kellner elvtársnak, sajnos, igaza lett. A Tanácsköztársaságot levertek, az első dicsőséges proletárforradalom után 5 év sötét éjszakája következett...

Sógorával, Rabinovits József belügyi népbiztos elvtárral együtt fogták el augusztusban, a Zala megyei Letenyén. A jugoszláv határon át próbáltak menekülni. Kellner Sándort Sopronba vitték, sógorát Budapestre.

Felesége még meglátogatta az ügyészségi fogházban, akkor látták egymást utoljára. Ilonkát Komáromba küldte, aki drága emlékéhez hűségesen, Kellner elvtárs tevékenységéhez méltóan, továbbra is a párt, az eszme harcosa maradt.

Kellner Sándort, az igazi bolsevikot, 1919. szeptember 4-én, a sopronkőhidai országúton kivégezték a tisztí pribékek. Vértanúemlékét Sopron főterén szobra és a róla tavaly elnevezett ligetben emelt márványtábla örökre hirdetni fogja!

A sopronkőhidai fegyház, az 1919-es mártírok szenvedésének színhelye

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (III. rész.)

201 Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve

(III. rész.)

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (III. rész.) / Kereskedelem

Kereskedelem

A kereskedelmet majdnem teljes egészében a szocialista kereskedelem bonyolítja le. A Kiskereskedelmi Vállalat 1950. március elsején alakult. 34 bolttal indult, de 1954. december 31-én már 105 boltegységgel rendelkezett. 1955. január elsején a Kiskereskedelmi Vállalatot profilírozás céljából kettéválasztották. Így alakult az Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat 83 boltegységgel, 234 kiszolgálóval és az Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat 24 szakosított boltegységgel és 142 kiszolgálóval. Mind a két vállalat alakulása óta nagyon szépen fejlődött. A felfelé ívelő fejlődést az alábbi 3 táblázattal szeretném érzékeltetni.

Kisker Vállalat a szétválasztás előtt:

Idő	Boltegység	Létszám
1950. III. 1.	34	275
1950. XII. 31.	75	270
1951. XII. 31.	78	246
1952. XII. 31.	88	275
1953. XII. 31.	103	306
1954. XII. 31.	105	332

Szétválasztás után:

Élelmiszer Kisker. Vállalat:

Idő	Boltegység	Létszám
1955. XII. 31.	83	234
1956. XII. 31.	85	245
1957. XII. 31.	83	237
1958. XII. 31.	84	251
1959. XII. 31.	87	272

Iparcikk Kisker. Vállalat:

Idő	Boltegység	Létszám
1955. XII. 31.	25	142
1956. XII. 31.	32	145
1957. XII. 31.	33	152
1958. XII. 31.	34	143
1959. XII. 31.	35	172

A Kiskereskedelmi Vállalat megalakulásától, 1950. március 1-től kezdve 1955. január 1-ig, a szétválasztásig üzlethálózat fejlesztésére beruházott 1280/m Ft összeget. A szétválasztástól kezdve 1959 végéig beruházott az Élelmiszer Kisker. Vállalat 1060/m Ft-ot, az Iparcikk Kisker. Vállalat pedig 1061/m Ft összeget az üzlethálózat további fejlesztésére. A két vállalat a város lakosságának ellátását zökkenőmentesen képes lebonyolítani.

A tanácsülés és a VB. nagyon sokat foglalkozott a kereskedelemmel, a város áruellátásával. Idézek az 1953. november 18-i tanácsülés határozatából: „Kereskedelmi szerveink munkájában állapíthatunk meg hiányosságokat is. Sok hiba van az áruelosztásban. Több tervszerűséggel sokkal jobb áruelosztást lehetne biztosítani. A szükségletek helyes felmérése kereskedelmünk legfontosabb feladata. Gondoskodni kell arról is, hogy a kiszolgálás előzékeny legyen, ki kell üzni a lélektelenséget kereskedelmi szerveink munkájából. Nincsenek megfelelő egészségvédelmi berendezések az üzlethelyiségekben és nem elég higiénikus a kiszolgálás. Egyik döntő feladat, hogy ezeken a hibákon sürgősen változtassunk. Biztosítani kell a kereskedelmi hálózat bővítését, különösképpen a külterületeken. Nagy és tiszta üzlethelyiségeket kell létrehozni, hogy azok képesek legyenek a megnövekedett forgalom lebonyolítására.”

A tanácsülés hiányosnak tartja Sopron város közellátását; főleg az élelmiszer-cikkek arányos elosztását kifogásolja; kötelezi a VB-t, hogy a tanácsülésen elhangzott észrevételek alapján tegyen felterjesztést a Megyei Tanácshoz a város ellátását illetően és ezen túlmenően kérje a Belkereskedelmi Minisztérium segítségét az arányosabb áruelosztás és ellátás végrehajtásáért. (Tanácsülés, 1954. augusztus 27-i határozat.)

A VB a kereskedelem megjavítására az 1955. III. 25-én megtartott ülésén a következő határozatot hozta:

„A helyi kereskedelmi vállalatok előreláthatólag a II. n. év folyamán közvetlenül a Városi Tanács irányítása és ellenőrzése alá kerülnek. A Kereskedelmi Osztály vizsgálja felül a kereskedelmi szervek összes problémáit, azok megoldására tegyen javaslatot! Mire azok a Helyi Tanácshoz kerülnek, azok átvételét és a további működést zökkenőmentesen biztosítani lehessen. Gondoskodjon az Élelmiszer Kisker. Vállalat, hogy a külterületi árudák megfelelően el legyenek látva áruval. A Lőver-negyed lakóinak kérelmét: az Alsólőver utcai élelmiszeráruda két szakmánya való átszervezését a VB. helyesnek tartja. A város jobb áruellátása és részben az áruellátások nehézségeinek felszámolása érdekében a VB. szükségesnek tartja

Sopronban a nagykereskedelmi lerakat létesítését.”

A határozatok alapján szép nagy üzletek létesültek; különösképpen szakosított boltok: férfi-, női-, gyermek-konfekció, méteráru, cipő, műszaki, háztartási, illatszeráru, ékszer, cukorka s különféle élelmiszer- és fűszerüzletek, húsárudák, tejcsárdák stb. A kiszolgálás is kultúráltabbá lett, méltó a szocialista kereskedelemhez.

A soproni hetipiac zöldáru-, baromfi- és tojásellátása jelentett újra és újra visszatérő nehézséget a Tanácsnak. Nemcsak a VB-nak, de a tanácsülésnek is kellett vele több ízben foglalkoznia. Idézek az 1957. július 18-i tanácsülés beszámolójából, mert ez magába foglalja a hiányosságok gyökerét: „Sajnos, primőr zöldáru tekintetében az ország három legdrágább városa közé tartozunk. Ezek Miskolc, Tatabánya, Sopron. Megpróbáltunk ezen több ízben változtatni, azonban nem sikerült. Miskolcon és Tatabányán mi okozza a primőráruk drágaságát – gondoljuk; azt viszont, hogy Sopronban mi okozza – nagyon jól tudjuk. Sopronnak 40 000 lakosa van, és egy ilyen nagy városnak kereskedelmi szívóhatása – még primőráru tekintetében is – 20–30 km sugarú körzetekre is kiterjed. Nyugaton Nagycenkől visszamenőleg körül vagyunk véve országhatárral. Az ország belseje felé a szívóhatás a határsávig terjed.

A primőr zöldáru-, baromfi-, tojás-felhozatal olyan kevés, hogy a piacon a nagy kereslet alapján túl drágán kerülnek a fogyasztókhoz. Az utolsó két esztendőben, mióta megszűnt a Mezőker. Vállalat és a Földművesszövetkezetek vették át ezek szerepét, jelentősen javult a helyzet. A földművesszövetkezet jobban betölti hivatását, a falvakban elhelyezett boltjaik révén sokkal jobban biztosítja a felvásárlást, rugalmasabban hozza azt forgalomba és árszabályozó szerepe is nagyon jelentős.”

Nehezíti a baromfi-, tojás-, zöldáru ellátását az is, hogy a város mezőgazdasági lakossága – mely a háború után kicserélődött – nem rendezkedett be zöldáru termelésre és baromfitemyésztésre. A környező falvak lakossága ugyancsak nehezen kezdett némi kertgazdálkodást folytatni. Évekig tartott, míg sikerült Sopron városa és közvetlen környékének parasztságával megértetni, hogy [203a](#) zöldségtermelés és a baromfinevelés növeli jövedelmét, s hogy a soproni hetipiac áruval való ellátása elsőrendű feladatuk. Az utóbbi években javulás állott be. Az állami gazdaság és a termelőszövetkezetek foglalkoznak zöldségtermeléssel és baromfitemyésztéssel. A helyi és a környező tsz-ek több zöldáru-boltot nyitottak a város különböző részein. Zöldáru-, gyümölcs- és tejellátásunk ezáltal jelentős mértékben javult. A piac rendezése is állandó feladatot jelentett. Túlságosan kis helyre koncentrálódik és a túlszűfolttság következtében a rend és higiénia követelményei nehezen biztosíthatók. A piac rendezésére több javaslat született. Bemutatom a Tanács egyik kísérletét, amelyet az 1955-ös várospolitikai terv keretén belül hajtottak végre. A várospolitikai terv (1953.) 4. old., 13. pont: „Piac-rendezésre, széthordható árusító asztalok beszerzésére fordítunk a várospolitikai tervből 70 000,- Ft-ot, ezzel az összeggel a kereskedelem fejlődését és a piac jobb elhelyezkedését tesszük lehetővé a következő módon:

- a) A piac jelenlegi Lenin körúti helyén iparigazolvánnyal rendelkező kereskedők tejtermék-, tojásárusok-, gombaárusok és háziipari engedéllyel bírók, valamint a tsz piaci árusítását kívánjuk elhelyezni.
- b) A baromfipiac elhelyezését a majorközben kívánjuk fenntartani. Ezzel – a szennyeződéssel járó – baromfiárusítást megfelelően szeparáljuk az egyéb élelmiszerek árusításától.
- c) A virágosok elhelyezésére javasoljuk a Mária-szobor hajlatában levő járdaszigetnek lépcsőn felüli részeit.

d) Mindennemű őstermelő, gyümölcs-, zöldségáru elhelyezését a Bástyá térré javasoljuk.

Itt megjegyezzük, hogy a piaci padok szétszedhetők lesznek és a Köztisztasági Vállalattal kötött szerződés alapján azokat naponta szét kell szedni és el kell szállítani, a piacot alaposan takarítani, felocsolni és reggel a piackezdés előtt a kijelölt helyen a padokat újra felállítani. A piacnak a fentiek szerinti elhelyezésével és az asztalok beszerzésével megszűnne a jelenlegi helytelen gyakorlat: a földre rakodás, a forgalmi akadályt képező túlszűfoltosság, és így a higiéniai követelmények is teljesíthetők. A megvalósítás határideje: 1955. április 1-től június 30-ig.”

A piac elhelyezése még ma is megoldatlan kérdése a Tanácsnak. A Bástyá téren való terjeszkedés ellen több észrevétel történt a műemlék-, városrendezési bizottság részéről, de legnagyobb kifogást maguk a piaci árusok emelték. Nem akartak megválni a megszokott helytől. Régi terve a városnak, hogy az egész piacot a városmajorba helyezi át. Centrális fekvésénél fogva alkalmas erre a célra. Az egész piackérdés megoldásra szorul.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (III. rész.) / Lakás- és műemlékvédelem

Lakás- és műemlékvédelem

Sopron idegenforgalmában az elsődleges helyet a műemlékvédelem foglalja el. Hazánk fővárosa után Sopronban van a legtöbb műemlék. A belvárost tetőnélküli múzeumként szokták emlegetni.

Sopronban 115 műemléket, 241 műemlékjellegű és 75 városképi jelentőségű épületet tartanak nyilván. Ezek megóvása nélkül az idegenforgalom fejlesztése el sem képzelhető. Éppen ezért a tanács várospolitikájában is jelentős helyet kapott a műemlékvédelem, mely – kis kivételtől eltekintve – az egész város lakosságának ügye és messzemenő támogatásban is részesítik.

A kapitalista Magyarország a műemlékvédelmet alárendelte az egyéni érdekeknek (a háziurak érdekeinek); igazi műemlékvédelem csak a felszabadulás után kezdődött.

A Soproni Tanács megalakulása után hamarosan létrehozta a műemlékvédelmi 204albizottságot (első volt az országban), amely számtalan javaslatot tett és közreműködött a tanács műemlékvédelmi szabályrendeletének elkészítésében. Ezt az 1951. február 14-én ülésező tanács megvitatta és elfogadta, s jóváhagyás végett az országos főhatóságokhoz továbbította. Az országos főhatóságok műemlékvédelmi minta-szabályrendeletnek fogadták el.

A Soproni Tanács az országos műemlékvédelmi felügyelőséggel szoros összhangban dolgozott. Az összefogás eredménye számtalan műemlék megmentése. Az Építési Minisztérium a városrendezési tervek elkészítése céljából 1952-ben elkészített Sopron városképi és műemléki vizsgálatát, amely alapja a városrendezés, a városkép javítása és a műemléki helyreállítások tervszerű végzésének. A Tudományos Akadémia 1953-ban „Sopron és környéke” című kötetével indította el a magyar műemléki topográfiák sorozatát. A könyv bővített kiadása 1956-ban újra megjelent.

Az Építési Minisztérium, a VB. és az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség elkészítette a belváros szanálási tervét. A műemlékek fenntartása csak úgy képzelhető el, ha azoknak korszerű rendeltetést adunk. A belváros esetében a lakások korszerű átépítésére van szükség. Ismeretes a belvárosi lakóházakban

uralkodó – szociális és higiéniai szempontból egyaránt erősen kifogásolható – helyzet. Ha ezeket az épületeket műemlék értékük miatt fenn akarjuk tartani, akkor korszerű lakásokká kell átalakítani őket. A technikai és higiéniai követelmények mellett olyan szempontokra is ügyelni kell, mint pl. a benapozás. A belváros lassú helyreállítása megindult, a tervszerű munka megköveteli a szanálási terv elkészítését.

Tekintettel műemlékeink mennyiségére és értékére, az Építési Minisztérium 1957-ben a szakszerű műemlékvédelem érdekében Sopronban felállította a Műemléki Felügyelőséget, mely saját hitele terhére, saját építésvezetőségével az elmúlt évek során számos helyreállítást végzett. Befejezte az Új utca 16. számú házat, elkészítette az Új utca 11. számú házban levő XIV. sz.-i zsinagóga feltárását és restaurálását. Folyamatban van a Fegyvertár u. 3. számú ház helyreállítása lakás céljára és a Fabricius-ház helyreállítása, mely hazánk legszebb gótikus lakóépülete lesz. A felügyelőség 1957-ben Sopron műemlékeire 340 000 Ft-ot költött, 1958-ban a fent említett műemlékek további helyreállítására 1 millió Ft-ot fordított. 1959-ben 740 000 forint volt előirányozva a Fabricius-ház, Fegyvertár u. 3., az Új u. 11. és az Új u. 16. számú ház befejezésére. Egyedül Sopronban végez a Műemléki Felügyelőség építésvezetősége az Ingatlankezelő Vállalat részére is munkát, ezzel lehetővé téve 1958–1959-ben, hogy a kapacitás hiányában fel nem használt összegek egy részét a Szent György u. 8., a Szt. Mihály u. 14., az Új u. 9. szám alatti lakóházak helyreállítására fordították; így fél millió Ft került beépítésre.

A Városi Tanács műemlékvédelmi munkái közül az első volt a Szt. Mihály- és bencés-templom tornyán végzett állagvédelmi munkák, a Szentháromság-szobor restaurálása, a Szt. György utca 22. számú ház loggiás udvarának, a Lábas-ház, a Fegyvertár u. 1–3. épületek megmentése, a Domonkos utca 2. szám alatti fafaragásos kapu, a Bástyá út 42. sz. „Esernyősház”, Fövényverem u. 29., Balfi utca 62. számú, Bástyá téri várfalak, az Orsolya téri általános iskola, Széchenyi Gimnázium, Berzsenyi Gimnázium. Az Ingatlankezelő Vállalat helyreállította a Szt. György u. 1–3., Dózsa utca 6., Ógabona tér 18., Domonkos u. 2., Fövényverem u. 1–5., 15–17., Balfi utca 4., Szeder u. 4., Lenin krt. 29., Lenin krt. 55., Széchenyi tér 1–2. számú műemlékjellegű és városképi jelentőségű épületeket.

Sok műemlék helyreállítása megtörtént, de műemlékeink számához és állapotához viszonyítva mégis nagyon kevés. Sajnos (de természetes) a műemléki 205 és műemlékvédelmi jellegű épületeink vannak romos állapotban. A Tanács ezek megmentésére külön akcióba kezdett. Sopronban a lakáskérdés és műemlékvédelem egymástól elválaszthatatlan feladattá vált. Az 1957. április 10-én megtartott tanácsülés elfogadta Sopron város távlati tervét, amelyben természetesen a lakáshelyzet megjavítása került a legelső helyre. Idézek a tanácsülés beszámolójából:

„Évente legalább 150 új lakás építését tervezzük. Úgy gondoljuk, hogy ez nem túlzott igény, figyelembe véve Sopron város rohamosan romlandó lakásviszonyait. Sopronban évente 50–60 lakás válik életveszélyessé, lakhatatlanná. Ez a szám az építészek véleménye szerint is progresszíve emelkedni fog mindaddig, míg a megtépázott régi épületeinkre nem költünk többet, illetve míg rendbe nem hozzuk őket. Éppen ezért évenként a 150 új lakás nem túlzott követelmény. 150 lakás költségét 10 évre vetítve kb. 160–170 millió forintban kell előirányozni. Az Ingatlankezelő Vállalat kezelésében levő veszélyes, részben műemlék és műemlékjellegű épületek felújítására az utóbbi években kb. 5 millió forintot költöttünk, az idén is. A további kilenc évre 63 millió forintot irányzunk elő. Ez nagyon fontos feladata a Tanácsnak és a KIK-nek, mert ezek a régi épületek a II. világháborúban nagyon megrongálódtak és évről-évre romlanak, szinte hatványozott mértékben, és ha nem végezzük el a kötelező megóvási és felújítási munkákat, akkor épületeink százait mint menthetetlen romépületeket bonthatjuk le. Ettől pedig óvakodnunk kell, mert nemcsak lakásokat, hanem olyan értékeket, műemlékeket veszünk el, amelyeket soha többé pótolni nem

lehet. Úgy járunk, mint a Lunkányi-házzal és egynéhány pótolhatatlan épületünkkel.”

Új háztömb a Sztálin téren. (Torma József felvétele)

A Tanács munkájának nagy részét e kérdés megoldására fordította. Az 1957. június 18-án üléselő tanács a következőkről számol be:

„A legutóbbi tanácsülés, melyet 1957. április 10-én tartottunk, fontos feladatot **206**tűzött a végrehajtó bizottság elé. Megtárgyaltuk Sopron város távlati tervét. Már akkor meghatároztuk, hogy erre a távlati tervre miért van szükség. A tanácsülés határozata alapján a 10 éves tervet átdolgoztuk, olyan reális tervet állapítottunk meg, amelynek végrehajtása az előttünk álló 10 esztendőben feltétlenül valóra is válik. Eljártunk főhatóságainknál is, hogy megismertessük velük távlati tervünket, másrészt azért, hogy főhatóságaink a tervek ismeretében évről-évre támogassák ügyünket. A végleges tervet az állandó bizottságok bevonásával, a műszaki és természettudományos egyesületek szakembereivel és a Tervező Iroda szakembereinek segítségével készítettük el. Az említett tervek és szakemberek segítségével készítettünk egy „szofort” programot, amelyet SOS tervnek neveztünk el. Ebben a sürgős programban írásban fektettük le és térképpel és fényképfelvétellel igazoltuk, hogy Sopron város házainak nagy része súlyosan megrongált állapotban van. 1956. január 1. óta tönkrement, illetve lakhatatlanná vált 138 lakás és ez a szám évről-évre progresszíve emelkedik. Nemcsak házak, lakások mentek tönkre, hanem városunk határain túlmenő országos értékeket képviselő műemlékek, amelyek nemcsak Sopron városának, hanem az egész ország idegenforgalmának szempontjából rendkívül jelentősek. Ezek megmentésére kértünk segítséget. A Terv Hivatalban, az Építési Minisztériumban eljárva a tervünkhöz – az ország anyagi bázisához mérten – a legmesszebbmenő segítséget ígérték. Műemlékeink megmentése érdekében a közeljövőben akarunk

Sopronban tartani egy országos jellegű műemlékvédelmi ankétot, amelyre az országos főhatóságok vezetőit, a legjobb szakembereket, üzemek dolgozóit meghívjuk, hogy ez az ankét is mondja ki ugyanazt, amit a sürgősségi tervben lefektettünk.”

Az ankét műemlékvédelmi ankétnak indult, de mivel a műemlékvédelem elsősorban lakásvédelem, a VB. úgy döntött, hogy az ankétnak „Sopron problémái” címet adja, így nem kell eltérni a tárgytól, ha valamennyi égető problémának hangot adunk. Az ankét 1957. október 11-én 9 órai kezdettel a Liszt Ferenc klubhelyiségben ülésezett. Részt vettek az illetékes pártszervek, országos főhatóságok vezetői, a város vezetői, üzemi munkások, szakemberek, a sajtó képviselői, 70 fő. A vázlat Sopron problémáiról első helyen említette a lakásépítkezést és a meglévő rossz állapotban levő műemléki és műemlékjellegű épületek helyreállítását. Mit mond erről a vázlat? „Sopron elhanyagoltsága igen nagyfokú. Egymás után dőlnek össze pótolhatatlan műemlékeink. Az állami kezelésben levő 6013 lakás közül közel 1598, közel 27 % veszélyes állapotban van. Az évi összeg, amit az Ingatlankezelő Vállalat a lakóépületek felújítására és karbantartására kap, olyan csekély, hogy azzal nem képes a lakóházak progresszíve növekvő pusztulásának gátat vetni. A Vállalat kezelésében levő épületek megmentése céljából 10 éven át kb. évi 18 millió forintos hitelre volna szükség. A felújítás során a romos épületek helyreállítása útján 63 lakást is nyernénk. Az égető lakásínségre jellemző a 2300 jogos lakásigénylés.”

„Nehéz számításokat készíteni a szükséges felújítási összegek nagyságáról. De ha csak az állami kezelésben levő lakások értékének évi 1 %-át fordítottuk volna tatarozásra, akkor 1949 óta 108 millió forintot kellett volna áldozni. Ez az igény még nem veszi figyelembe a bombakárokat és a sok műemlék-épületet. Ezek további 100 millió forintot igényeltek volna az elmúlt években.

A szükséges összeggel szemben:

1951. évben	422 000 Ft-t
1952. évben	1 187 000 Ft-t
1953. évben	1 562 000 Ft-t
1954. évben	2 900 000 Ft-t
1955. évben	5 952 000 Ft-t
1956. évben	7 281 111 Ft-t
1957. évben	5 800 000 Ft-t

kapott az Ingatlankezelő Vállalat tatarozásra és felújításra.”

207A Kisfaludy utcai új házak egyike
(Torma József felvétele)

Új házak a Kisfaludy utcában
(Torma József felvétele)

208 Az ankét azzal a reménnyel zárult, hogy az elkövetkező években sikerül a VB.-nek a lakáshelyzetet és az épületek állagát javítani. Az utána következő években a KIK-házak helyreállítására és felújítására fordított összegeket jelentős mértékben megemelték és minden remény megvan arra, hogy romos épületeink, lakóházaink, melyek műértékek is, megmenthetők lesznek.

1958-ban már 10 400 000 Ft-ot, 1959-ben már 14 500 000 Ft-ot, 1960-ban pedig 18 000 000 Ft-ot fordít erre a célra a város.

A magyar vidéki városok közül a II. világháborúban Sopront érte a legtöbb háborús kár. 3476 épülete közül rommá vált: 440 (13 %), súlyosan sérült: 381 (11 %), közepesen sérült: 1287 (37 %), kisebb kárt szenvedett: 1366 (39 %). A teljes épületkár az épületek értékének 36.5 %-a.

A 9160 lakásból elpusztult: 850 (10 %), súlyosan sérült: 1060 (12 %), részben használható maradt: 7250 (78 %).

A műemlék- és műemlékjellegű épületek közül elpusztult 65. 1957. végéig 2100 sérült lakás nyert helyreállítást.

Új lakás épült: állami erőből: magánépítkezésből: összesen:

1945–1954-ig	182	132	314
1955-ben	42	24	66
1956-ban	8	28	36
1957-ben	80	41	121
1958-ban	84	34	118
1959-ben	65	22	87

A házak tatarozására évente fordítható 18 millió forint és a kormány nagyszerű lakásépítő programja lehetővé teszi, hogy Sopron lakóházait rendbehozzuk és az égető lakásproblémát megoldjuk.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (III. rész.) / Iskola és kultúra

Iskola és kultúra

Sopron iskolaváros és egyben magas színvonalú kultúrváros is. Számos oktatási és kulturális intézménye után kapta ezt a megtisztelő elnevezést. Oktatási intézményei:

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (III. rész.) / Iskola és kultúra / Általános iskolák:

Általános iskolák:

Petőfi téri

Színház utcai,

Mátyás király utcai,

Orsolya téri,

Halász utcai,

Kurucdombi, Rozália u. 1.,

Sztálin téri,

Sopronbánfalvi, Brennbergi u. 2.,

Sopronkőhidai, Kőhida,

Brennbergbányai,

Kellner Sándor ált. isk., Ferenczy J. u. 1.

Hunyadi János utcai.

A második világháború nagyon megtépázta Sopron város iskoláit is. Közülük sok nem biztosította a tanításhoz és a tanuláshoz szükséges körülményeket, a nyugodt légkört. A tanács az iskolák helyzetének megjavítására nagyon sok energiát fordított. Erről tanúskodnak a tanácsülés és a Végrehajtó Bizottság jegyzőkönyvei: „Egyes iskoláink – egyrészt a múlt rendszer örökségeként, másrészt a második világháború eredményeként – nincsenek olyan állapotban, hogy biztosíthatnák az eredményes tanítást és tanulást. A tanácsülés felhívja az Oktatási Állandó Bizottságot, hogy foglalkozzék az iskolák állapotával. Mozgósítani kell a város lakosságát, pedagógusokat, tanulókat, szülőket, hogy segítségükkel minél előbb lehetővé váljék tiszta, jól felszerelt, világos iskolák megteremtése.” (Tanácsülési jegyzőkönyv, 1952. július 18.)

Az 1953. január 23-i tanácsülés már arról számolt be, hogy megindult az „Építsük, szépítsük iskoláinkat” mozgalom, amelybe a pedagógusokon és a tanulókon kívül a szülői munkaközösségek is bekapcsolódtak. Rendbehozzák [209](#) az elhanyagolt iskolatermeket, tisztítják az iskolák udvarait. Figyelmük az iskolán kívüli területekre is kiterjed: az Orsolya téri iskola az előtte levő Lunkányi-ház romos helyét parkosította, a Színház utcai iskola a Petőfi téren füvesített. A József Attila leánygimnázium az iskola előtt parkosított, rendbehozták az udvart stb.

Ugyanezen a tanácsülésen a tanácstagok felhívták a figyelmet rá, hogy meglevő iskoláink szépítése mellett foglalkoznunk kell új tantermek létesítésével is, mert a szocializmus kedvező talaján a beiratkozott tanulók száma évről-évre növekszik. Idézem az egyik tanácstag hozzászólását: „Foglalkozni kell az iskolák tanteremhiányával. A múlt évben 4100 volt az iskolakötelezettek száma, az idén 4825-re emelkedett. Ezzel szemben egy új iskola sem létesült. 25 tanteremben van váltakozó tanítás, fontos, hogy Sopronban egy új iskola létesüljön.”

A hozzászólók a Hunyadi János utcai romos iskolaépület helyreállítását tartják megvalósítandónak. A tanácsülés határozatában a következőket olvashatjuk: „Feltétlenül szükséges, hogy a vasúttól nyugatra eső városrész legalább egy nyolc osztályos általános iskolát kapjon. A tanácsülés utasítja a Végrehajtó Bizottságot, hogy az iskola felépítéséhez szükséges anyagi eszközöket teremtsen elő. A tanácsülés a Hunyadi János utcai romos iskola helyreállítását megvalósíthatónak tartja és felhívja a VB-t, hogy dolgozza ki a helyreállítására szükséges tervezetet.”

A Hunyadi János utcai ált. iskola. (Torma J. felvétele)

A VB-nak fontos feladatává vált a váltakozó tanítás felszámolása. A tanácsülés határozatainak szellemében dolgozva, 1955-ben az Orsolya téri (a múlt örökségeként ránk maradt teljesen egészségtelen, sötét, düledező) általános iskolát 3500/m Ft összegben átalakították és 1956-ban befejeződött a Hunyadi János utcai általános iskola építkezése, amelynek költségei meghaladták a 2500/m Ft-ot. E két iskola helyreállítása jelentős mértékben megjavította a tanulók elhelyezését. A volt ev. teológia általános iskolává történő átszervezése abba a szerencsés 210 helyzetbe juttatta a várost, hogy ma már csak egy helyen van váltakozó tanítás. Iskoláink megszépültek, a szocialista társadalomhoz méltó körülmények között tanulhatnak fiataljaink. Azt mondanom sem kell, hogy a tanács, a párt és a kormány iskolapolitikája nélkül ilyen eredményeket nem érhetett volna el. Hiába lett volna a tömegek aktivitása és a tanács akarata. Kormányzatunk nagy összegeket fordít ifjúságunk nevelésére.

Mutassák a számok általános iskoláink fejlődését! Iskoláink fenntartásához az állam a város költségvetésében biztosítja a szükséges összeget.

Év	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959
Ált. isk. száma	9	9	9	10	10	10	11	12	12
Tanulók száma	3772	3650	3832	4336	4676	4879	4472	5184	5120

Tanuló csop. száma	132	133	133	129	140	153	159	160	162
Napk. otth. étkezők sz.				390	423	540	500	620	650
Napk. otth. kiad. 1000 Ft-ban	1873	2244	2274	6091	7896	5343	6580	8285	8631
Ép. karbant. 1000 Ft-ban	117	76	247	2375	3796	438	213	390	978

A felszabadulás előtt napközi otthona a városnak egyáltalán nem volt, ma 9 napközi otthona van. A tőkés világban nem törődtek a dolgozó anyák gondjaival, viszont annál többet a felszabadulás után. Nagyobb létszámú üzemek külön rendelkeznek napközi otthonnal és óvodával.

A felszabadulás előtt 8 óvodája volt a városnak, ma a következő óvodái vannak:

1. sz. István bíró u. 2.
2. sz. Uszoda u. 9.
3. sz. Alsólőver u. 28.
4. sz. Zsilip u. 1.
5. sz. Halász u. 27.
6. sz. Halász u. 46.
7. sz. Rozália u. 3.
8. sz. Kossuth L. u. 26.
9. sz. Brennerbánya
10. sz. Bánfalva
11. sz. Ferenczy János u. 1.
12. sz. Árpád u. 2.
13. sz. Sztálin tér 51.

A költségvetésben előirányzott összegek évről-évre emelkedtek. A következő statisztika bizonyítja állandó fejlődésüket:

Év	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.
Foglalk. csop. száma	20	27	27	27	27	27	30	30	31
Étkező gyerekek száma	250	260	260	270	270	325	330	366	490

Össz. kiad. 1000 Ft-ban	632	1137	1281	1236	1223	1581	1643	1888	2000
Épület karbantartás	31000	16000	39000	42000	29000	36000	24000	119000	107000

A középiskolák nem tartoznak a helyi tanács fennhatósága alá, a VB. mégis törődött ezekkel az intézményekkel is. Az 1954. április 23-i tanácsülés hozzászólásai igazolják, hogy az egész város megmozdult, ha valamilyen oktatási intézményét veszély fenyegette. Többen felszólaltak, hogy miért akarják a tanítóképzőt Sopronból elvinni. A tanácsülés határozata tiltakozik az elvitel ellen. Sajnos, a tanítóképzőket nem sikerült Sopronban tartani, mert vonzó-területek szerint a főhatóság állapította meg, hol lesz tanítóképzés. Kárpótlásul viszont az óvónőképzőt felsőfokú intézetté fejlesztették, amely az 1959–60-as oktatási évben indult meg a Ferenczy János utcában. Meglévő középiskoláink nagyon szépen fejlődtek. A következő statisztika bizonyítja ezt:

Év	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.
Középiskolák száma	10	10	11	12	11	11	10	9	8
Tanulók száma	1550	1661	1509	2129	1344	1498	1690	1772	1950
Tanulócso. száma	48	49	55	68	48	46	42	39	42
Össz. kiadás 1000 Ft-ban	2191	2657	3463	4187	3628	4530	3877	3212	3384

A Bányászati Egyetem Sopronban való maradásáért is komoly küzdelmet folytatott a város. Nehezen vált meg egyetemétől, amelynek 1921-ben helyet [212](#)adott és azóta sajátjának tekintett. Az egyetem az 1959–60-as oktatási évet már Miskolcon kezdte. Itt maradt azonban az Erdőmérnöki Főiskola. Minden rossznak van jó oldala: nem szűkölködnek tantermekben, kutató laboratóriumokban. Az erdőmérnöki képzés és kutatás azóta zavartalanul folyik.

211 Az Orsolya téri ált. iskola a helyreállítás után
(Torma J. felvétele)

Az Orsolya-téri ált. iskola újjáalakított előcsarnoka
(Torma J. felvétele)

Sopron kulturális életének 10 éves fejlődéséről írni nagyon nehéz feladat. 10 év nem hosszú idő, de a kultúrát szerető lakosság olyan sokat alkotott, amely megérdemelné, hogy minden létesítménnyel külön foglalkozzanak. E rövid cikkben nem lehet másra, csak a száraz tényekre támaszkodni. Megpróbálom bevezetőben ezeket úgy összefoglalni, hogy a tények között a lényeges mondanivaló kidomborodjék:

A soproni ember büszke városa műtörténeti kincseire és védi, ápolja a kulturális hagyományokat is. Már a középkorban, a kispolgárság körében akadtak emberek, akik a város helyi kultúrájának fáklyavivői voltak és a soproni ember nemzedékről-nemzedékre megőrzi, ápolja városa haladó hagyományait, műkincseit, kultúráját, természeti szépségeit. Sopronban a szülőföld ismerete a legnagyobb megbecsülést kapta. Nagyon sok embert lehetne felsorolni, akik helytörténeti kutatásokat végeztek és hagytak ránk értékes dokumentumokat, tanulmányokat a város kelta-, római-, középkori, vagy újabb-kori történetére vonatkozóan. A szülőföld ismerete és ismertetése a szűkebb haza szeretetére lelkesítette és lelkesíti még ma is a soproni embereket. A soproni ember szereti városát, lelkesedik, ha hallja dicsérni a belváros műemlékes szépségeit, lelkesedik a szimfónikus zenekaráért, a Lövérekért, az erdőért, amely átöleli a várost. Lelkesedése tettekre készíti. Ez nem provincializmus, nem szűk lokálpatriotizmus, hanem része – mint a soproniak mondják –, egyik gyöngyszeme az egyetemes magyar kultúrának.

Sopronnak nagyon sok mondanivalója van és fővárosunk mellett a magyar kultúra műtörténeti kincseinek, a szocialista-realista művészetnek, a zenekultúrának fontos helyévé válhat. Mondanivalójának közlése igazán csak most válik lehetővé. Pártunk, népi demokratikus kormányzatunk gazdasági és erkölcsi

segítséget ad. Sopron tudósai, műtörténészei, írói, zenei dolgozói pedig az eddig tanúsított lelkesedéssel ápolják a város haladó hagyományait, helyi kultúráját, nem maradva el nagy elődeink mögött, akik ránk hagyták örökségül lángoló hazaszeretetüket, haladó kultúránk fejlesztését.

A kulturális megmozdulások középpontja a Városi Tanács Liszt Ferenc Kultúrháza, ezt nemcsak központi fekvésének és nagy reprezentatív termeinek köszönheti, hanem annak is, hogy a tanács sokat törődött vele és tervbe vette az elég rossz állapotban levő volt kaszinó épületének helyreállítását, a kultúra központi helyévé való átépítését. Ennek megvalósítása lassú ütemben folyik – a tanács anyagi erejéhez mérten –, hisz a teljes helyreállítás többmillió forintot igényel. Az épületet a tanács 1952-ben vette át – előtte a SZOT kezelésében volt. 1952. december 31-én tartotta a Liszt Ferenc Művelődési Ház avatóünnepségét. A művelődési ház az első évben 151 000,- Ft költségvetéssel dolgozott, 1954-ben már 436 000,- Ft volt az előirányzott költségvetés és azóta is tartják ezt az összeget. Az épület karbantartása teljes egészében a Városi Tanácsra hárul. Az előcsarnok felett födémcserére volt szükség, a termeket használható állapotba kellett hozni, tetőt javítani stb.

Megvalósítás alatt van a kultúrház központi fűtése s ez 1960 végére befejezést nyer. A Liszt Ferenc Kultúrház politikai és tudományos előadások helye, itt rendezik meg a szimfonikus zenekar koncertjeit, kiállításokat, bálakat stb. A kultúrházban otthonra találtak különféle kulturális szakkörök. A földszint helyiségeiben van a könyvtár és a Liszt Ferenc Klub.

A Liszt Ferenc Klubot a Városi Tanács létesítette (a megnyitás napja 1956. 213 július 6.) azzal a céllal, hogy Sopron város dolgozóinak kulturális szórakozása és ismereteinek bővítése ezen a helyen lehetővé váljék. Minden pénteken este 6 órakor vannak előadások, melyek politikai, társadalomtudományi, irodalmi, természettudományi, művészeti témájúak. Egy-egy előadáson 30–80 fő van jelen.

A városi könyvtár a Lackner Kristóf utcában volt, és a háborús események következtében igen súlyos károkat szenvedett. Elveszett 10 000 kötet könyv az összes nyilvántartással. A kommunista párt szorgalmazására a régi helyén a könyvtár 1946. december 10-én megnyitotta kapuit. 1952-ben a könyvtárt átszervezték járási könyvtárrá és régi helyéről (amely kicsi volt és alkalmatlan) átkerült a volt kaszinó épületébe. A VB. az átszervezéssel nem értett egyet és több felterjesztéssel és VB. határozattal elérte, hogy a tanács a járási könyvtárból a városi részleget visszakapta.

A könyvtár városi részlegének könyvvállománya 40 000 kötet. A pusztaszámok mögött azonban szinte felmérhetetlen a fejlődés. Erre vonatkozóan idézem az 1955. november 17-i tanácsülés észrevételeit: „A könyvtár jelentős szerepet játszik a dolgozók műveltségének emelésében. Népszerűvé válása azt bizonyítja, hogy a dolgozóknak elevenen él a művelődés vágya. Könnyen érzékelhető a tény a számok tükrében: 1947-ben az olvasók száma: 785, a kölcsönzött kötetek száma 30 921 volt. 1954-ben az olvasók száma: 2661-re emelkedett, a kölcsönzött kötetek száma pedig 140 288-ra. Hét év alatt az olvasók száma háromszorosára, a kölcsönzött könyvek száma négyszeresére emelkedett. A könyvtár olvasótermét havonta átlag 410–430 olvasó látogatja. A folyóiratokon kívül átlag 550 könyvet vesznek igénybe, és ezenkívül még több üzem kultúrháza rendelkezik könyvtárral.”

Sopronban több kultúrház van. 1952-ben létesült az Ady Endre Kultúrház 4 millió forint költséggel a Malátagyár helyén. Eredetileg a SOTEX-üzem kultúrházának építtette az akkori szovjet üzemvezetőség, később a négy textiles üzem kultúrházává szervezték át, mely a legszebben berendezett és felszerelt ilyen intézmény Sopronban. Ady Endre nevét kapta. Évi költségvetése 465 231,- Ft, amelyet a SZOT biztosít.

Nagyon szép és tartalmas kultúrház a Petőfi Kultúrház, amely 1950-ben épült a Zárgyár kultúrotthonaként,

szintén a szovjet gyárvezetés anyagi támogatásával. Ez a kultúrotthon tette lehetővé, hogy a Soproni Vasas Művészegyüttes munkája fellendült és szinte a hivatásos színművészeket megközelítő eredményeket érhetett el.

Költségvetéssel dolgozó kultúrháza még az Állami Gazdaságnak van. 1959-ben már 190 810,- Ft a költségvetése. Ezenkívül nagyon szép kultúrháza van az Asztalosüzemnek, Ruhagyárnak, de minden jelentős üzemnek is van kisebb-nagyobb kultúrterme.

Sopron város kulturális életének nagyon szép megnyilvánulása magas, országos viszonylatban és elismert zenekultúrája, amely a város szimfónikus zenekarában ölt testet. Több mint 125 évvel ezelőtt (1829-ben) alakult. Már alakulásának első éveiben is Sopron zeneváros hírében állott. Hírneve egyre több neves művészt csábított ide. A szimfónikus zenekar még ma is virágzik, s hogy több mint 125 év viharai az egyesületet nem sodorták el, annak köszönhető, hogy mindig akadtak lelkes emberek, akik a zenekar fenntartásáért és működéséért küzdöttek, különösképpen karnagyai és a zenekar tagjai. Napjainkban sincs lelkesedésben hiány. A Liszt Ferenc Szimfónikus Zenekart a város lakossága magáénak érzi. A zenekar tagjai dolgozó emberek: tanárok, orvosok mellett ott látjuk működni a gyárak munkásait. E lelkesedés nélkül sok évtized óta nem létezne már szimfónikus zenekar. Létezése több ízben veszélyben forgott. A VB. a zenerajongók biztatására – amikor a zeneegyesület 1951-ben beszüntette [214](#)működését – elhatározta, hogy a fennálló törvényes rendelkezések kereteiben a zenekari együttes működését továbbra is biztosítja. A Minisztertanács 247/1950. (X. 1.) sz. rendelete szerint hangversenyeket kizárólag közületek, szakszervezetek, tömegszervezetek és állami vállalatok rendezhettek. A Minisztertanács e rendelkezésében meg volt adva a lehetőség arra, hogy a város a szimfónikus zenekar további működését biztosítsa.

A VB. a Liszt Ferenc Szimfónikus Zenekar fenntartását rendelettel szabályozta, kimondta, hogy a zenekart fenntartja és megállapította annak szervezetét, működésének feltételeit. Ezt a szabályrendeletet a Megyei Tanács jóváhagyta, a Népművelési Minisztérium – mint felügyeleti hatóság – tudomásul vette. A következő anyagi támogatást sikerült a tanácsnak biztosítani:

1950. évben 12 000,- Ft Megyei Tanács támogatása

1951. évben 12 000,- Ft Megyei Tanács támogatása

1952. évben 24 000,- Ft Népművelési Minisztérium támogatása

1953. évben 24 000,- Ft Népművelési Minisztérium támogatása.

Ezeket a hozzájárulásokat csak hosszú utánjárással lehetett biztosítani, évről-évre, újra és újra.

Az 1953. május 29-i tanácsülés nagyobb terjedelemben foglalkozott a szimfónikus zenekarral, mert a Népművelési Minisztérium hozzájárulása nem volt elég, s a hiányzó összeget a tanács a költségvetésben szerette volna biztosítani.

Ez a tanácsülés újra kimondta a szimfónikus zenekar fenntartásának szükségességét, tekintettel a város zeneszeretetére. Idézek a tanácsülés jegyzőkönyvéből: „A városi szimfónikus zenekar most harmadik éve működik és számos üzemi és alkalmi hangverseny mellett minden évben megrendezte hat estéből álló bérleti hangversenysorozatát. A szimfónikus zenekar működésének anyagi kiadásai a város háztartási költségvetésében nincsenek előirányozva, ez nagyon megnehezítette a szimfónikus zenekar működését. Durva számítás szerint mintegy 80 000,- Ft-os kiadásról van szó, amelynek kb. fele megtérül a hangversenyek várható bevételeiből. Mivel kulturális szükséglet kielégítéséről van szó, feltétlenül

támogatnunk kell, hogy a szimfónikus zenekar a következő költségvetési évben költségvetésünkben anyagi fedezetet kapjon. Azért javasoljuk, hogy a Városi Tanács mondja ki határozatban újból a városi szimfónikus zenekar fenntartásának szükségességét, kérje a VB. útján a Pénzügyminisztériumot, hogy a f. évben pótköltségvetés keretében, a jövő évben pedig rendes költségvetésben a szimfónikus zenekar szükségleteit biztosítsa. Feliratunkat küldjük meg a Népművelési Minisztériumnak is és kérjük támogatását.”

1954-ben sikerült újra a Népművelési Minisztériumtól 36 000,- Ft támogatást kapni és a tanácsnak is sikerült 21 000,- Ft biztosítani a szimfónikus zenekar számára. Bár a költségvetésben nem volt lehetőség a szükséges összeg biztosítására, a VB. mégis elhatározta, hogy a szimfónikus zenekart minden körülmények között fenntartja. Idézem az idevonatkozó, 1955. január 21-én hozott VB-i határozatot: „A Soproni Liszt Ferenc Szimfónikus Zenekar jelentős mértékben hozzájárul városunk zenekultúrájának színvonalához, fejlesztéséhez. A zenekar fenntartása évi 100 000,- Ft költséggel biztosítható, melyből 25 000 – Ft megtérül. Ezt az összeget a VB. a vállalatfejlesztési alap költségvetési részéből biztosítja.”

Ebben az évben vált lehetővé, hogy a tanács várospolitikai tervet készíthet és bizonyos pénzkeretek felett szabadon rendelkezhet. A tanács megragadta az alkalmat és már az első várospolitikai tervben a szimfónikus zenekar költségvetése helyet kapott.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács 10 éve (III. rész.) / Iskola és kultúra / Költségvetés a Városi Tanács Szimfónikus Zenekara 1955. évi költségvetésére.

215 Költségvetés a Városi Tanács Szimfónikus Zenekara 1955. évi költségvetésére.

Zenekari próbák, 60 próba	à 564,- Ft	33 840,- Ft
Hat zenekari hangverseny	à 1410,- Ft	8 460,- Ft
Vendégművészek		12 000,- Ft
Karnagy 6 hangversenyre		3 000,- Ft
Kisegítő zenészek		3 000,- Ft
Kotta kölcsöndíj		1 200,- Ft
Terembér		4 200,- Ft
Nyomda		2 000,- Ft
Hirdető Vállalat		900,- Ft
Jegyszedő		840,- Ft
Műszaki személyzet		1 300,- Ft
Jegyárusító		1 200,- Ft

Jegygarnitúra	120,– Ft
Karnagy, gondnok stb.	12 000,– Ft
Kottamásolás	1 360,– Ft
Összesen:	85 420,– Ft
Előre nem látható kiadásokra	2 580,– Ft
Összesen	88 000,– Ft
Városi Tanács támogatása	40 000,– Ft
Népművelési Minisztérium	48 000,– Ft

A Városi Tanács hozzájárulását a várospolitikai terv keretéből folyósítja. 1955. III. 18-án a VB. ülésén a várospolitikai tervet, benne a szimfónikus zenekar költségvetését is elfogadta, és azóta is a várospolitikai tervben állítja be a szimfónikus zenekar költségvetését. Ezenkívül 1958 óta a város egy fúvószenekar fenntartásához is biztosítja a szükséges összeget.

A felszabadulás után 4 fúvószenekar alakult (GYSEV, SOTEX, Pamut és a Vasas), létük nem volt reális, mert csak egymás segítségével tudtak működni. Pl: A GYSEV fúvószenekarban csak 1 vasutas játszott. A nehézségek következtében ezek a zenekarok megszűntek. A tanács felismerte a fúvószenekar szükségességét és megvette a GYSEV zenekar teljes zenekari felszerelését 30 000,– Ft-ért, de a zenekar létesítésére – különféle nehézségek következtében, amelyek inkább személyi természetűek voltak – mégis csak 1947-ben kerülhetett sor. A fúvószenekar működéséhez a költségvetésbe 35 000,– Ft-ot sikerült beállítani, amelyet az 1960-as évben 3000,– Ft-tal megemeltek. A köztségfejlesztési alapból pedig 50 000,– Ft-ot biztosított a tanács egyenruha szerzésére. A fúvószenekar 43 tagú, mind üzemi dolgozók.

Zeneoktatásunk területén is óriási a fejlődés. A felszabadulás után a Zeneiskola növendékeinek és tantestületének száma megkétszereződött: a felszabadulás előtti 4 kinevezett tanárral szemben ma 13, 5 óraadó tanárral szemben ma 12 működik; 380 tanulóval szemben 659 tanuló látogatja a Zeneiskolát. Kormányzatunk lehetővé teszi szélesebb néprétegek zenei műveltségének fejlesztését.

A tanulók származás szerinti megoszlása:

Munkás 154,

Paraszt 116,

Értelmiség 249,

Alkalmazott 103,

Egyéb 52.

Említésre méltó, hogy az államosítás után a dolgozók kívánságára az iskola vezetősége megszervezte a fűvös tanszakot is, amelynek hallgatói legnagyobb részét felnőtt üzemi dolgozók.

A lakosság körében az állandó bizottságokban egyre több hangot kapott a Soproni Szemle újra kiadásának szükségessége, amely 1944-ben jelent meg [216](#)utoljára. Erre vonatkozóan az állandó bizottságok több javaslatot terjesztettek a VB. elé, amely legnagyobb megértéssel támogatta a Soproni Szemle újbóli kiadását. A soproni emberek lelkesedése és a levéltárban őrzött rengeteg feldolgozatlan történelmi anyag a kiadás mellett szólt. A megvalósulás útja a népművelési miniszternek címzett felterjesztéssel veszi kezdetét 1954. július 10-én (több aláírással). A Népművelési Minisztérium értesítette a tanácsot, hogy illetékességből a város kérelmét a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalához tette át, ahonnan 1951. szeptember 9-én írásban ígéretet adtak, hogy foglalkoznak a kérelemmel. Voltak akadályok is, amelyeket le kellett küzdeni. A háború után országos viszonylatban még nem volt példa hasonló tudományos helytörténeti folyóirat kiadására; a főhatóságok kételkedtek a folyóirat tudományos színvonalában, azonkívül cikkekkel való folyamatos ellátását is kétségbe vonták. Anyagi bázist kellett teremteni. 1954-ben még megoldhatatlannak látszott a folyóirat kiadása, de néhány lelkes rajongó biztatására a VB. szívósan kitartott a Soproni Szemle kiadásáért. A kitartó harcot eredmény koronázta. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala U-106/955. sz. leiratában közölte a Végrehajtó Bizottsággal, hogy a Soproni Szemle kiadásához hozzájárul. Idézem az engedély szövegét: „Sopron Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának. Értesítjük, hogy a Soproni Szemle című helytörténeti folyóirat megjelenéséhez hozzájárultunk. A lap negyedévenként egyszer, 17,5×25 cm méretben, kb. 6 ív terjedelemben 500–1000 példányig terjedő mennyiségben nyomható. Az okmányyszerű engedély-okiratot későbbi időpontban adjuk ki.”

Az engedély alapján a VB. 1955. január 21-i ülésén már határozott intézkedéseket tesz. Idézek: „A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának engedélye alapján a VB. elrendeli a Soproni Szemle című helytörténeti tudományos folyóirat kiadását. A VB. elrendeli, hogy a folyóirat szerkesztésének részletes szabályai anyagi fedezetének tervezetét – benne a tanács anyagi hozzájárulását – az Igazgatási Osztály legkésőbb 1955. március 31-ig terjessze a VB. elé.”

A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának U-106/1955. sz. újabb leirata a következőket közölte a Végrehajtó Bizottsággal: „Illetékes fórumok jelenleg mérlegelik, hogy Győr-Sopron megyében egy kulturális folyóirat jelenjék meg, amely tartalmában azonos lenne a Soproni Szemle most készülő számával. Tervek szerint a Győr-Sopron megyei Szemle magába foglalná az egész megye helytörténeti, kulturális és egyéb vonatkozású anyagát is. Végleges döntésig – melyet igyekszünk megszüntetni – a Soproni Szemle megjelenését kérem elhalasztani. Budapest, 1955. II. 4.”

A Végrehajtó Bizottság 86-2-6/1955. III. sz. újbóli felterjesztésére és kérelmére a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala a Szemle kiadásához véglegesen hozzájárult. Az első kettős szám 1955 őszén jelent meg és azóta minden negyedévben 1000 példányszámban pontosan megjelenik. Beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A szerkesztő bizottság a felelős szerkesztővel az élen biztosítja a folyóirat tudományos színvonalát. A VB. a Szemle kiadásának anyagi fedezetéhez évente 20 000,- Ft-tal járul hozzá.

Sopron városának feldolgozatlan történelmi dokumentumai szinte megkövetelik a Szemle kiadását. A történelmi dokumentumok feldolgozása része hazánk egyetemes történetének, a soproni emberek lelkesedése és kutatóvágya pedig biztosítja az értékes történelmi anyag feldolgozásának.

Már az első számot nagy érdeklődés előzte meg, de nézzük meg, mit mond erről a tanácsülés.

„Szeretnénk külön is megemlékezni röviden a 10 esztendő után új köntösben, új tartalommal ismét megjelent Soproni Szemlééről. Ennek a helytörténeti folyóiratnak a felszabadulást megelőző 8 esztendőben is értékes eredményei születtek [217](#) már városunk művelődéstörténeti kérdéseinek tisztázását illetően. Érthető, hogy a helytörténeti kutatások iránt érdeklődők vagy éppen városunkban élő dolgozók igen nagy várakozással tekintettek a folyóirat október elején megjelent két összevont száma elé. Már az első szám alapján is megállapítható, hogy Csatai Endre szerkesztő irányításával értékes tartalommal sikerült megtölteni a Soproni Szemlét, s kivitelezése is igényességre és jó ízlésre vall. A Városi Tanács VB. anyagilag is támogatja a folyóiratot, de egyúttal várja is, hogy a múlt igazi értékeinek meglátásán túlmenően tágabb teret nyisson a felszabadulás óta eltelt 10 esztendő művelődéstörténeti kérdései számára. Örömmel vesszük tudomásul, hogy a folyóirat még ez évben megjelenő 3–4. összevont számában értékes, színes cikkek jelennek meg Bartók Béla soproni szerepléseiről, a Liszt Ferenc Múzeum 10 éves fejlődéséről, a kapuvári parasztfelkelésről stb.

Csatai Endre szerkesztővel együtt valljuk: nem a múltba visszaködlő hidat építünk, hanem olyant, amelynek pillérsora átnyúlik a jelenbe is és a népi demokrácia építéséhez szolgáltat a soproni kincsesbányákból anyagot.”

(Tanácsülési jkv. 1955. november 17.)

Sopron színésztörténete több mint 200 éves. Első rendszeres előadások már 1754-ben voltak. Színházidényben szinte megszakítás nélkül működtek Sopronban különféle színtársulatok, s éppen ezért érthető volt Sopron város dolgozóinak ragaszkodása a színházhoz: szinte senki sem tudott beletörődni, hogy a színház falai előadások nélkül, üresen tátongjanak. Voltak ugyan alkalmi előadások, de a város közönsége nem volt ezzel a megoldással megelégedve. Az állandó bizottsági üléseken és a tanácstagi beszámolókon az állandó színház megvalósítása nagyon sok hangot kapott. Az 1953. május 29-i tanácsülés a hozzászólások szorgalmazására az állandó színház megvalósítására hoz határozatot. Ugyanez évi, szeptember 28-i tanácsülés újabb határozata a következőket mondja:

„Sopron város az utóbbi években nélkülözte az állandó színtársulat működését, bár időközönként egy-egy előadásra kapunk vendégszereplőket, ez azonban nem elegendő. A város kultúrigénye ezzel nem elégíthető ki. Felhívja a tanácsülés a VB-t, hogy járjon el a Népművelési Minisztériumban, hogy Sopron egy állandó színtársulatot kapjon, legalább a téli hónapokra.”

A tett intézkedésekről az 1955. november 17-i tanácsülés a következőképpen számol be: „Városunk kulturális életének megoldatlan problémája az állandó színház kérdése. Sopron város dolgozói nem egy ízben igényelték és igénylik még ma is a nívós színházi előadásokat és hangsúlyozni kell, nem elégszenek meg az országos hangversenyrendező szervek által rendezett ún. esztrád-műsorokkal. Igényeiknek a tanácsüléseken is számos felszólalásban adtak hangot, és kérték a Városi Tanács VB-t a szükséges lépések megtételére. Ennek nyomán a VB. felterjesztéssel élt a Népművelési Minisztériumhoz az állandó színház szervezése tárgyában. Erőfeszítések nyomán sikerült némi eredményt elérni és addig is, amíg Sopronban az állandó színház létesítése nem válhat valóra, a Népművelési Minisztérium kötelezte a győri Kisfaludy Színházat 80, az Állami Faluszínházat pedig évi 40 előadás megtartására. Természetesen eredmény ez a megoldás is, de csak átmeneti. Ugyanis határozott ígéretet kaptunk arra, hogy Sopron város állandó színháza az 1956-os évben megszervezésre kerül.”

Az állandó színház megvalósítására 1956-ban nem kerülhetett sor. Az ellenforradalom meggátolta ezt. A probléma akuttá vált. Szinte minden tanácsülésen kérdéseket tettek fel ezzel kapcsolatban. Az 1957. július

18-i tanácsülés a színházra vonatkozóan a következő jelentést teszi: „Már évek óta küzdöttünk eredménytelenül a színház megindításáért. Többször kaptunk ígéretet, de az ígéretet sohasem váltották valóra. Jelen pillanatban a következőképpen tudunk róla beszámolni: Úgy volt, hogy az idén kapunk állandó színházat, de erre is mint 218 mindenre, kevesebb pénz áll rendelkezésre az ellenforradalom okozta károk miatt. Nem lesz ugyan állandó színházunk, azonban a minisztérium arra törekszik, hogy Sopronban és az ország egyéb városaiban is staggióne megoldással 80–100, esetleg 120 előadást szervez a Budapesti Honvéd Színház, Operettszínház és egyéb színházak keretében. Ez a megoldás részünkre rendkívül kedvező. Legelsősorban azért, mert egy héten 2–3 előadásra jönnek élvonalbeli színészekkel, nívós és tartalmas színelőadásokkal. Biztosra vesszük, hogy sikerülni fog a város közönségét a színházhoz újra hozzászoktatni, és ami nekünk főcélunk, a prózát is megszerettetni.” Sajnos, a színház még ma is nélkülözi az állandó színtársulatot, a probléma továbbra is akut, megvalósítása a VB. állandó feladata. A tanács a közséfejlesztési alapból megkezdte a színház működtetéséhez szükséges berendezések felújítását. Így került sor harmadik kazán beépítésére 300 000,- Ft költséggel. A színpad világítástechnikai berendezésének modernizálására 1958-ban 200 000,- Ft-ot, 1960-ra újabb 220 000,- Ft-ot szavazott meg a tanács, amihez még 250 000,- Ft-ot adtak a felújítási hitelkeretből. Ezzel az összeggel 1960-ra teljesen megoldást nyert a színpad világítástechnikai berendezésének korszerűsítése.

Feltétlen meg kell emlékezni a Soproni Vasas Művészegyüttes színjátszó csoportjának kiváló teljesítéséről. Egyszerű munkás emberek nagy tettekre vállalkoztak. Állandó színtársulat hiányában született meg köztük az a merész gondolat, hogy Schiller: Ármány és szerelem c. 5 felvonásos drámáját előadják. Megoldották. Utána klasszikus művek egész sorát adták elő nagy sikerrel.

A Soproni Múzeum országos hírnévnek örvend. A háborús események folytán szenvedett sérüléseit viszonylag gyorsan kiheverte, s azóta állandóan fejlődik és neveli városunk dolgozóit, főleg az ifjúságot a régiségek, a haladó hagyományok megbecsülésére, a szép meglátására. Hogyan emlékezett meg a tanácsülés róla: „Liszt Ferenc Múzeumunk immár nem holt emlékek tárháza, hanem élő tényezője kulturális életünknek, tevékeny részese kultúrforradalmunknak. Sűrű egymásutánban megrendezett külön-kiállításai segíti és alátámasztja politikai nevelő- és kulturális nevelőmunkánkat. Pl.: a Sopron 1944–45 című külön-kiállítás nemcsak a háború borzalmas pusztításaira világított rá, hanem megmutatta a munkásosztály áldozatkészségét, a kommunista párt heroikus erőfeszítéseit az újjáépítésben. Plakátokkal, fényképekkel és korabeli kimagasló egyének arcképeinek bemutatásával, a haladó hagyományok, követendő példaképeink, ma élő hőseink megbecsülésére nevelte Sopron város dolgozóit és az ifjúságot. A kelet-ázsiai fametszet-gyűjtemény ismertette a dolgozókkal az eddig ismeretlen távoli baráti ország régi és új művészetét. 1955. augusztus 20-án, az alkotmány ünnepére készült el a múzeum 50. különkiállítása: „Gyermek a soproni képzőművészetben” címmel. Ez a jubileumi kiállítás a fejlődést, gyermekeink boldog, vidám, gondtalan életét tükrözte a felszabadulás előtti sematikus ábrázolástól a felszabadulás utáni realista ábrázolásig. A múzeum új képzőművészeti rendezett be, mely jelentékenyen bővebb anyaggal rendelkezik és a soproni képzőművészet realista alkotásaiból ad ízelítőt. A múzeum új épülettel, a Lábasházzal bővült ebben az évben, ahol a vasipar fejlődését bemutató kiállítást rendezzük meg.” (Tanácsülési jegyzőkönyv, 1955. november 17.)

Különkiállítás-sorozata azóta már a 74. és jó hírre még jobbá lett. Nagyon sok idegen látogatója van, a Sopronban üdülők szinte teljes számban meglátogatják. Látogatóinak száma évente meghaladja a 20 000-et.

Sopron patinás miliője és a természettől megáldott szépsége volt szülőanyja képzőművészetének. A város jelentős képzőművészeket nevelt, akik művészi alkotásaikkal emelték a város kulturális színvonalát. Évszázadok

óta számtalan képzőművész ²¹⁹alkotott a város falai között, voltak és vannak közöttük egészen kiemelkedőek. A város büszke rájuk és alkotásaikra.

A Soproni Képzőművészeti Kör 1897-ben alakult. A felszabadulás után a Megyei Képzőművészeti Munkacsoporton belül működött. Már az 1953 decemberi tanácsülésen felvetődött egy önálló képzőművészeti kör alapítása, tekintettel Sopron város képzőművészeinek számára és alkotásainak minőségére. A tanács támogatására 1955-ben alakult egy önálló képzőművészeti munkacsoport, amelynek 24 festő és 3 szobrász tagja van. Évente tavaszi és őszi tárlattal örvendeztetik meg Sopron város művészetkedvelő lakosságát és vendégeit.

A tanács a képzőművészetet a legmesszebb menő gondossággal – anyagi erejéhez mérten – támogatta: „A Tanács Végrehajtó Bizottságának maximális segítséget kell nyújtani a képzőművészetnek. A VB. a helyi képzőművészek támogatására az 1954-es költségvetésben biztosítson 25 000,- Ft hitelt. Ebből a hitelösszegeből a tavaszi és az őszi tárlaton vásároljon képeket. Emellett a VB. kérje meg az üzemek igazgatóit, hogy ők is támogassák képzőművészeinket azzal, hogy üzemeink kultúrtermei, irodái számára megfelelő képzőművészeti alkotásokat vásároljanak.” (Tanácsülési határozat, 1953. dec. 18.)

Több tanácsülés és VB-ülés foglalkozott a képzőművészek kérdéseivel és ha segítség kellett, segített. A festőtermet, a tavaszi és az őszi tárlatok helyét 85 000,- Ft-os költséggel kívül-belül tataroztatta, 1958-ban a Lackner Kristóf utca 7. sz. alatt (a törvényszék nagygyűlésterme) egy állandó kiállítási teremmel ajándékozta meg a Képzőművészeti Csoportot. A kiállítások rendezéséhez a tanács 6000,- Ft-tal járult hozzá. Az 1960-as költségvetésben 40 000,- Ft-ot állított be egy nyári művésztelep szervezésére.

A Képzőművészeti Munkacsoport mellett rajz-szabadiskola is működik. Az iskola évi 6000,- Ft támogatást kap dologi kiadásra.

Sopron város kultúrát szerető lakosságának mindenre kiterjedt a figyelme. Hangjuk nagyon sok esetben eljutott a város legmagasabb államhatalmi szerve, a tanácsülés elé. Több hozzászóló foglalkozott a Soproni Levéltár feldolgozatlan anyagával, és egy történelmi munkaközösség felállításának szükségességével. Idézem az egyik hozzászólót: „Fel kell dolgozni Sopron újabbkori történetét egészen a mai napig. Sopron összefoglaló története hiányos. Javaslom, hogy a községfejlesztési alap terhére, a várostörténet megírására 100 000,- Ft-ot, ebből 40 000,- Ft-ot a középkori, 60 000,- Ft-ot az újkori történet megírására szavazzon meg a tanácsülés.” (Tanácsülési jkv., 1955. május 27.)

A tanácsülés a következő határozatot hozta: „A tanácsülés utasítja a VB-t, hogy a levéltári anyagnak feldolgozására tegye meg a tervszerű kezdeti lépéseket. Egy brigádot kell szervezni, amelynek az legyen a feladata, hogy elvileg irányítsa a levéltári anyagok feldolgozását. Különös gonddal kell törődni, hogy a munkásmozgalmi és az 1919-es proletárdiktatúra értékes hagyományait feldolgozzuk. A tanácsülés utasítja a VB-t, hogy a munkásmozgalmi hagyományok előbbrevitele érdekében írjon ki egy irodalmi pályázatot:

I. díj 2000,- Ft

II. díj 1500,- Ft

III. díj 800,- Ft

(Tanácsülési határozat, 1955. május 27.)

Ugyanebben a határozatban utasítja a tanácsülés a VB-t, hogy kezdeményezze az Irodalmi Kör létrehozását

és hozzájárul a Goldmark emléktábla felállításához, s erre megszavaz 5000,- Ft-ot.

A tanácsülés határozatának szellemében a VB. hozzálatott a történelmi munkaközösség felállításához.

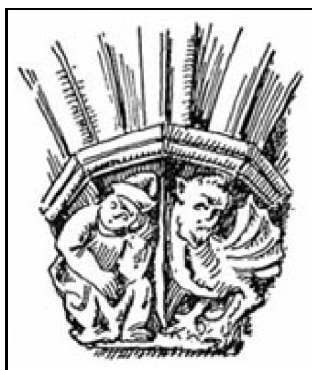
220A tanács felkérte a Magyar Tudományos Akadémia Történelemtudományi Intézetét, hogy jelöljön ki a feldolgozott anyag bírálására 3 lektort. Hanák Péter lektor jelentését e szavakkal vezette be: „Lektori jelentésem elején kötelességemnek érzem, nem konvencionális udvariasságból, hanem őszinte meggyőződésből üdvözölni Sopron Város Tanácsának és tudósainak azt a kezdeményezését, hogy alapos kutatómunkával, sokoldalú tematika alapján feldolgozzák a város történetének utolsó évszázadát. Nem tudok róla, hogy a Budapest története munkaközösségen kívül az ország más városában is folynék hasonló jellegű és szélességű komplex kutatómunka a helytörténet feldolgozására.

A soproni kezdeményezés így alkalmas arra, hogy más városok, illetve a Tudományos Akadémia és a Történelmi Társulat figyelmét felhívja hasonló munkálatok ösztönzésére. De az elismerésre elsősorban nem is maga az ötlet, a kezdeményezés, hanem a kivitelezés eddigi eredményei készítetnek. Az áttekintett anyag, Csatkai Endre elkészült kitűnő tanulmányai, a többi szerző vázlatai, tematikái, cédulaanyaga arról győzt meg, hogy kiváló tudósokból, szakemberekből álló közösség vállalkozott a nagy munkálat elvégzésére, többségük hosszú évek óta foglalkozik témájával, komoly kutatómunka áll mögöttük s ha egyeseknél ki is ütköznek a historikus szemlélet, a történész-mesterségbeli képzettség hiányai, ezt témájuktól megkövetelt speciális szakképzettséggel és szorgos anyaggyűjtéssel igyekeztek pótolni.

A megküldött anyagokat áttanulmányozván, általános véleményen és benyomásaim összegezésekor elsőnek tehát az a megjegyzés kívánczik ide, hogy érdemes volt ezt a nagyszabású vállalkozást megindítani és támogatni, s most az első munkafázis eredményes lezárása után még érdekesebb továbbfolytatni és a kezdeményhez méltó módon bevégezni.”

A Történelmi Munkaközösség működését az ellenforradalom zavarta meg. Folynak ugyan kutatások Sopron történetének feldolgozásához, de nem szervezett munkaközösségben és nem tervszerűen. Szükséges lenne a Történelmi Munkaközösség működését újból elősegíteni. Én is és a Szemle olvasói is bíznak néhány kutatónívágó tudós akaratában és a Városi Tanács támogatási készségében: remélhetőleg a Történelmi Munkaközösség újra megalakul és hozzáfog a levéltári közkinccs feldolgozásához.

(Folytatjuk.)

221 Krisztinkovich Béla: Habán emlékek Sopronban és környékén

A Liszt Ferenc Múzeum látogatóinak figyelmét a gazdag kerámikai gyűjteményben elsősorban a nagybecsű és művészi tökélyű „habán edények” vonják magukra.¹⁽¹⁾ Miképp kerülhetett ez a válogatott gyűjtemény múzeumunk birtokába, kik és hol készíthették a „habán” edényeknek nevezett műipari alkotásokat, megkíséreljük alábbiakban vázolni.²⁽²⁾

A magyar kerámika legjelentősebb és a maguk idejében a legművészebb termékei a XVI. és XVII. században készültek: „fehéredények” voltak és azokat régebbi tradíciók sikeres átültetésével, a habánok, helyesen „új-keresztények” (anabaptisták) művelték. Az anabaptisták kollektív ipari szervezetben működtek és egyéb mesterségek között elsősorban gelencsérek voltak. A fajánsz (majolika) készítésének hazánkban már a XV. sz. óta tradíciói voltak, mert a Mátyás budai palotájában működő korsósok (amphorariusok) ismerték az ónmázás „fehéredény” gyártásának titkát. A XVI. sz. második felében megindult nagy nyugati műiparos emigráció hullámai elérték hazánkat és a menekült gelencsérek ösztönzésére az ősi korsós telepek újból virágzásnak indultak. Így keletkezhetek hazánkban e korban, a keleti és nyugati kultúra szerencsés kölcsönhatása jegyében, jellegzetes italo-turc stílust tükröző, de magyar, késői renaissance kerámiák.

A magyar műipari emléktárhely XVI. és XVII. sz.-beli darabjaival szemben a régebbi műtörténeti kutatás sokáig értetlenül állt, s nem tudott mit kezdeni a levéltárak okleveleiben hemzsegó „újkeresztény” edények felsorolásaival. A magyar kerámika ezen jellegzetes edényeit ma már helyesen tudjuk attribuílni és megállapítást nyert, hogy a főúri uradalmak, egyházi birtokok, gazdag polgári hagyatékok stb. leltáraiban emlegetett „amphorae anabaptisticae”: újkeresztény v. testvéri edényeket a habánok készítették. A török hódoltság másfél évszázadával egybeeső időszakban keletkeztek a magyar kerámika, már stílusbeli jelegzetességük folytán kimagasló, címeliái (kincstári darabjai) és szerencsés véletlenek következtében köz- és magángyűjteményeink sok száz darabra rúgó emléktárhellyel rendelkeznek.

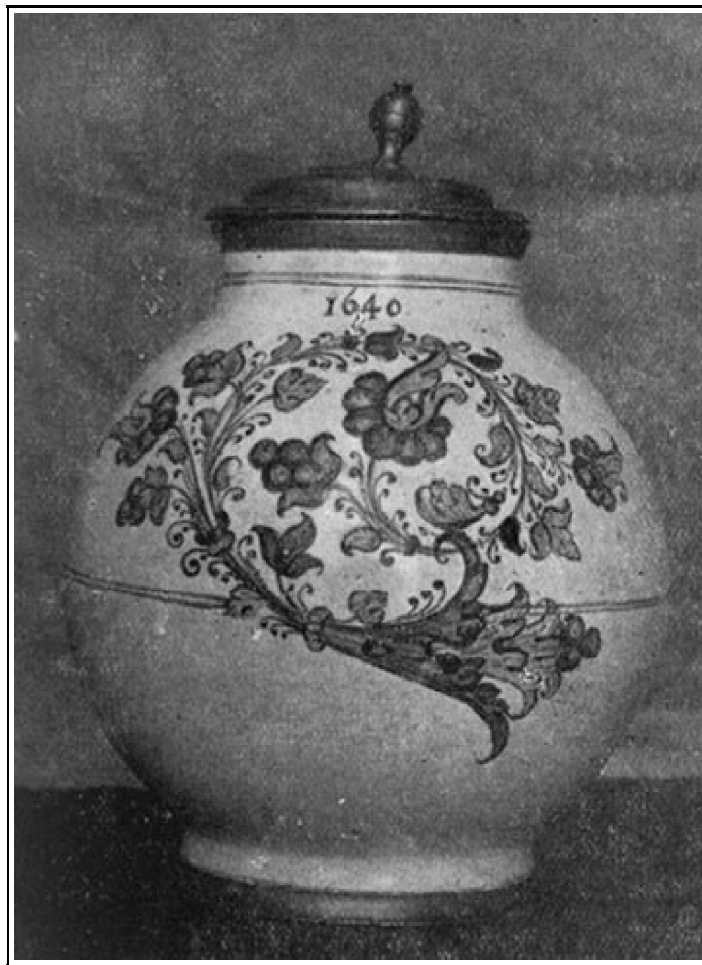
Ha az anabaptizmus történetére rövid pillantást vetünk, megtudjuk, hogy első fellépésük a parasztháborúk és a legrégebbi ipari munkás szociális mozgalmak idejére esik, mikor többek között a magyar takácsok és bányászok is forrongtak túrheterlen kizsákmányolásuk miatt. A feudalizmus átalakulása és a török végveszély az idők „beteljesülését” idéző szektákba tömörítette a helyzete reménytelenségét látó „szegénységet” és ezek között az egyházzal ellentétben álló „újakeresztelők” ²²²szektája tudta legtökéletesebben megvalósítani az őskeresztény gyülekezetek életformáját: a kommunisztikus termelési és vagyonközösségi kollektív „testvériségek” fenntartását. Az anabaptistákat mennonitáknak is nevezik, kik oly mélyen vertek egyes nyugati országokban gyökeret, hogy még a jelenkorban is léteznek.

Habán korsó a lékai kastélyból, 1606

Magyarországra kimutathatólag már 1546-tól települtek be folyamatosan az anabaptisták, kik etnikailag túlnyomólag svábok voltak, de tiroli és olasz beszivárgást is olvashatunk ki „krónikáik”-ból. Hazánkban történő letelepítésükre döntő befolyással bírt a feudális birtokosok állásfoglalása, kik saját uradalmaik gazdasági fellendítését szem előtt tartva, nem törődtek a Habsburgok által a magyar törvényhozásra oktrojált tiltó rendelkezésekkel,³⁽³⁾ kapva kaptak a szakképzett iparosokon és patronátusságuk alá vették őket. Voltak humanista főurak, mint pl. a Nádasdyak és Batthyányak, kik eszmeileg is közel állottak az anabaptizmushoz, hisz Aleander velencei követ 1568-ban jelenti a Signoriának, hogy a magyar urak legnagyobb része lutheránus vagy anabaptista!⁴⁽⁴⁾ Már 1556-ban építettek Sopronban az anabaptisták egy: „mola boariát” és dolgoztak a környéken Nádasdy nádor építkezésein. Saját krónikáik szerint Freyschitzen – ami csakis Lövé lehet – udvaruk volt, honnan Deák Péter, Nádasdy Anna familiárisa, peresztegi bíró kiűldözte őket 1557-ben. A Felvidéken is birtokos ²²³Erdődyek, Zrínyiek, Esterháziak szintén telepítettek anabaptistákat az erdőrengetegek irtására, szőlők telepítésére, halastavak duzzasztóinak építésére és egyéb kézműves szolgáltatások céljából is, a nagybirtokok gazdasági javításának végrehajtására. A zárt „újkeresztény” települések – udvarok v. domusok – műhely-kombinátok voltak, elsősorban kovács, takács és gelencsér ipari műhelyek. A termelés és anyagbeszerzés egységes irányítás alatt történt, nemcsak megrendelésre, de értékesítésre is dolgoztak, saját lótenyésztésük és fuvarozásuk is volt. Az újkeresztény

szekér-áru után Sopronban „dupla vámot vöttek” (1597).[5\(5\)](#)

Habán korsó a borostyánkői Königsberg kastélyból, 1640

Habán korsó, 1617 Julius Baró v. Salm. Felsőpéterfa?

A gelencsérség telephelyhez kötött ipar lévén, természetesen nem minden anabaptista udvar bírt „fehéredényes” műhellyel. De a követelmények, tehát jó agyaglelőhelyek, ércbányák és erdők közelsége, patakok vízιεreje, mind együttesen előfordul a Dunántúl, ill. a mai Burgenland határszéli uradalmaiban. A Rába, Répce és mellékfolyóinak völgyében ősi, népi fazekas-telepek dolgoztak és történelmi tény, hogy a habánokat épp a kaboldi, borostyánkői, lékai, fraknói, szarvkői stb. uradalmak stájer, ill. magyar birtokosai fogadták szolgálatukba. A Krajna és Karintia felől beszivárgó anabaptistáknak pedig a rohonci, dobrai, szalónaki és németújvári feudális birtokokon keletkeznek a XVI–XVII. sz. fordulóján „domusaik”. A Felvidéken is birtokos monyorókereki Erdődyek és az erdődi Pálffyak az anabaptisták fő patrónusai és a leghíresebb gelencsér telepek Berencsvár, Vöröskő és Detrekő várak alján létesültek.⁶⁽⁶⁾ A termelés folytonosságát ²²⁴meg-megszakították a török harcok, melyek következtében, különösen a XVII. sz. végén a felvidéki telepek majdnem mind elpusztultak. Ekkoriban, p. o. 1679-ben a soproni vásárokon szerezték a nikolsburgi házaló zsidók a habán edényeket: „Höffler, Krieg., Reszl u. Kacheln u. a wiedertäufferische Geschirr.” (Mittlg. d. Mähr. Gew. Mus. in Brünn. 1900; Schirek). A dunántúli gelencsér-ipar is nyugata húzódtott, és a Wiener-Neustadt közelében levő leobersdorfi és siegersdorfi „testvéri” edényeket habán korsósok készítették.⁷⁽⁷⁾

A szomszédos pottendorfi uradalomban Nádasdy Ferencnek, a tragikus végű országbírónak ugyancsak voltak letelepített anabaptistái! Az 1669-es összeírás szerint patikájában újkeresztény edények voltak. (Századok, 1907, 342. lap.) A magyar kerámika fejlődésére jelentős történelmi esemény volt, midőn

Bethlen Gábor Sopron és Kőszeg elfoglalása után kibékült a Habsburg-párti soproni főispánnal: Batthyány Ferencel és meglátogatta annak rohonci fényes kastélyát, hol alkalma volt az anabaptisták nagy patrónájának, Lobkovitz Évának pazar díszedényeit megcsodálni.

Bethlen közvetlenül ezután, az erdélyi ipari elmaradottság felszámolására, egy csoport anabaptista műiparost telepített le Erdélyben, ahol a híres „Alvinci” korsós-ipart üzték másfél évszázadon keresztül! A Nádasdyak csejthei uradalmából rajzottak ki a sárospataki anabaptisták is. A sárospataki habánok is érdekesen kapcsolódnak a történelembe, épp remekbe készült edényeik hírneve folytán. Rákóczy Zsigmond sógora: Stuart Rupert pfalci herceg, a cseh Frigyes „téli király” fia, a XVII. sz. második felében Angliába vitt egy magyar habán fehérédényest, kinek utólréhetetlen szépségű díszedényei Londonban nagy népszerűsége tettek szert.⁹⁽⁸⁾ Ennek a Rupert hercegnek Bethlen G. volt a keresztaaja és a fényes prágai ünnepegeken Thurzó Imre, a korán elhunyt protestáns főúr adta át az ajándékokat. Thurzó özvegye, Nyáry Krisztina később Esterházy Miklós felesége lett, és itt kapcsolódnak ismét az anabaptisták a magyar kerámika történetébe. Esterházy feleségéhez írt levelezésében kétszer is emlegeti őket: 1634. márc. 10-én Pozsonyból és 1635. júl. 21-én Lakompakról írt missiliseiben,¹⁰⁽⁹⁾ melyekből kitűnik, hogy uradalmaiban habán gelencsérekek dolgoztak.

Mint említettük az anabaptista kollektív termelő szervezet differenciáltságában kimagasló helyet foglalt el a gelencsérség, amit nem lehet teljesen csak gazdasági meggondolásokkal magyarázni. Fel kell figyelnünk a vallási felfogás kialakító erejére: az evangelizáló gyülekezet előtt, midőn az Írás szellemében akarják Isten országát már e földön kialakítani, ott lebegett a bibliai passzus: „menny alá a fazekas házába és halljad ott az én igéimet” (Káldy biblia: Jerémias cap. VI. vers, 32.) A hittestvéri gyülekezetek előjárói között a korsósok túlsúlyban voltak és épp ők álltak a legkonokabbul ellen a jezsuiták erőszakos katolizálásának! A korsósok kiemelt helyzetének természetesen az is oka volt, hogy tetszetős termékeik remek propaganda eszközeik voltak, akár csak a „hüvelyes” díszkések¹¹⁽¹⁰⁾ és könnyen meggyőzték a sorsukat kezükben tartó hatalmasokat szakképzettségükről és nélkülözhetetlenségükről.

A testvéri gyülekezet élén álló korsósok igyekeztek tehát „mesterremekeket” alkotni, bár kétségtelen, hogy nem tekinthetők kreatív (teremtő) művészeknek, csupán kiváló műiparosoknak! Magukkal hozták az olasz majolikások művészi tradícióit, egyesítették azt a német korsósok technikai formaalakító készségével ²²⁵és a kisázsiai (niceai) világhírű török kerámika ornamentikájával. Az anabaptista kerámiák legyőzték a céhekbe tömörült „fehéredényesek” konkurenciáját és bár jóval drágábbak és nehezen szerezhetők voltak, kiszorították a gazdag háztartásokban az arany és ezüst mívű edényeket. Külső előkelő megjelenésük, egyszerű, de nemes szépségük mellett sikerük titka higiénikus mivoltuk volt. Ismerjük az e korban élő hatalmasok babonás félelmét az ételmérgezésről. A keleti porcelánnak csodás elhárító hatást tulajdonítottak és a tejfölös fehérségű ónzománcos anabaptista edények vetekedtek a porcelánnal. Repedéstől mentesek voltak, a zsírsavak nem szivárogtak be, nem foltosodtak és nem tároltak magukban mérgező bomlási termékeket. Oly ragyogóan csillogó fényes fehér „zománcuk” volt, hogy még ma is csodáljuk a negyedfélszázados újkeresztény edények meglepő, friss épségét.

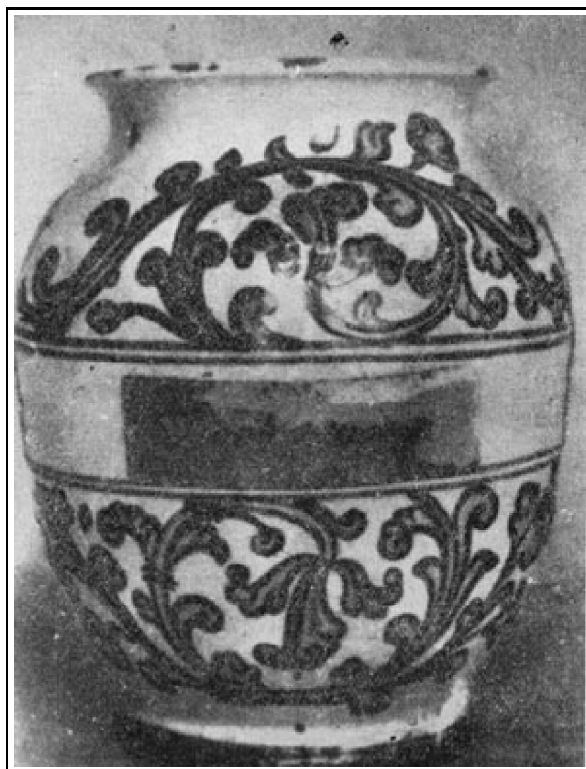
Habán korsó Wesselényi nádor özvegyének kőszegi hagyatékából, 1618.

Patikaedény, 1609. Kőszeg?

Ha a fennmaradt emléanyag rendszeres csoportosítását kísérelnők meg, nagy nehézséget okozna az a körülmény, hogy az anabaptisták kommunisztikus termelési szabályai az anonimitást (névtelenséget) írták elő és nemcsak a készítő műiparos, de a telephely is az ismeretlenség homályába vész. Segítségünkre jön [226](#)azonban a megrendelők és a tulajdonos személyek nevének agnoszkálása, mert a kor divatja szerint az étkezészeteket, emléktárgyakat és egyéb díszedényeket névvel vagy monogrammal és címerrel díszítették és kivétel nélkül évszámmal vannak ellátva. Joggal tételezhetjük fel, hogy a feudális birtokosok elsősorban a saját uradalmaikban dolgozó és szolgáltatásokat féláron teljesíteni tartozó anabaptistáknál rendelték meg díszedényeiket. Ebből a gondolatmenetből kiindulva sikerrel attribuíjuk a díszedények zömét és nagy valószínűséggel a telephelyet is megállapíthatjuk. A stílusanalízis is segítségül szolgált, mert bizonyos műhelyek adott időszakokban jellegzetes palettával, díszítőornamentikával és felismerhető azonos technológiával dolgoztak. Az előképeket, mintalapokat azonban valószínűleg a megrendelő adta kezükbe, ill. a saját ízlését kényszerítette a mesterekre. Az anabaptista edények hazai keletkezését a történeti fejlődés folyamán is követhetjük. Kétségtelen, hogy a legkorábbi darabok a 16. sz. vége felé, közvetlen olaszországi befolyás alatt készültek, s valószínűleg északitáliai vagy tiroli menekült mesterek művei. Nem véletlen, hogy egy dunántúli Salm-birtokon, Csáván tartózkodott Maliperus paduai anabaptista 1586 után, kívül egy időben egy Andre Lorenzi nevű olasz előljárójuk is volt az anabaptistáknak. Az emigrált mesterek honosították meg a „bianchi di Faenza” díszedénystílust, tehát a színes epikus dekoráció elhagyását az anyag, ill. máz tejfehérségére fektetve a fősúlyt. Az északolasz fajánsz tálok másik jellegzetessége az a technikai különlegesség, hogy a széles peremet rácsosan perforálták és a tálacsákat talpakra állították, ez volt az „alla ongaresca” kivitel! Ily tálból készült Lobkovitz Éva részére 1598 évszámmal egy nagyobb

készlet, melynek pár darabja hazánkban lappangott, míg ismert és publikált sorozata a raudnitz-i Lobkovitz kastélyba került a XVII. sz. közepén.¹²⁽¹¹⁾ E készlethez hasonlítanak az Eggenberg hercegi gyűjteményből fennmaradt darabok. Az ismert legrégebb magyar emlék egy 1584 évszámú korsó, melyet csak leírásból ismerünk. (Hideg Kálmán állította ki az 1876. Műipari és Történeti Kiállításon.) Külföldi múzeumokban a korai XVI. századbeli ún. címeres tálak, majd mind stájer-magyar kondominiumokkal bíró indigénák (a Leyserek, Gallok, Königsbergiek és Ratmansdorf stb., kik mind Sopronban vagy környékén éltek) tulajdonát képezték és ezek még elkorcsosodott itáliai mesterjegyeket is tüntetnek fel aljzatukon. Feltehető, hogy az egyénileg dolgozott mesterek kiöregedése után alakultak csak a zárt közösségek hittestvéri műhelyei, ahol differenciáltan, manufaktúra-jelleggel készültek anonim és gelencsértermékek. Más mester készítette elő a nyersanyagot, más korongolt, más örlött és olvasztott mázat és a festők, dekorátorok – valószínűleg az asszonyok – mintalapok után dolgoztak. A félkész edényt végre a legtapasztaltabb anabaptista, aki arkanista (titkos vegyész) volt, égette ki a legnagyobb titokban éjjel, hogy a gyártási titkot el ne leshessék! A tárgyakon gyakran fellelhető „mondások” mind közös forrásból erednek: az anabaptista Sebastian Franck: *Gülden Arch*: című világhírű, XVI. sz. elejéről való bibliai szólásmondás gyűjteményéből. A dekorációnak, mely szigorúan geometriai vagy növényi ornamentika volt, szintén lehettek mintakönyvei virágos díszekkel, s igen tetszetős a véletlen összetalálkozás, hogy Németújváron dolgozott Batthyány Boldizsárnál, a nagy humanistánál, *Clusius*, a világhírű botanikus és itt adta ki Beythével a pannóniai flóráról írt illusztrált művét *Manlius*. (Tudjuk, hogy Batthyánynál Szalonakon anabaptista gelencsér dolgozott 1578-ban.)¹³⁽¹²⁾ Szalonak a XVI. sz.-tól kezdve nagy hírre tett szert Európában első helyen álló antimon bányászatával.²²⁷ Az anabaptisták ismerték az antimon csodaerejét és mint arkanisták többek között egyedülálló tökéletességű *sárga* alpmázat készítettek belőle korsós mester testvéreik részére. Az antimon alkimista jegye: a hurkolt keresztgerendás H (Basilius Valentinus) számtalan esetben tipikusan előfordul a habán edényeken. Az anabaptisták edénytöredékeinek vizsgálata fényt derített arra is, hogy ők koruk leghaladottabb kerámika-technikai eljárásait gyakorolták, de recepturájuk sajnos titokban maradt, technológiai előírásokat „rendtartásaik” – melyeket codexaik tartalmaznak – nem ismertetnek.

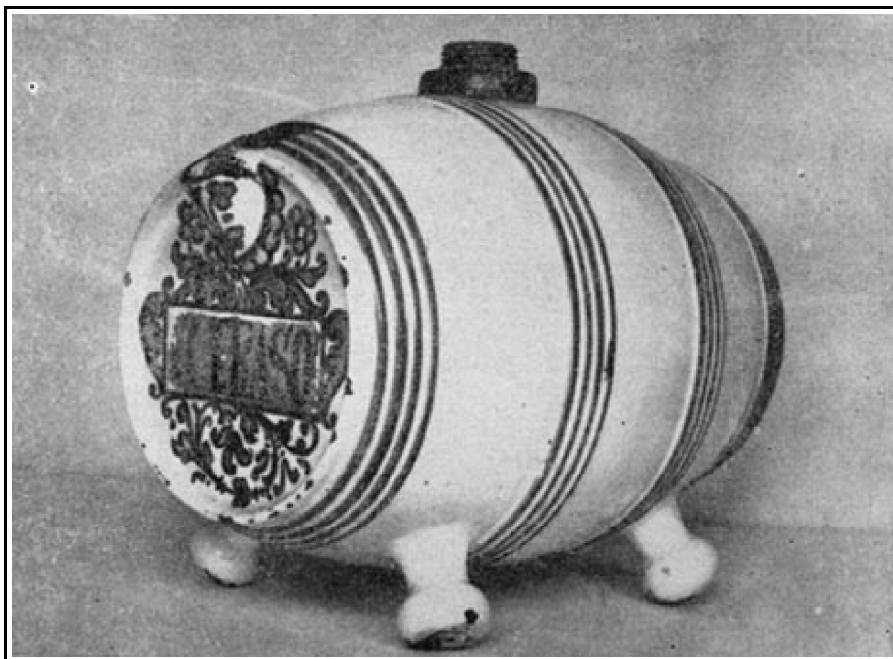
Patikaedény, Nemetkeresztúr, a 17. század első feléből

Kétféle agyagot használtak: földpátosat és márgásat. Előbbi közelíti meg legjobban a kaolint (Sopronban a lószdorfi), utóbbi mésztartalma folytán formálhatóbb. Az agyaghoz homokot kevertek, hogy a mázat jobban megkössék, ezért ismeretlen a habán edényeknél az ún. mázrúgás. A tejfeles, opak mázat ón és ólom keverék kalcinálásával készítették és pórissal (borax) tették ömleszthetővé, ami kimondottan velencei technikára vall.

A habánok legnagyobb erőssége a színes alpmáz készítése volt, amiben megelőzték az összes európai manufaktúrákat. Mint fentebb már említettük, a sárga színű mázat, mely tulajdonképp az aranyat volt hivatva érzékelteni, „spiglotz”-ból, azaz az arkanisták sokrétű, csodás hatású, univerzális antimon ércéből kevertek és ömlesztették, míg a mély, utólérhetetlen „Kang-hsi kék” „smaltéből” (melyet zaffernek is neveztek). Ez a kék alpmáz összehasonlíthatatlanul szebb volt, mint a velencei „berettino”. Egyébként a színes dekoráció palettája elég egyszerű volt s arra a négy színre szorítkozott, melyek festékei az ónhoz közelálló olvadásponttal bírtak, tehát csak könnyen besüllyedtek az égetéskor a mázba, de nem kenődtek el rajta. A kéken és sárgán kívül, rézoxidokból zöld, [228](#) és „brasten”-ből (mangán, akkori nevén magnesita) ibolya színű festéket nyertek. Ez utóbbit a leghalványabb lila színtől a legsötétebb négerbarnáig tudták előállítani s egyaránt használták színesre, árnyalásra és a felírásoknál. A zsengélt és festett edényeket nagy biztonsággal és képzelőtehetséggel kellett előkészíteni, mert a mázak nyersen, szürke por vagy salak-pép formájában kerültek felvitelre és színüket csak az égetés után nyerték el, javítás a dekorációnál utólag lehetetlen. Az anabaptisták Európa-szerte az ún. „hesseni” típusú égetőkemencékben dolgoztak, ilyeneket találunk a Dunántúlon, Felsőpéterfalván is. Ezekben cca 940 C fokon égették ki az edényeket és a lassú lehűlés alatt tükrösüvű üvegszerű felületet nyertek a tejfölső sűrű ónmázba besüppedt színes fémmázak zománcszerűen csillogtak és az egész ragyogó edény repedésmentesen viselte el friss épségben az

évszázados használatot.

Az emlékanyag, mely hazánkban majdnem 1000 db XVII. sz.-ból származó edényre rúg, csupán egyetlen esetben nyújtott támpontot a proveniencia megállapítására. Ez az unikális darab a képünkön bemutatott kis ónfedeles kupa, melyen elől egy közismert várkastély-ábrázolás látható. Még ha a zászlón levő „Forchenstein” felirat nem is hirdetné, a jellegzetes kettős lépcsős várfal, a barokk kupola és különösen a különálló donjon, valamint a meredek domb-szirten álló vár, félreérthetetlenül Fraknót ábrázolja.

„Mézes-ecetes” hordócska 1635. Rohonc?

A fraknói vár és uradalom egész 1590-ig a Weisspriachoké volt, majd, midőn Szarvkővel, Kismartonnal, Kabolddal, Borostyánkővel és Kőszeggel együtt visszatért Magyarországhoz (Pozsonyi országgyűlés, 1622, 2. t. c.), az akkori zólyomi főispán: Esterházy Miklós birtokába került. A lakhatatlan várkastélyt Esterházy prefektusa: Vizkeleti János, az anabaptista orvosok történetéből ismeretes főtisztviségviselő, vette át a kincstártól, míg Esterházyék Lakompakon tartózkodtak. Fraknó újjáépítése 1635-ben kezdődött, ekkor épült az új kincstár és hadiszertár, a kastélyra emeletet húztak és kiképezték a maga nemében legtökéletesebb [230](#) „lovagvárat” – mint azt a képünkön bemutatott 1641-es habán kupán oly megkapóan láthatjuk. A vár befejezése csak Esterházy Pál nádorsága alatt történt. A kapuzat fölött márványba vésett sorok hirdetik:

Fraknó
me pro Corona Hungariae obalienatum
rara fidelitas Comitum Palatini Nicolai Esterhazy
eidem coronae restituit. [14\(13\)](#)

229 Fraknó vára. Fametszet 1852

Habán kupa 1641. Fraknó képével. Prága. Magángyűjtemény

Habán kupa, 1641, a fraknói kupa párja. A szerző tulajdona, Budapest

Míg a történelmi adatokból kétségtelenül bizonyítható, hogy a 16/17. sz. fordulóján a habánok Sopronban és környékén működtek, addig – bár a fraknói, lékai, borostyánkői stb. várkastélyok leltárai „újkeresztény” edényekről tudnak – még tárgyi bizonyítékot nem találtunk arra, hogy az itteni telephelyek valamelyikén készültek. A „fraknóvári” kupa döntő bizonyíték, hogy az Esterházy-birtokon dolgozó gelencsérek „mívelték” ezeket a habán díszedényeket, amelyek egy összetartozó csoportot képeznek. A kupa egy stílusbeli mása az ugyancsak 1641-ben készült késői reneszánsz virágdíszítésű kis ónfedeles boroskupa, melyet egy magángyűjteményből mutatunk be. A Nemzeti Múzeum ugyanezen mester kezéből dísztalat őriz, 1689-es évszámmal.

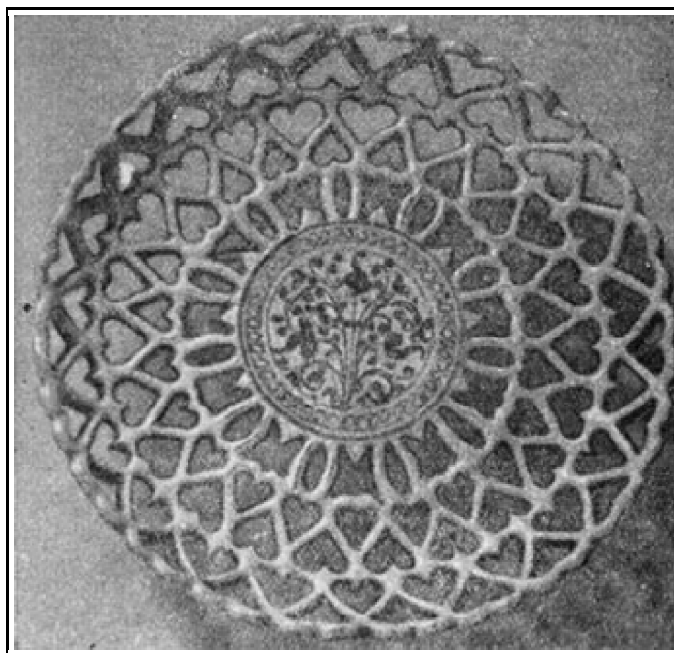

Patikaedény, Kőszeg 1666. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

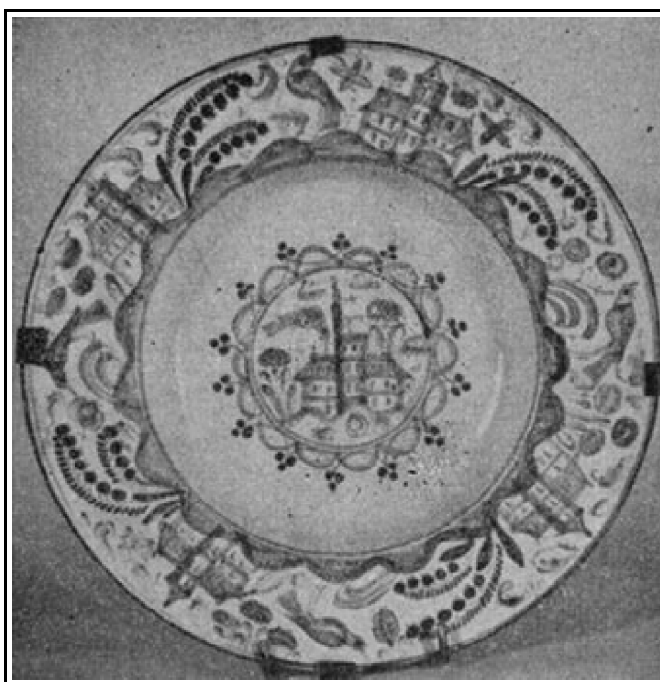
Felírása:

Illmus ac Rendissimus Dnus Comes Ladislaus
Esterházy de Galantha et in Fraknó.

Volt a Szalay Ágoston-féle soproni gyűjteményben egy korsó, 1656-ból az Esterházy-család színeiből összeállított tulipánokkal.

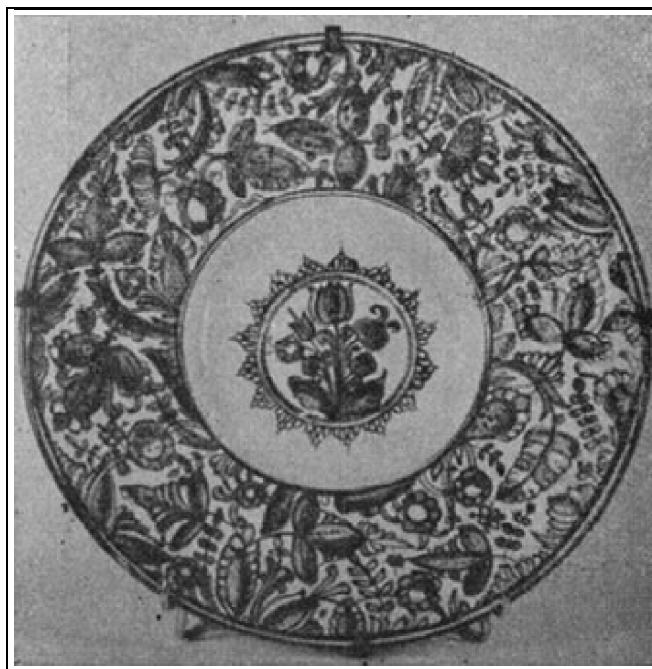
231 Habán tál az Eggenberg hercegek gyűjteményéből

Habán tál 1700 körül. Monochrom kék dísz, fehér alapon. Nagymarton?

A már idézett két levélen kívül még egy történelmi adat ötlük szemünkbe: A habánok krónikája elpanaszolja, hogy az 1640. évi nyitrai gyűlésen a palatinus óhajára hadi hozzájárulást róttak ki a rendek külön Érsekújvár megerősítésére. Az anabaptisták, kik híres kocsigyártók voltak, súlyos megterhelésnek

éreztek, hogy 50 db nehéz vasalt szekeret kellett 600 rhénesforint értékben ingyen szállítani. A palatinushoz, patrónusukhoz (Esterházyhoz) fordultak és nagy nehezen lealkudták a sarcot 20 kocsira. A földesúr kegyét nyilván a díszedények prezentálásával igyekeztek kiérdemelni.

Habán tál 1690 körül, kék dísz, fehér alap. Az oroszári kastélyból

Széchenyi György gróf dísztála, 1696

Eldöntetlen marad a kérdés, hogy vajon Nagymarton, Felsőpéterfa vagy Csáva környékén keressük a telephelyet. A későbbi, XVII. sz. vége felé datált, [232](#) egyöntetű díszítésű darabokról, melyek Sopronban és

Kismartonban maradtak fenn, Haberlandt már korábban azt hitte,¹⁵⁽¹⁴⁾ hogy azok a Fertő környékén kell hogy készültek. Ennek valószínűségét a naturalisztikus dekoráció is alátámasztja, mely jellegzetes, a nádi és tavi életből merített növényi és állati ornamentikát tüntet fel. A Hanság flóráját és faunáját illusztrálja a dekoráció kissé gyermekes naív stilizálásban. Mint már hangsúlyoztuk, a habánok mintalapok után dolgoztak, tehát kreatív, elsődleges átélésre valló műalkotásokat nemigen láthatunk ezekben a díszedényekben, és így megnyugtató választ kérdéseinkre még nem nyerhettünk. Sajnos attól el vagyunk zárva, hogy helyszíni ásatásokkal igyekezzünk tárgyi bizonyítékokat szerezni.

Ugyancsak a burgenlandi Topográfia említi, hogy Péterfalván egy emeletes gelencsérműhely maradványai láthatók. Ez nagyon emlékeztet a sárospataki habán műhelyre, melyet Román János legújabb kutatásaiból ismerhettünk meg. Nem tévedhetünk tehát, ha az illusztrációinkban bemutatott válogatott darabokat Sopron vidéki anabaptistáknak tulajdonítjuk.

Végezetül ideiktatunk a habánok XVI. sz.-beli Sopron megyei letelepedésére emlékeztető irodalomtörténeti szemelvényt, amely együttesen említi azt a négy helységet, amelyekben az anabaptista nyomok kimutathatók; a híres csepregi siralmas ének – mely az 1621. évi borzalmas romlást siratja – így zengedez:

*„mert épen volna Keresztur és Csepreg,
nem pusztult volna Lövő és Peresztég.” (87. vers.)*

A városok és az ott lakó anabaptisták a XVII. sz. viharaiban elpusztultak ugyan, de kerámikai műalkotásaik mai napig hirdetik készítőik művészi tudását.

Sopronbánfalva 1870 körül

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: VI. századi germán temető Hegykőn

233 Bóna István: VI. századi germán temető Hegykőn

1955-ben a Győr-Sopron megyei Hegykő községben, a Mező u. 21. sz. alatti Pusztai-Bognár-féle ház udvarán, épületalapozás során germán harcos sírjára bukkantak. A sírban talált és a soproni Liszt Ferenc Múzeumba jutott leletekről (vas pajzsdudor, kard, lándzsák) Nováki Gyula írt rövid beszámolót.¹⁽¹⁵⁾ Beszámolója nyomán az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Régészeti Intézetének kutatási tervében és támogatásával felkerestem a lelőhelyet és az 1959. jún. 8–19-e közt folytatott ásatás²⁽¹⁶⁾ eredményeként 25 temetkezést tártam fel.

Noha az 1959. évi ásatás során csupán tájékozódni akartam a temetőről, kutatása máris fontos megfigyeléseket és meglepően gazdag, újszerű anyagot eredményezett. A Mező u. 21. sz. alatti udvaron fekvő temetőrészt teljesen feltártuk. Utána Kántor János 23. sz. alatti udvarán ástunk ki 3 sírt. Itt néhány újabb sír után a temető északi szélét várom. A 19. sz. alatti telek kertjében húzott kutatóárok 2 sírt eredményezett, déli irányban erre várható a temető folytatása.

A temetőben egymáshoz közel, szabálytalan sorokban feküdtek a csontvázak, kisebb-nagyobb eltérésekkel fejjel nyugat felé. 12 sírban női, 8 sírban férfi, 3 sírban fiúgyermek és 2 sírban leánygyermek temetkezést találtam. Egy sírt épületalapozással szétromboltak. Mind a női, mind a férfi sírok közül 3–3 tartozott a gazdag nemzetségi arisztokráciához, illetve a szabad harcosréteghez.

A hegykői temetőben a VI. sz. első kétharmadában germán népcsoport temetkezett. Ebben az időben a Dunántúlon – az egykori Pannoniában – az Elba mentéről ideköltözött langobardok népe élt. A temetőben tett megfigyelések és az előkerült leletek azonban több lényeges pontban különböznek a Dunántúlról eddig ismert langobard temetőktől (Bezenye, Dör, Várpalota, Kápolnásnyék, Rácalmás). Ami közös köztük, az a VI. században a germánoknál általában közös, vagyis: a sírok Ny–K-i irányítása, néhány kisebb viseleti tárgy pl. bronz csatok, vas csatok, kések, néhány gyöngy-típus, orsógomb, ezenkívül a kardok és a temetőben talált egyetlen egyoldalas csontfésű.

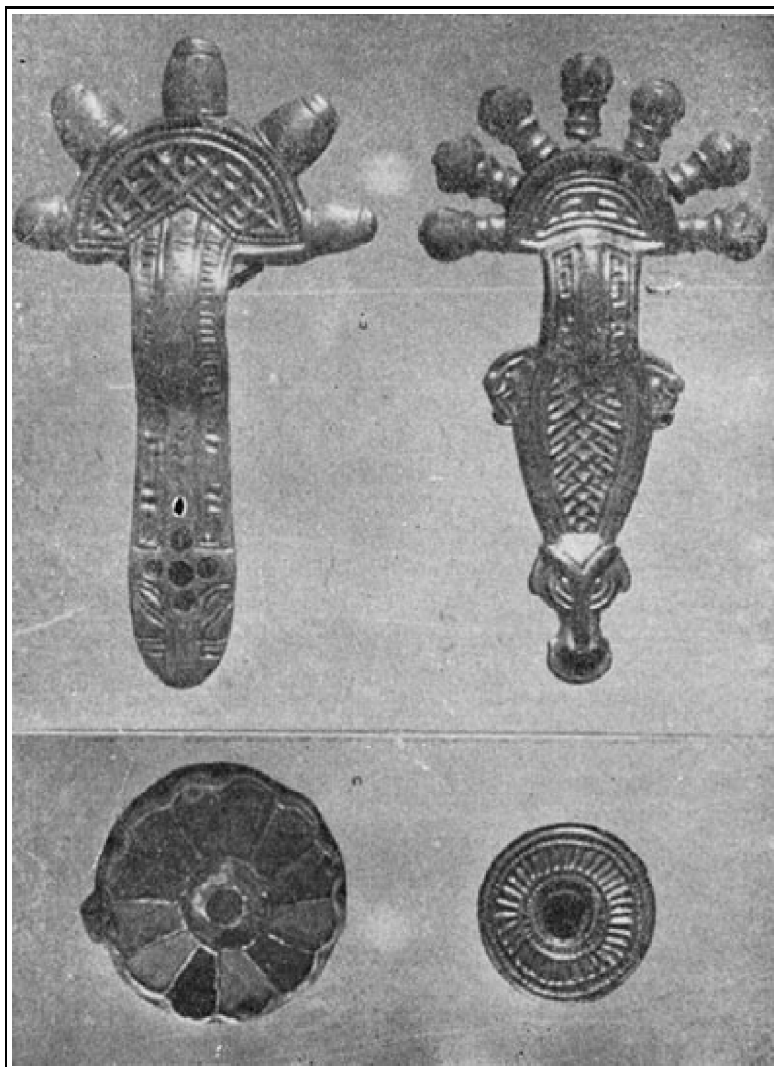
Lényeges eltérés viszont, hogy Hegykőn a sírok sűrűn követték egymást, a halottak kezét a medencén gyakran összekulcsolták – feltehetőleg keresztények esetében – az edények és élelem csaknem teljesen hiányoznak. Különbözik a fontosabb ékszerek viselése is, pl. a díszes fibulákat Hegykőn mindig a medencén találjuk, s nem a combok közötti részen, vagy a harcosok lándzsáját a halott feje fölött beledőfték a sírgödörbe, kardjukat nem a bal-, hanem a jobboldalra helyezték stb.

Legszembetűnőbb a különbség mégis a leletek terén. Nyugodtan mondhatom, hogy a Hegykőn eddig talált ún. jellegzetes tárgyak, ékszerek, lándzsák stb. ²³⁴kivétel nélkül másfélék, mint a Pannoniából ismert valamennyi VI. sz.-i langobard temető mellékletei. A férfi és fiúgyermek sírokban több ízben bizánci bronz csatot és áttört díszítményeket találtunk. A harcosok hosszú keskeny lándzsái vagy szögletes pengéjű kopjái sajátos önálló kovácsművesség termékei.

A női sírokban feltűnnek a nyugaton gyakori nagyméretű különböző színekben pompázó üveg- és borostyán-gyöngyökből összeállított nyakláncok. Sajátosak többi ékszereik is: a kupos fejű bronztű, a

nehéz bronz gyűrű, bronz csövecske-gyöngy, kiszélesedő végű ezüst karperec, de leginkább a nagyméretű sokszögű bronz keretben piros üvegbetéttel díszített fülönfüggők.

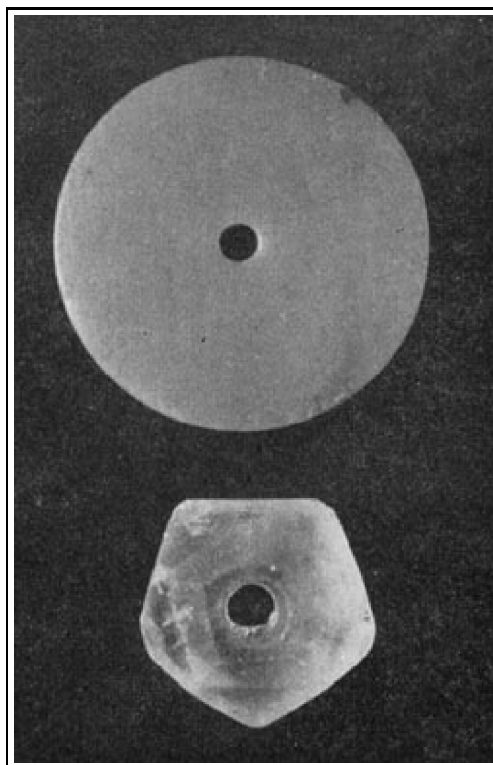
A leggazdagabb női sírokban talált pompás fibulákhoz, korong alakú fibulákhoz a dunántúli langobard temetőkhöz még hasonló sincsenek, nyugati germán területeken is csupán rokon típusaik ismeretesek.

1. kép

²³⁵Mindebből eddig azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy Hegykőn a langobard korszak sajátos különleges temetője³⁽¹⁷⁾ került elő. Még nem lehet eldönteni, hogy a langobard nép egyik félig-meddig önálló iparral és kereskedelemmel rendelkező törzsének, vagy pedig a hozzájuk csatlakozott idegen vagy helyi lakosság hagyatékával állunk-e itt szemben.

Rövid beszámolóim keretében az alábbiakban csupán négy jelentős sírról emlékezem meg részletesebben.

2. kép

4. sír. A 60 cm széles, 180 cm mély sírgödörben alacsony termetű nőt temettek el. 40 cm széles koporsóban feküdt, elől összekulcsolt kezekkel. Feje mellett jobbra, élével felfelé álló helyzetben fehér, zöld és piros kövekkel díszített korong alakú fibula volt. Az ebben a helyzetben talált fibula viseleti szerepe egyelőre nem világos. Hogy sajátos viseletet jelez, azt a 18. sírban hasonló helyzetben előkerült, ugyanilyen korong-alakú fibulából sejttem, amelyen kis bőr-szík maradt meg. – Nyakában 10 db nagy gyöngyből álló nyakláncot viselt. A gyöngyök között volt egy laposfejű öntött bronz gyűrű, amely talán szintén a nyakláncra függött (?). Combjai közül sokszögletű, hegyikristályból csiszolt orsógomb és egy vaskés került elő. Medencéjén, összekulcsolt karjai fölött találtam legdíszesebb ékszerét: ezüst fibuláját, mégpedig háttal, vagyis tűszerkezetével felfelé fordulva. Ha nem utólag helyezték a halottra, akkor ebből a helyzetből olyasmiről derül ki, hogy a fibulát mellről lecsüngő szalagra erősítve viselhette és a szalag a temetésnél megfordult.

A fibula (1. k. 1.) az ún. „frank” fibulák családjába tartozik, mégpedig legkorábbi típusai közé. A végét díszítő állatfejet öt vörös üveglap behelyezésével emelték ki. Felülete szokatlanul kopott, tehát hosszú használat után került sírba. Készülésének ideje az V–VI. sz. fordulója.

21. sír. 160 cm mélységben eltemetett 162 cm magas nő. Hátán feküdt, bal karját a medencére tették, feje jobbra billant. Álla alatt és melle közepén egy-egy aranyozott ezüst fibula fogta össze egykor ruháját. A nyak tájáról kiindulva 32 gyöngyből álló láncot viselt mellén. A nyaklánc s jobb mellen nagy ívben tart lefelé, majd a medence felett visszakanyarodva a bal mell alsó részén végződik. A gyöngylánc felett a mellen és alatta a medence felső részén egymást követő sorban két 7 gombbal díszített lemezű fibulát találtam. Bal karján ezüst karperecet hordott. Ruháját a medencén ovális vas csattal fogta össze. Medencéje és térde közt a lábak között nagy gyöngyökkel díszített szalagról függött le egykor vaskése és kalcedonból

mesterien csiszolt nagyméretű orsókorongja. (2. k. 1.). Fibuláit valószínűleg szalagra erősítve viselte a mellén, de hogy a mellére lecsüngő nagy gyöngysorral milyen összefüggésben, az nem világos.

A kis korong-alakú fibulák (1. k. 3.) felületét sugárminta tagolja, közepén pedig piros kő ül. Nyugati készítmény és áru a temetőben. Rokonait alamann és thüring temetőkből ismerjük.[4\(18\)](#)

A két nagy aranyozott ezüst fibula az ovális „lábú” langobard fibulák köréhez tartozik.[5\(19\)](#) Pontos megfelelőjét azonban egyelőre nem ismerem. (1. k. 2.).

A 26. *sírba* 2 m mélyen 166 cm magas férfit temettek. Karját a test két oldalán kinyújtotta. Jobb lábszárára keresztbe állatcsontokat – húsételt – tettek, tehát valószínűleg pogány ember volt.

Feje mögött a sírfalban, jó 25 cm-re beszúrva lándzsahegy került elő. A lándzsát a harcos sírbatétele után fentről a sír végéből nagy erővel bedöfték a halott feje fölé. A 14. sírban hasonlóan talált lándzsa hüvelye el volt görbítve.

Jobb karja mellé helyezték a válltól a térdig érő, 93 cm hosszú, nehéz, kétélű pallosát. Övében kis vaskést viselt.

A végére hagytam a 18. *sír* ismertetését, amely hazánkban eddig a leggazdagabb szakszerűen feltárt germán női sír, de a VI. sz-i meroving-kori Európának is – a fejedelmi leleteket nem számítva – egyik legjelentősebb, temetőből előkerült sírlelete.

Sírgödre 240×140 cm-es nagy foltként jelentkezett. 170 cm mélyen, eredeti hosszát megtartva, 70 cm-re keskenyedett, tehát az ún. padmalyos szerkezetű sírok közé tartozik. Eddigi megfigyeléseim szerint a padmalyos sírokban általában a leggazdagabb, legelőkelőbb női (és férfi) halottakat temették (pl. Kápolnásnyék 2 sír, Rácalmás 16 sír). A sír hirtelen összeszűkülte aknája 220 cm mélységig hatolt le. Itt a fejtől a láb felé egyenletesen keskenyedő, 2 m hosszú koporsóban bukkantunk a halott nőre. Csontjai a nedves talaj következtében erősen mállottak voltak. Jobb karját a medencére helyezték, a bal is a test alá került.

Az elhunyt feje fölé a koporsó végébe nemesalakú üvegserleget tettek. Koponyájától balra ovális üveglemez feküdt. Fejétől jobbra, lapjával az arc felé fordulva és keskenyebb oldalán állva, a 4. síréhez hasonló piros-fehér-zöld berakással [237](#)díszített szirmú, korong-alakú fibula volt. Párját az áll alatt találtam. Nyakában 7 szem kis piros és sárga pusztagyöngyből álló nyakláncot viselt.

Medencéjén egymás alatti sorban egy pár nagyméretű négyszögletes lemezű aranyozott ezüst fibula került elő. Övét vascsat fogta össze. A fibulák mellett a bal karral párhuzamosan vaskést viselt. Lábszárai között nagyobb borostyán és millefiori gyöngyökkel díszített zsinen, bronzkarikára erősített két lapos bronzkulcs csüngött. A kulcsokkal párhuzamosan, a lábszárak közt végig, egészen a jobb bokáig ezüst lemezekkel kirakott bőrszalagról hegyikristályból csiszolt, sokszögű orsókorong függött hajdan le. A bal bokánál – viseletileg ismeretlen célból – borostyánból faragott nagy kerek gyöngy zárta le az öltözetet.

3. kép.

A koporsóban a halott bal karján kívül vas vonókés feküdt, a bal térd mellett pedig alakatlan vastörmelék és újabb bronzkulcs, valószínűleg vasveretes faládika és kulcsa. Végül a koporsón kívül, a térdekkkel egyvonalban szárnyas csontjai jelezték az egykori élelem-mellékletet.

238A hegykői 18. sír asszonya a VI. sz-i germánság nemzetségi arisztokráciájának képviselője. Ruházata, viselete, mellékletei nemzetközi, helyesebben a germán népekre gondolva: törzsközi. A tiszavidéki gepida, itáliai langobard, rajnavideki és franciaországi frank sírokból több helyről ismerünk hasonló üvegserlegeket⁶⁽²⁰⁾ (3. k.), ezeknél és a thüringeknél sokszögű hegyikristály orsógombokat⁷⁽²¹⁾ (2. k. 2.), bronz kulcsokat⁸⁽²²⁾, vonókéseket. Korong fibulái (1. k. 4.) főleg a frankoknál, alamannoknál és bajoroknál általánosan elterjedt típushoz⁹⁽²³⁾ tartoznak, noha ebben az alakban és kivitelben helyi készítménynek is tarthatók. Ezüsttel kivert bőrszalagjához hasonlót a kápolnásnyéki langobard temető 2. sírjában tártam fel, de ismerünk hasonlókat krainburgi és nocera umbrai langobard sírokból is.¹⁰⁽²⁴⁾

A sír legjelentősebb ékszere a két nagyméretű fibula eddig egyedülálló jelentőségű. Széles koszorúval övezett fejében is emberi maszk foglal helyet (4. k.). Fejlapjának közepén rombusz, lemezén félkör alakú rekeszben piros üvegberakást találunk. Mindkét lapjának széleit kis kerek rekeszbe, almandinokba helyezett piros ékkövek díszítik. Felülete – az ezüsttel berakott lapos keretező szalagtól eltekintve – gondosan aranyozott.

A rokon négyszögletes lemezű maszkos fejű fibulákat H. Kühn cividalei típusnak nevezte¹¹⁽²⁵⁾ el. Úgy képzelte, hogy valamennyi az itáliai langobardoknál készült s onnét jutott el Svájcra és az Alpokon keresztül a Rajna és a Duna vidékére. Az összeállításában szereplő 11 db ilyen „cividalei” típusú fibula

korát, elterjedésüknek megfelelően, 575–650 közé keltezte.

Kühn elmélete ellen, aki a „cividalei” fibulákat mind egyetlen itáliai műhelyre vezeti vissza, korán fellépett a kutatás. J. Werner szerint ez az elsősorban az Alpoktól északra elterjedt típus angol hatásokon és alapokon keletkezett volna s műhelye a Rajna vidékén keresendő.¹²⁽²⁶⁾ Használatát saját datálási rendszerében ²³⁹még későbbi időben, a VII. sz. 1. felében tételezi fel. A Köln-müngersdorfi frank temető 127. sírjában (a temető leggazdagabb női sírja) is hasonló jellegű fibula került elő. F. Fremersdorf – Kühnt kritizálva és Wernert követve – 600 utáni helyi készítménynek tartja.¹³⁽²⁷⁾

4. kép

Nem szándékozom itt egyetlen fibula alapján vitázni a „Reichengräberzivilisation” elméletének követőitől használt és a történelmi eseményeket figyelmen kívül hagyó, tipológiai keltezési módszerrel. Mindössze megjegyzem, hogy a sír-együttesekkel, temető topográfiával és történelmi adatokkal nem számoló, csak a tárgytipusok „fejlődésében” gondolkodó kutatók keltezési rendszere alapján pl. a pannoniai langobard emlékanyag 90 %-át a VI. század utolsó harmadára, sőt a VII. sz. elejére kellene keltezni. Mi azonban ennek ellenére sem ²⁴⁰fogjuk elfelejteni azt a megmászhatatlan történelmi tényt, hogy a langobardok 568 előtt éltek a Dunántúlon.

Viszont W. Veeck, aki síregyüttessel keltezi a fibulánkkal rokon dagersheimi fibulát, használatát túl korai időben 500–550 közt állapítja meg.¹⁴⁽²⁸⁾ A Krefeld-stratumi frank temetőben talált rokon fibula Justinianus (527–565) érmének utánzatával került elő. A sírt nem lehet, mint néhányan teszik, a VII. sz.-ra keltezni, legfeljebb a VI. sz. utolsó harmadára. Az utóbbi években a szokásosnál lényegesen jobban keltező K. Böhner a négyszögletes lemezű fibulák változatainak korát 525–600 közé helyezi.¹⁵⁽²⁹⁾

A Kühnnél felsorolt 11 db „Typ 41 von Cividale” fibula közül a közöltet megnéztem. Az első tanulság ebből az volt, hogy mind Kühn, mind Werner elmélete, akik szerint egyetlen itáliai vagy egyetlen rajnavidéki műhely készítené valamennyi ilyen fibulát, tarthatatlan. Bizonyos közös alapelemeket, elsősorban a formát leszámítva ugyanis részleteiben, főleg díszítésében, valamennyi alaposan különbözik a másiktól. Ezek a részletek pedig többnyire nagyon is lényegesek, többnyire olyasmik, amelyek éppen a feltételezhető közvetlen mintaképül szolgáló darabról hiányoznak. Tehát esetenként más-más helyi ötvösmegoldások. Természetesen méreteik is különböznek, 1–2 mm-től több mint 1 cm-ig. Ilyenképpen még a helyi műhelyváltozatok figyelembevételével is legalább 4–5 mesternek kellett az egységesnek elkönyvelt típust készítenie.

Nem kívánok itt a négyszögletes lemezű fibulák eredetével általában foglalkozni, ezért csak röviden vázolom elterjedésével kapcsolatos véleményem.

A szóbanforgó fibulák alapkészítménye kétségtelenül a hegykői 18. sír fibulája (4. k.). Egyedül ezen találunk *igazi* almandinokat és *valódi* ékköveket, az összes többin csak az almandinok és rekeszek ezüstből vagy bronzból öntött utánzatát! Felületének kidolgozásával, véseteinek tiszta vonalával, mintáinak logikájával, értelmével messze kiemelkedik valamennyi közül. Párhuzamba állítva csak egyet állapíthatunk meg mindegyikről: utánzat. Készülése és sírbajutása (alig kopott) nem sokkal 568 előttre tehető. Műhelye helyben a langobard nép területén belül volt.

Pontos mása a cividalei San Giovanni temetőben előkerült fibulapár,¹⁶⁽³⁰⁾ de már ál-almandinokkal és rekeszekkel. Kora a VI. sz. utolsó harmada. A Cividale környékén talált szórványos ilyen fibula¹⁷⁽³¹⁾ már távolabbi rokon. Lemezeinek díszítményei áttörtek, mint pl. a krefeldstratumin.

Nem tartom kizártnak, hogy az Alpoktól északra elterjedt darabok valóban a cividaleieket utánozzák. Azonban valami mindig vagy lemarad róluk, vagy valami idegen kerül rájuk. Így a beringenin¹⁸⁽³²⁾ pl. elnagyolt maszkot látunk, szegélyén pedig barbár zeg-zúg mintát. Még kirívóbb az eltérés a dagersheimin.¹⁹⁽³³⁾ Egészen más feje és három részre osztott lemeze van (a madár a sarkokon elmarad). Gyenge utánzat az oberlahnsteini²⁰⁽³⁴⁾ fibula is. A nordendorfinál²¹⁽³⁵⁾ még az arányok is megváltoznak s vele együtt a méret is. A fejet kis karok kötik a rombuszalakú lemez kiszögeléséhez, a lemez meghosszabbodik. A krefeld-stratumi²²⁽³⁶⁾ 241. áttört fejű és lemezű fibulán már értelmetlen, felismerhetetlen a maszk és a madárfejek. Végül a müngersdorfi temető híres fibulapárja²³⁽³⁷⁾ is egészen barbár jellegű, számos helyi és nordikus díszítő elemmel. Az utánzatok készülésének korát a VI. sz. utolsó harmadában, legfeljebb a VII. sz. elejében állapíthatjuk meg.

A hegykői 18. sír dísz-fibulája és a temető többi ékszere új fényt vet arra az eddig csak sejtett jelentős szerepre, amelyet a meroving korszak ékszművészete formáinak kialakításában és elterjesztésében az egyik legnagyobb germán nép, a langobardok játszottak. Ennek a sajátos és magas színvonalú langobard ékszeriparnak az alapjai, mint az Hegykőn és az ország más pontjain végzett ásatásokból egyre nyilvánvalóbb, még pannoniai tartózkodásuk idején, a magyar Dunántúlon keletkeztek.

A hegykői temető feltárása 1960-ban, a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával folytatódik.

Remélhető, hogy a Dunántúl legnagyobbak ígérkező, gazdag VI. sz-i temetőjéből a langobard nép belső történetének, társadalmi rétegződésének kérdéseihez éppúgy jelentős adatokat nyerünk majd, mint ahhoz a szerephez, amelyet a környező germán törzsek és Itália történetében játszottak.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: VI. századi germán temető Hegykőn / Auszug

Auszug

Gräberfeld aus dem VI. Jahrhundert in Hegykő, (Komitat Győr-Sopron) Vorläufiger Bericht

In dem 1955 entdeckten germanischen (longobardischen) Gräberfeld aus dem 6. Jhdt. erschlossen wir in dem Jahre 1959 neuerlich 25 Gräber. In dem reichen, sich von den bis jetzt bekannten longobardischen Gräberfeldern Pannoniens stark unterschiedlichen Friedhof ist Grab 18 – die Grabstätte einer Frau – von hervorragender Bedeutung. Auf Grund des gesamten Gräberfeldes hält Verfasser die Spange mit der viereckigen, prächtigen Platte mit den roten Glasalmandinen für ein örtliches, longobardisches Erzeugnis, aus der Zeit vor 568. Eine Nachahmung dieser Spangen fand sich nach dem Jahre 568 im Friedhof von San Giovanni in Cividale, aber nur mehr mit gegossenen Zellen und Almandinen. Die andere spätere Fibel von Cividale weicht von dieser in mehreren Stücke mit den viereckigen Platten, können weder als Erzeugnisse einer einzigen italischen, noch Rheinländischen Werkstatt erachtet werden. Verf. ist der Ansicht, dass sie vielmehr von verschiedenen, lokalen Goldschmieden angefertigt wurden, und zwar im letzten Drittel des 6. und ersten Drittel des 7. Jhdts. Die Fibel von Hegykő steht an der Spitze der Entwicklungsreihe dieser Stücke. Diese, richtiger die Stücke von Cividale wurden dann in den Werkstätten in den Gegenden nördlich der Alpen und im Rheinland in immer entarteter, ja sogar sinnloser Formgebung, beziehungsweise mit örtlichen Elementen bereichert, nachgebildet.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye

242 Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye

Ha a természetes növénytakarót huzamosabb időn át figyelemmel kísérjük, azt fogjuk találni, hogy ez többé-kevésbé állandóan változik. Vannak a növénytakarót alkotó fajok közt olyanok, amelyeknek jelenléte állandó, s amelyek feltehetően eredetileg is őshonos alkotóelemei a jelenlegi vegetációnak, de vannak olyan fajok is, amelyek hirtelen felbukkannak, sőt el is terjednek, de amelyekről minden növényismerő jól tudja, hogy eredeti hazájuk sokszor messze idegenben van, s hozzánk csak valamilyen úton-módon, az emberi kultúra következtében hurcolódtak be. Ezek közt a behurcolt, ún. adventív fajok közt vannak olyanok, amelyeknek fellépése és terjedése csak ideiglenes, s megjelenésük után rövidebb vagy hosszabb idő múltán ismét teljesen eltűnnek; de vannak viszont olyan adventív fajok is, amelyek megjelenésük után rendszerint

igen gyorsan elterjednek és a természetes növénytakaróba szinte teljesen beleilleszkedve meghonosodnak, úgyhogy néhány év múlva, aki ezeket a fajokat nem ismeri, nem gondolná, hogy messze idegenből csak nemrégiben kerültek ide, a növények sokszor igen hosszú és különleges vándorútján.

Az adventív növényfajok száma az őshonos vadontermő növényekéhez képest viszonylag nem nagy, de némelyikük igen nagy mértékben elszaporodva a természetes táj képében is jelentős szerephez juthat.

Az egész kérdés irodalma mind külföldi, mind pedig hazai vonatkozásban meglehetősen gazdag. Hazai adventív növényfajaink egész problematikáját és irodalmát Priszter Szaniszló foglalta össze 1957-ben elkészült, de eddig még nyomtatásban meg nem jelent kandidátusi disszertációjában, úgyhogy ez a munka nemcsak hazai, de nemzetközi vonatkozásban is kiemelkedő szintézise az adventív növények egész kérdéskomplexusának.

Adventív növényfajokban Sopron környéke is bővelkedik. A fajok legnagyobb része az ország egész területén mindenfelé előfordul. Ezek részletes ismertetése igen messze vezetne. Vannak viszont Sopron környékén olyan behurcolt és meghonosodott növényfajok is, amelyek másutt csak ritkán, vagy egyáltalán nem fordulnak elő, városunk környékén ellenben megvannak, sőt egyesek közülük tömeges előfordulásukkal szinte jellemzőkké váltak Sopron növénytakarójára.

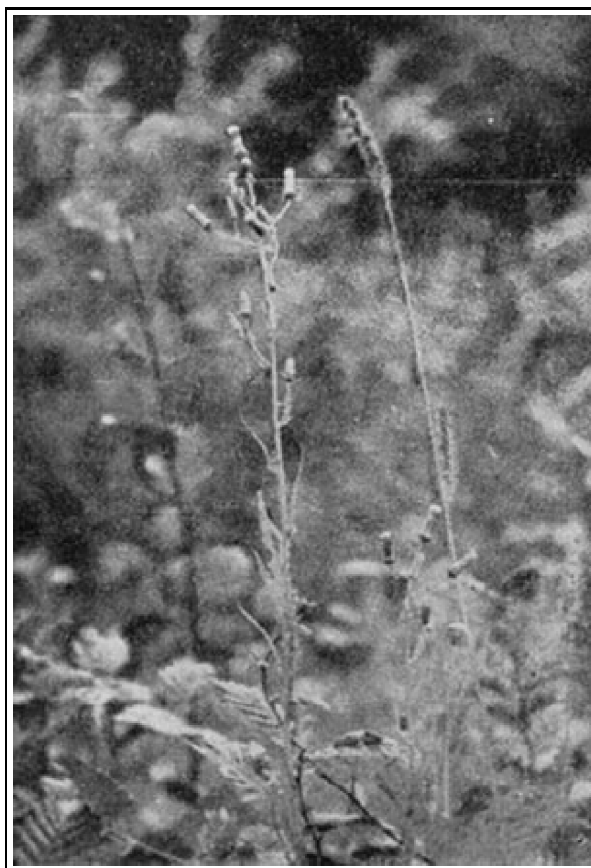
Ezek közül az adventív növényfajok közül a következők érdekesebbek:

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / 1. *Erechtites hieracifolia* (L.) Raf.

1. *Erechtites hieracifolia* (L.) Raf.

Ezek közül a növényfajok közül az *Erechtites hieracifolia* (L.) Raf. (nevét gyakran *Erechthites*-nek is írják!) hurcolódott be és honosodott meg legrégebben, s ma már a Sopron körüli erdőkben, főleg erdőségeken, tisztásokon és vágásokban meglehetősen elterjedt. Ez a fészkesekhez (*Compositae*) tartozó növény amerikai eredetű; Észak-Amerikában észak felé egészen Kanadáig, Dél-Amerikában pedig dél felé Chiléig fordul elő (v. ö. Hegi, XI. 2.–1929. p. 703). Egyéves, nyúlánk szárú, sokszor igen magasra megnövő faj, amelynek gyéren álló, hengeres 243fészkesvirágzataiban halvány kénsárga virágok vannak. Szórt állású levelei lándzsásak, egyenlőtlenül élesfogasak.

Sopron környékén főleg a várostól nyugatra fekvő hegyvidéken meglehetősen elterjedt, s különösen a nedvesebb talajú erdővágásokban helyenként tömegesen nő. Így rendszerint a mintegy 80–120 cm-es, alig elágazó szárú példányait találjuk, de a sokkal magasabb és terebélyesen elágazó példányai sem ritkák. Moesz (1909. p. 140) Rechner nyomán 3 m-es példányait is említi, de kételkedik abban, hogy ez a növény ilyen magasra megnőne. 2 m-nél jóval magasabb példányait én magam is többhelyütt láttam, pl. a Várhely oldalában a Tacsi-árok felett, tehát megnő ilyen magasra. Viszont Waisbecker (1895. p. 109) 10–30 cm-re megnövő törpe példányait is megfigyelte és f. *minor*-nak nevezte el.

1959. VIII. 28. Sopronbánfalva Erdei malom. *Erechthites hieracifolia*
(Balanyi László felvétele)

Ennek a növényfajnak az az érdekessége, hogy hazánkban történt felfedezése és helyes felismerése éppen Sopron megyével áll vonatkozásban.

Az idevonatkozó irodalom szerint Európában legelőször Horvátországban, Zagreb mellett, 1876-ban Vukotinovic találta meg, azonban nem ismerte fel, hanem új növényfajnak tartva, 1881-ben *Senecio sonchoides* néven írta le. A növény azonban innen eltűnt, de 4 év múlva ugyancsak Zagreb mellett, de egész más helyen, a Maximir-parkban ismét felbukkan, ahol Schlosser gyűjti meg újra, s szintén 1881-ben *Senecio vukotinovicii*-nek nevezi el. 1882-ben [244](#) Wormastiny zagrebi gyűjtéséből Kerner „Flora exsiccata Austro-Hungarica”-jának 658. számaként ki is adták (v. ö. Schedae, p. 131–132).

Horvátországban történt felfedezése után egy évvel, tehát már 1877-ben Freh Alfonz Kőszeg közelében gyűjti, de szintén nem ismeri fel, s mint *Senecio cacaliaster*-t közli Waisbecker-rel, aki kőszegi flóraművének I. kiadásába (1882. p. 24) Freh adatát ezen a néven veszi fel. Borbás, ismertette Waisbecker munkáját (1883. p. 271), ezt a Freh-féle adatot *Senecio vukotinovicii*-re helyesbíti.

A következő évben 1884-ben, Kornhuber és Heimerl a Hanságban tett gyűjtőútjuk alkalmából a Kapuvár melletti égererdőben szintén rábukkannak erre a növényre. Ők voltak azok, akik végre helyesen felismerték ezt a fajt, s ezt az eredményüket közzé is teszik (1885. p. 297–303).

Borbás már 1883-ban (1882/83. p. 587), a Sopron megyei kéthelyről és a Vas megyei Gyepüfüzesről közli, Vas megyei flóraművében pedig (1888. p. 191) idézi Freh adatát, hangsúlyozva, hogy Kőszeg közelében „főleg a kéthelyi határon” fordul elő. Ez a hely, bár Kőszeg közvetlen közelében van, már Sopron megyei terület. Ezt külön egy későbbi közleményében is hangsúlyozza: „Kőszeg és Sopron megye határán (Kéthely, eredetileg Sopron megyében)” (Természettudományi Közöny, XXV.–1893. p. 48). (Ma: Mannersdorf, Burgenland). Freh 1877. évi adata tehát ezek szerint nyilvánvalóan erre a helyre vonatkozik. Gombocz is így idézi flóraművében (1906. p. 566).

A növényt tehát egy évvel Európában való felbukkanása után Magyarországon első ízben Vas és Sopron megye határán találják meg, s ugyancsak a Sopron megyei Kapuvár közelében gyűjtött példányok alapján sikerül tisztázni a kezdetben félreismert növény pontos hovatartozását is.

Kornhuber és Heimerl (1885. p. 301) igyekeznek magyarázatot találni arra is, hogy ez a növény hogyan kerülhetett Európába, s így feltételezik, hogy valószínűleg valamelyik botanikus-kertből, feltehetően Zagreb-ből, vagy talán Graz-ból terjedt el szélel könnyen terjedő, könnyen repülő bóbítás kaszatterméseinek segítségével. Borbás is (1886. p. 37) a Graz-i botanikus kertből való elvadulását tételezi fel. Paulin, aki a növényt Krajnában is megtalálja, részletes tanulmányában (1897. sep. p. 12) rámutat arra, hogy a növény felfedezése idején Zagreb-ban még nem volt botanikus kert, így tehát csak a Graz-i Joanneum kertje jöhet ebben a tekintetben számításba, ahonnan a növény kivadulhatott. Ezt a feltevést Hegi (VI. 2.–1929. p. 703) aligha tartja valószínűnek.

A növény megjelenése és megtelepedése után igen gyors ütemben terjed. Néhány ismertté vált elszórt előfordulási adat után Paulin (1897. sep. p. 8–9) részletesen felsorolja az 1887–1896-ig ismeretessé vált előfordulásait, köztük a magyarországiakat is. Úgyszintén Ascherson dolgozatában is (1902. p. 131–132) találunk hazai adatokat. E növényfaj hazai előfordulásának adatait aztán Moesz állította össze (1909. p. 140–143).

Ezekből az adatokból, valamint több, főleg korábbi közleményekből (Kornhuber – Heimerl, 1885. p. 301; Vukotinovic in Kerner, 1882. 132; Borbás, 1888 p. 192; Waisbecker, 1895. p. 110; Paulin, 1897. sep. 11; Moesz, 1909. p. 143; Hegi, VI. 2.–1929. p. 704, stb.) az tűnik ki, hogy szerzőik az *Erechtites*-t nálunk hirtelen feltűnő, majd ismét eltűnő vándornövénynek tartják. Magam az ország több részén, így pl. Budapest környékén vagy a Dél-Börzsönyben azt tapasztaltam, hogy igen ritkán találni belőle itt-ott néhány szálat, azután a következő években jóidőre ismét eltűnik. A legtöbb közölt adat ilyen előfordulásra vonatkozik. A Dunántúl nyugati felében, így Sopron vagy Kőszeg környékén erdőszéleken, tisztásokon vagy vágásokban átlag 400 m magasságig viszont évről-évre megtalálható. Tehát [245](#)Kőszeg mellett első felbukkanásától kezdve mindmáig állandóan megvan. Gombocz Sopron megyei flóraművében (1906. p. 556) már azt írja róla, hogy „nálunk ma már el van terjedve a soproni hegységben; Lakompak mellett a délnyugati hegyvidéken Karló, Rámócz, Borsmonostor, Ólmod, Kéthely körül mindenütt tömegesen” (vagyis a Sopron és Kőszeg közti, a mai Burgenlandban húzódó helyvidéken). Miután tehát e növény itt mindenütt tömegesen terem ma is, a nyugati határszálon így nem vándornövény, hanem teljesen meghonosodott, megjelenése óta állandóan tenyésző faj. Fellépése és eltűnése ugyanazon a helyen tehát itt csak látszólagos, mert összefügg a vágások növénytársulásainak fejlődési ritmusával. A vágás után bizonyos idő múlva a hely a vágás jellegzetes növényei, köztük az *Erechtites* számára kedvező, de a sarjerdő vagy az ültetés lassú felcseperedésével párhuzamosan a vágásokra jellemző növényzet fokozatosan eltűnik, a jellegzetes növénytársulás átalakul, hogy azután valahol a közelben egy friss vágásban megint kialakuljon, s benne természetesen az *Erechtites* is fellépjen.

Az alkalmilag és átmenetileg behurcolódott vándornövények, amelyek közé a Magyar Középhegységben pl. az *Erechtites* is tartozik, a vágás növényzetével együtt a környékről is eltűnnek. A Dunántúl nyugati felében viszont, ahol az *Erechtites* teljesen meghonosodott, minden friss vágásban a neki megfelelő időben megjelenik. Ennek okát Priszter derítette ki, amennyiben kéziratosa munkájában rámutat arra, hogy az *Erechtites* csak olyan helyeken állandó, ahol az évi csapadékmennyiség 600 mm felett van (1957. p. 72. és V. térkép).

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / 2. *Chrysanthemum parthenium* (L.) Pers.

2. *Chrysanthemum parthenium* (L.) Pers.

A fészkesek (*Compositae*) családjának másik olyan tagja, amely a Soprontól nyugatra fekvő hegyekben, főleg nyirkos helyeken, patakok mentén gyakran elvadul. Ezt a fehér virágú, évelő, erős illatú, a Kaukázusban, Transzkaukáziában, Kis-Ázsiában és a Balkánon honos növényt már régóta ültetik kertekbe mint dísnövényt és gyógynövényt, s amely igen könnyen elvadul és meghonosodik (v. ö. Hegi, VI. 2.–1929. p. 617–619). Soó-Jávorka adatai szerint (1951. p. 684), bár nálunk gyakran ültetik, viszont elvadulva és meghonosodva nem gyakori. Az egyenként felsorolt ilyen természetű előfordulásai közt Sopron is szerepel. Ennek magyarázata nyilvánvaló Hegi azon megjegyzéséből (id. h. p. 618), hogy teljesen csak a mediterrán és atlanti Európában honosodik meg. Sopron ugyanis az országnak éppen azon a részén van, amelynek éghajlatában az atlanti hatás még érvényesül, s ennek a természetes növénytakaróban is nyoma van. A Sopron körül megfigyelt előfordulásai (v. ö. Kárpáti, 1949. p. 177) is ezt igazolják.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / 3. *Geranium sibiricum* L.

3. *Geranium sibiricum* L.

A második világháború után, 1947-ben Bánfalván, az Erdei malom mellett vezető út mentén, a malomárok szélén feltűnt nekem egy érdekes gólyaorr (*Geranium*)-faj, amely évelőnek bizonyult, de amely a többi nálunk élő évelő fajtól rózsaszínű és sötétebben csíkos szirmú, feltűnően kis virágaival és hosszú nyúlt elfekvő, terpedt szárával lényegesen eltért. Amikor meghatároztam, a legnagyobb meglepetésemre ez a növény *Geranium sibiricum*-nak bizonyult, amelyről Hegi (IV. 3.–1924. p. 1695–96) azt írja, hogy hazája Oroszország a Kaukázustól Livániaig, Szibéria az Uraltól Mongóliáig, Mandzsúriáig, délen Kasmírig, ezenkívül Nyugat-Tibetben, Közép-Kínában, Japánban és Koreában él. Észak-Amerika keleti részén gyakran adventív és Európában is erősen terjedőben van nyugat felé. Közép-Európa területéről Németországból, Sziléziából, Morvaországból és Ausztriából (Alsó-Ausztria, Stájerország, Karinthia, Tirol említi. Alsó-ausztriai [246](#) előfordulásával kapcsolatban megjegyzi, hogy ez a ligetekben, cserjésekben élő növény a Lajta-hegység folyómenti ligeteiben már 1880 óta teljesen meghonosodott. Walz (1890. p. 560) a Lajta-hegységből Kismarton mellől közli, ezt az adatot veszi át Gombocz (1906. p. 508), majd Jávorka (1925. p. 662; 1926. p. 175) is, de a „Magyar flóra kis határozója” c. munka II. kiadásában (1937) már nem szerepel ez a növény, tekintettel arra, hogy határainkon kívül eső előfordulásról van szó.

1959. VIII. 28. Sopronbánfalva, Erdei malom. *Geranium sibiricum* (Balanyi László felvétele)

Sopron melletti megjelenése tehát az egyetlen biztos előfordulást jelenti az ország területén, amit le is közöltem (1949. p. 174). Ezt az adatot vette fel Soó-Jávorka munkája (1951. p. 465), megjegyezve, hogy eredetileg ligeti növény, az *Alnio-Ulmion*-társulások tagja.

Sopron melletti megjelenése idején még csak két kis folton tenyészett, ma azonban már az Erdei malom egész területén igen elterjedt nedves, füves vagy cserjés helyeken, különféle társulásokban, úgyhogy teljesen meghonosodottnak tekinthető. Viszont bármennyire figyeltük is, az Erdei malom területén kívül sehol sem sikerült még a környéken megtalálni, úgyhogy ezért aligha lehet ezt az előfordulást a már régóta ismert Lajta-hegységivel kapcsolatba hozni, sokkal valószínűbb, hogy a második világháború folyamán hurcolódott be. Ezt teszi valószínűvé az a körülmény is, hogy legelőször közvetlenül az út mentén jelent meg.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / 4. *Amaranthus chlorostachys* Willd. var *powelli* (S. Wats.) Thell.

4. *Amaranthus chlorostachys* Willd. var *powelli* (S. Wats.) Thell.

Míg a disznóparéjfélék (*Amaranthaceae*) családjába tartozó, amerikai származású, egyéves, magas szárú, zöldes virágzatú *Amaranthus chlorostachys* típusa, amely Magyarországon először 1918-ban bukkant fel (v. ö. Priszter, 1951. p. 137) és az egész országban különösen az utóbbi időben mindenfelé igen nagy mértékben és nagyon gyorsan elterjedt és meghonosodott, addig ennek a fajnak dúsabb virágzatú, hosszabb előlevelű változata: a var. *powelli* nagyobb tömegben és állandóan főleg az ország nyugati részén él (Priszter, 1951. p. 141–142), így Sopron környékén is. Nálunk különféle kultúrákban a típussal együtt meglehetősen gyakori gyom, sőt az *Amaranthus retroflexus*-szal képezett keverékfaját [247](#) is Sopron

környékén fedezték fel és írták le *Amaranthus soproniensis* Priszter et Kárpáti néven (l. Priszter, 1949. p. 117, 136, fig. 12.) Ezt a hibridet sem az országban, sem másutt még nem találták.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / 5. *Thladiantha calcarata* Clarke

5. *Thladiantha calcarata* Clarke

Ezt a tökfélékhez (*Cucurbitaceae*) tartozó kelet-ázsiai, Észak-Kínából származó évelő, gumós gyöktörzsű, szíves levelű, 2–3 cm-es sárga virágú, tojásdad, piros, sertékkal borított termésű, kétlaki, felfutó szárú növényt elég ritkán ültetik kerti díszként, kerítések, sövények befuttatására. Nálunk főleg a Bükk-hegység több pontjáról már régebben ismerték elvadult állapotban, de ezenkívül Jávorka (1925. p. 1067) csak néhány más helyről közli az ország mai területéről, a Kárpátokban ellenben inkább elterjedt. Soó-Jávorka (1951. p. 640) adatai alapján nagymérvű terjedésére a gyér adatokból nem következtethetünk.

Nemrégiben Sopron mellett, a Nándormagaslat lábánál, a bánfalvi hősi temetőhöz vezető út mentén találtam meg hatalmas telepét. Miután a környéken sehol kertbe ültetve nem láttam, behurcolódásának módját, eredetét sem tudtam kideríteni. Priszter kéziratos munkája szerint (1957. p. 75) azok közé az adventív fajok közé tartozik, amelyek természetüknek megfelelően az ország legnagyobb részén, ahol az éghajlat száraz, kontinentális jellegű, alig telepsznek és honosodnak meg, a nedvesebb éghajlatú hegyvidékeken ellenben sokkal gyakrabban fordulnak elő, és megtelepedésük nem átmeneti, hanem sokkal inkább állandó jellegű. Ezt a megállapítást támasztja alá az, hogy Jávorka a Kárpátok területéről nem részletezi az előfordulási helyeit, a Kárpátokéhoz közelálló éghajlatú Bükk-hegységben már régóta meghonosodottnak tekinthető, s hogy Sopron környékének a már az Alpokhoz tartozó részén is megjelent.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / 6. *Juncus tenuis* Willd. (= *J. macer* S. F. Gray).

6. *Juncus tenuis* Willd. (= *J. macer* S. F. Gray).

Ez a szittyófélék (*Juncaceae*) családjába tartozó pázsitszerű külsejű, alacsonytermetű növény eredetileg Észak-Amerika mérsékelt övében él, innen vándorolt azután mindenfelé. Európában először 1824-ben jelent meg Belgiumban, 248 majd a következő évben Hollandiában. Európai terjedéséről igen érdekes elterjedési térképet közöl Hegi (II. ed. 2.–1939. p. 199, fig. 429), amelyen az előfordulási hely mellett a felbukkanás évszámát is feltünteti. Eszerint Magyarországon 1896-ban találták először a Duna mentén, Budapeستől északra, majd a Dunántúlon 1921-ben Németújvárnál (ma Güssing, Burgenland) bukkan fel. Jávorka ezt és a pinkafői előfordulást közli a Dunántúlról (1925. p. 1280); a régi budapesti adaton kívül még Somogyból is említi (p. 157), az Alföld északkeleti részéből pedig közli a megjegyzéssel, hogy itt a síkságon is terjed (p. 1280). A Soó–Jávorka munkájában közölt előfordulási adatok alapján az derül ki (1951. p. 872), hogy inkább a nyirkosabb éghajlatú helyeken, illetve vizek közelében gyakoribb és újabban erősen terjedőben van. Sopron környékén is csak újabban, mintegy másfél évtizede jelent meg, s amikor itteni előfordulását közlöm (1949. p. 170), már egész sor lelőhelyét sorolom fel, ami azóta még csak gyarapodott. Mindenütt nedves talajú erdei utak mentén, rendszerint tömegesen jelenik meg, azt a látszatot keltve, mintha az itteni növénytakarónak eredeti, őshonos tagja lenne. Priszter (1957. p. 75) ugyancsak azok közt az adventív fajok közt említi, amelyek inkább a hegyvidékeken, tehát a nedvesebb éghajlatú vidékeken honosodnak meg, s utal Walter azon megállapítására (1954. p. 26), hogy ragadós magvai útján szekerekkel terjed, s ezért látjuk az úton igen gyakran a kerékvágás mentén.

A fentiekből kitűnik, hogy Sopron környékének növénytakarójában megjelenő behurcolt növények közül éppen azok a fajok a feltűnőbbek és érdekesebbek, amelyek nedvesebb éghajlati igényűek, s éppen ezért az ország területének legnagyobb részén, ahol az éghajlat sokkal szárazabb, kontinentális jellegű, vagy elő sem fordulnak, vagy ha meg is jelennek, ez az előfordulás csak átmeneti, mert hamar ismét el is tűnnek.

Ez a néhány adat is annak a bizonyítéka, hogy a Soprontól nyugatra fekvő hegyvidék már az Alpok legvégső nyúlványaihoz tartozik, ahol az ország legnagyobb részétől eltérő természeti és tenyészeti viszonyok uralkodnak, ami nemcsak az őshonos növényzeten látszik meg, hanem a behurcolt és meghonosodott fajok számára is különleges életfeltételeket jelent.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / Irodalom – Schrifttum

249 Irodalom – Schrifttum

Ascherson, P.: *Erechthites hieracifolius* in Schlesien. – *Berichte der Deutschen Botanischen Gesellschaft*. XX.–1902. p. 120–140.

Borbás V.: Correspondenz. – *Österreichische Botanische Zeitschrift*, XXXVI.–1886. p. 37.

Borbás V.: „*Grusium*”. – *Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye*, 1882/83. p. 586–588. – Autorref. in *Botanisches Centralblatt*, XVII.–1883. p. 370.

Borbás V.: Vasvármegye növényföldrajza és flórája. (*Geographia atque enumeratio plantarum comitatus Castriferrei in Hungaria*). Szombathely, 1888.

Borbás V.: Waisbecker: Kőszeg és vidékének edényes növényei. (*Die Gefäßpflanzen von Güns und Umgebung*). – *Botanisches Centralblatt*, XIV.–1883. p. 271.

Gombocz E.: Sopronvármegye növényföldrajza és flórája. [= *Die Pflanzengeographie und Flora des Komitates Sopron*]. – *Mathematisches und Naturwissenschaftliches Közlemények*, XXVIII.–1906. p. 403–579.

Hegi, G.: *Illustrierte Flora von Mittel-Europa*. IV. 3.–1924; VI. 2.–1929; II. ed. 2.–1939. München.

Jávorka S.: *Magyar flóra*. (*Flora hungarica*). Budapest, 1924–25.

Jávorka S.: *A magyar flóra kis határozója*. [= *Kleines Bestimmungsbuch der Flora von Ungarn*]. Budapest, 1926; ed. 2.–1937.

Kárpáti Z.: Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén. III. – *Merkwürdige und neue Pflanzenfunde in der Umgebung von Sopron*. III. – *Erdészeti Kísérletek*. XLIX.–1949. p. 168–182.

Kornhuber, A.–Heimerl, A.: *Erechthites hieracifolia* Rafinesque, eine neue Wanderpflanze der europäischen Flora. – *Österreichische Botanische Zeitschrift*, XXXV.–1885. p. 297–303.

Moesz G.: Néhány bevándorolt és behurcolt növényünk. – *Eingewanderte und eingeschleppte Pflanzen*

Ungarns. – Botanikai Közlemények, VIII.–1909. p. 136–147; (38)–(43).

Priszter Sz.: Amaranthus-vizsgálatok. I. Amaranthus-hibridek Magyarországon. – Hybrides d'Amaranthus. – Index Horti Botanici Universitatis Budapestinensis, VII.–1949. p. 116–149.

Priszter Sz.: Amaranthus vizsgálatok. III. Magyarország Amaranthus-fajainak kritikai feldolgozása. – Elaboration critique des espèces d'Amaranthus de la Hongrie. – Agrártudományi Egyetem Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Karának Évkönyve, II. (XV.).–1951. (1953). p. 121–262.

Priszter Sz.: Magyarország adventív növényeinek ökológiai-areálgeográfiai viszonyai. [= Die ökologisch-arealgeographischen Verhältnisse der Adventivpflanzen Ungarns], (manusc. ined. 1957).

Soó R.–Jávorka S.: A magyar növényvilág kézikönyve. [= Handbuch der Pflanzenwelt Ungarns]. Budapest, 1951.

Vukotinovic, L. in *Kerner, A.*: Schedae ad floram exsiccatam Austro-Hungaricam. Wien. II.–1882. p. 131–132.

Waisbecker, A.: Beiträge zur Flora des Eisenburger Komitates. – Österreichische Botanische Zeitschrift, XLV.–1895. p. 109–111.

Waisbecker, A.: Kőszeg és vidékének edényes növényei. [= Die Gefäßpflanzen von Kőszeg und Umgebung]. Kőszeg, 1882; ed. 2. 1891.

Walter, H.: Einführung in die Phytologie. III. Grundlagen der Pflanzenverbreitung. Stuttgart. 1954.

Walz, R.: Zur Flora des Leithagebirges. – Verhandlungen der Zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, XL.–1890. p. 549–570.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: Sopron környékének néhány jellegzetes bevándorolt növénye / Irodalom – Schrifttum / Über einige charakteristische Adventivpflanzen aus der Umgebung von Sopron.

Über einige charakteristische Adventivpflanzen aus der Umgebung von Sopron.

Z. Kárpáti.

Adventivpflanzen kommen auch in der Umgebung der Stadt Sopron überall vor, unter denen aber auch Arten, welche in anderen Gebieten Ungarns überhaupt nicht gedeihen, oder nur selten vorkommen, und welche daher für die Pflanzendecke von Sopron zeichnend merkwürdig sind.

Im ungarischen Text werden folgende Arten eingehend besprochen:

1. *Erechtites hieracifolia* (L.) Raf. – Diese amerikanische Art ist in der Umgebung von Sopron hauptsächlich in den Bergen westlich der Stadt, in Waldschlägen, an Waldrändern und Waldblößen ziemlich verbreitet. Da die Art schon seit Jahrzehnten hier ständig gedeiht, ist sie als völlig eingebürgert anzusehen, im Gegenteil zu den 250Vorkommnissen in anderen Gebieten Ungarns, wo sie zumeist nur vorübergehend und unbeständig auftritt.

2. *Chrysanthemum parthenium* (L.) Pers. – Eine aus dem Ostmediterraneum stammende, schon seit langem als Zier- und Heilpflanze kultivierte Art, welche in der Umgebung von Sopron der Bäche entlang und an

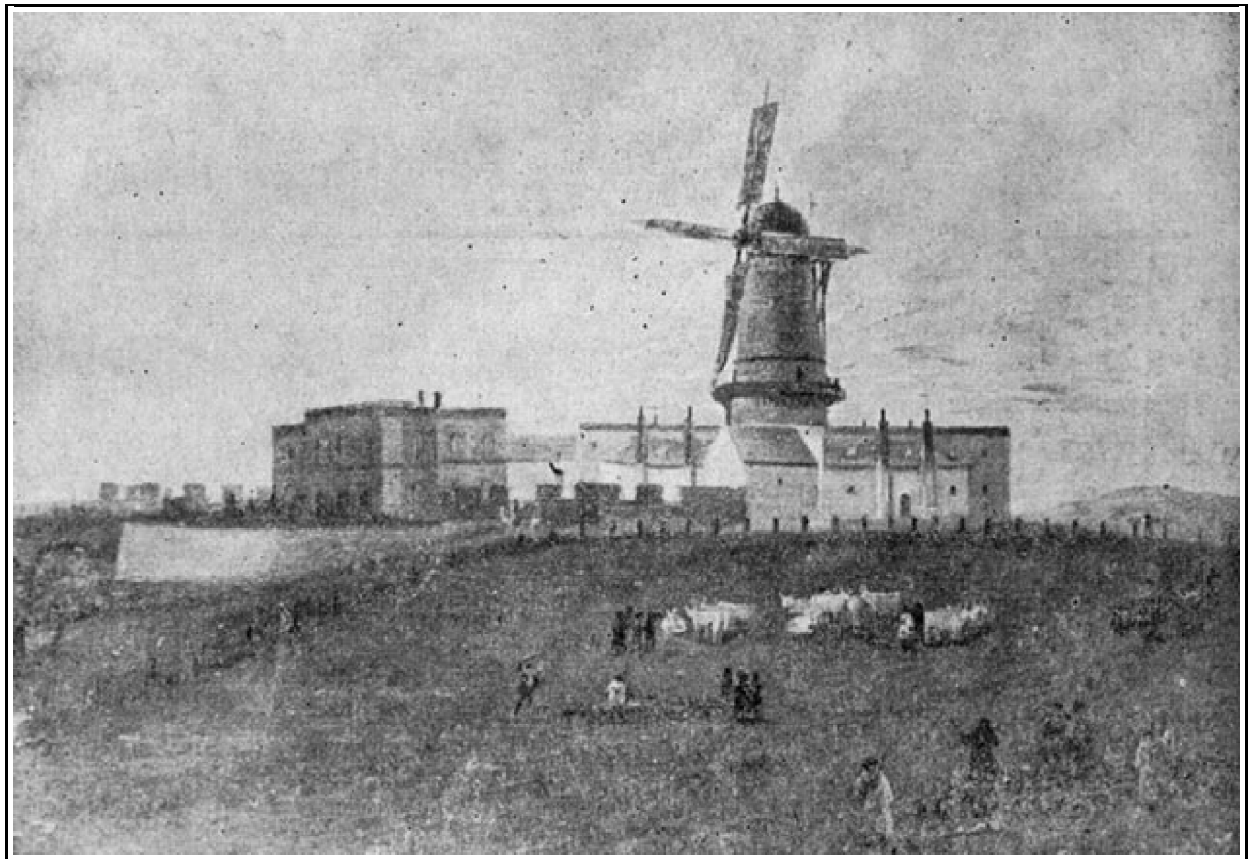
feuchten, bewaldeten Stellen völlig eingebürgert gedeiht.

3. *Geranium sibiricum* L. – Diese asiatische und osteuropäische Art ist bei Bánfalva, bei der Waldmühle nach dem zweiten Weltkriege erschienen, und seitdem hat sie sich hier sehr verbreitet und völlig eingebürgert.

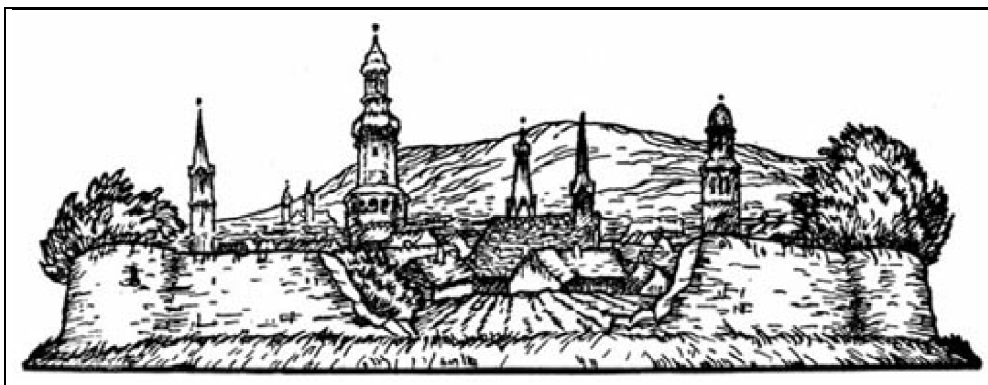
4. *Amaranthus chlorostachys* Willd. var. *powelli* (S. Wats.) Thell. – Eine amerikanische Adventivpflanze, welche in Ungarn hauptsächlich im westlichen Grenzgebiet aufgetreten ist. Ihr Bastard mit *A. retroflexus* wurde in der Umgebung von Sopron entdeckt und mit dem Namen *Amaranthus soproniensis* Prisztner et Kárp. bezeichnet.

5. *Thladiantha calcarata* Clarke. – Diese ostasiatische Art, welche sich in erster Linie in Gebieten von feuchterem Klima einbürgert, erschien unlängst auch in Sopron, und zwar am Fusse der Ferdinandshöhe bei Bánfalva.

6. *Juncus tenuis* Willd. – Eine amerikanische Wanderpflanze, welche vor einigen Jahren in der Umgebung von Sopron erschien, und seitdem sich in den westlich der Stadt liegenden Bergen völlig eingebürgert hat, da diese Art ebenfalls ein feuchteres Klima beansprucht.

Steinacker Károly: A kurucdombi szélmalom. (Olajfestmény 1860 körül)

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

251 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Fogarassy László: A Magyar Tanácsköztársaság vörös hadseregének köpcsényi védőszakasza

Fogarassy László: A Magyar Tanácsköztársaság vörös hadseregének köpcsényi védőszakasza

Pozsony környékén, a Duna jobbpartján levő terület a Magyar Tanácsköztársasághoz tartozott és csak annak összeomlása után két héttel került kb. 4 km átmérőjű dunántúli terület a Csehszlovák Köztársasághoz. A Duna jobbparti, Dévénytől Görösligetig terjedő sáv a határkorrektúrák folytán Ausztriának jutott, ennek fejében Köpcsény község határának egy részét néhány kültelki lakóhellyel Ligetfaluhoz csatolták.¹⁽³⁸⁾

Eddig nyilvánosságra nem hozott levéltári adatok²⁽³⁹⁾ alapján kívánunk beszámolni azokról az alakulatokról, amelyek a Duna jobbpartján levő területet a munkásuralom számára védték. 1919. március 25-én a Morva torkolatától az Ipoly torkolatáig terjedő Duna-vonalat a 37. hadosztály tartotta, amely március 31-én átalakult 4. vörös hadosztállyá. Ez a Dévénytől Rajkáig terjedő sáv védelmét a köpcsényi védőszakasz parancsnokságának utalta ki, amelynek élén Somogyi alezredes állott. A védőszakasz állománya ez időben 47 tiszttel, 862 katonával, 178 lóval, 20 géppuskával és 12 löveggel volt. A védőszakasz Horváth századosnak az osztrák határtól Oroszvárig és Pokornyi századosnak Oroszvártól Rajkáig terjedő alszakaszából állott. A Horváth-különítmény a frontot őrségekkel, a Pokornyi-különítmény járőrökkel figyeltette. A ligetfalusi Horváth-különítmény állott három gyalogszázból, két gyalogos géppuskás századból, egy huszárszakaszból és egy hídász-pótalakulatból. A gyalogos alakulatok közül a soproni 18. vörös ezred póttette egy gyalog- és két géppuskás századot állított ki, a gyalogszázad parancsnoka Sorjátszky főhadnagy, az egyik géppuskás század parancsnoka Moharos Gyula főhadnagy volt, míg a másik géppuskás század parancsnokának neve a dokumentumon olvashatatlan. Egy-egy gyalogszázadot a soproni

volt 76 közös gyalogezred és a győri XI. vörös vadászszázlój küldött Ligetfalura. Előbbinek Kraft százados, utóbbinak Varga főhadnagy volt a parancsnoka. Erdős főhadnagy parancsnoksága alatt állt a 9. huszárezred egy szakasza, végül az 5. hidász-pótzászlój 50 fővel. A Pokorny-féle tüzérosztály törzse Oroszvárott volt. Ide tartozott az 1/37. üteg (parancsnok Prónay – nem azonos a fehérterror idejéből ismert báró Prónay Pállal!), 2/37. üteg (Vámossy) és 4/37. üteg (Guttenberg).

Amikor az imperialista román sereg 1919. április második felében megtámadta a Magyar Tanácsköztársaságot, a Duna-vonal védelmét a frontra távozott 4. vörös hadosztály helyett a győri katonai kerületi parancsnokság vette át. A köpcsényi 252 védőszakasz tüzérsége is Tiszántúlra ment. Vámossy ütegparancsnok Szolnoknál elesett, Pokorny százados pedig a szolnoki ellenforradalmi zendüléshez csatlakozva, sőt azt szervezve, annak bukása után átmenekült a románokhoz. A 37. tüzérezredről ezután nem hallani, mivel a Vörös Hadsereg újjászervezése után a tüzérezredek átneveztek. Nyilván azonos az északi hadjáratban, Érsekújvár tájékán szerepelt 19. tüzérezreddel, mert a védőszakasz 1919. május 26-i hadrendjében szerepel a 19. tüzérezred különítménye egy hegyi löveggel, Szigethy József főhadnagy parancsnoksága alatt Köpcsényben. Ekkor Martsán Ferenc őrnagy volt a védőszakaszparancsnok. Volt egy szervezés alatt álló munkászászlój dr. Csillag József főhadnagy parancsnoksága alatt, Oroszváron a II. vörösőrszázad, parancsnoka Farkas Kálmán. A 9. huszárezred szakaszának parancsnoka Juhász Károly szakaszvezető, az 5. hidászkülönítmény parancsnoka Dörr Gusztáv főhadnagy, a budapesti árkászkülönítmény parancsnoka Vándorffy hadnagy volt, mind a két alakulat Ligetfalun. Amint látjuk, a proletárdiktatúra kikiáltásának idején kimutatott csapatokat a huszárszakasz és a hidászkülönítmény kivételével a hadszíntérre küldték. A védőszakasz politikai megbízottja, Barabás-Brattmann Artur 1919. április második felében egy ideig Püspökladány városparancsnoka volt. (A Tanácsköztársaság Hajdú-Bihar megyében 1919. Dokumentumgyűjtemény, Debrecen 1959, 528. o.) Vágó Ernő visszaemlékezéseiben elmondta, hogy a ligetfalusi munkászászlój (a csehszlovák források mint Lakos-különítményt említik) első feladata az volt, hogy a zalaegerszegi ellenforradalmat leszerelje, aztán az érsekújvári frontra ment Esztergomon keresztül. Javarészt a Matador és Zománcgyár alkalmazottai voltak. (Együtt harcoltunk, Visszaemlékezések az 1919-es Szlovák és Magyar Tanácsköztársaságra. Bratislava 1960, 65. o.).

Eltekintve az 1919. május 4-i ellenforradalmi zendüléstől, Ligetfalun a Tanácsköztársaság idején rend és nyugalom volt, a júniusi érsekújvári harcok idején az összes itteni őrség a már említett két műszaki századból állott. A Duna-híd mindkét részről el volt torlaszolva és alá volt aknázva. A budapesti csehszlovák kommunista szekció megbízásából 1919 áprilisában Kovács Gyula (1919 júniusában szlovák hadügyi népbiztos) a ligetfalui tranzitállomáson működött, innen irányította a pénz- és nyomtatványküldeményeket a pozsonyi, brünni, kladnoi és prágai pártszervezet részére, részben Ausztrián keresztül. Ebben a munkájában a határőrség nem egy tagja is tevékenyen támogatta. Ezért a proletárdiktatúra bukása után nem fogadták vissza régi állásába. Az idők azonban őt igazolták és nem az elbocsátásáról döntő jobboldali szociáldemokrata Lehoczkyt.

A pozsonyi hídfő vörös katonái a Tanácsköztársaság bukása után még két hétig őrizték a hidat. 1919. augusztus 2-án Pozsony lakosságát és helyőrségét meglepetés érte: a híd dunántúli oldalán a vörös lobogót bevonták és helyébe magyar nemzetiszínű lobogót tűztek ki. Barabás politikai megbízott eltávozott Ligetfaluról. Dunántúlon a helyzet zavaros volt: egyes katonai alakulatok fenn akarták tartani a proletárdiktatúra vívmányait, mások nyíltan a fehérekhez csatlakoztak. Hiszen Sopronban is tényleg csak Augusztus 4-én szerelték le a Ferenc József laktanyába zárkózott munkáskatonaságot. Éppen ezekben a napokban ítélte oda a békekonferencia a pozsonyi hídfőt Ligetfalu községgel Csehszlovákiának. Pellé tábornok, a csehszlovák burzsoá fegyveres erők parancsnoka elrendelte a hídfő elfoglalását, mivelhogy

azonban akciójának távolabbi céljai is voltak, az akciót saját felelősségére rendelte el, de előzőleg a francia kormány hozzájárulását is kikérte. (Zdenek Jezek: Boje o Slovensko v letech 1918–1919, Praha 1928.) Az igazi cél Moson és Sopron megye elfoglalása volt, egyidejűleg pedig a jugoszlávoknak Zala és Vas megyét, valamint Somogy megye egy részét kellett elfoglalniuk. E célra Brau francia alezredes parancsnoksága alatt egy dandárt alakított a 9. csehszlovák hadosztály csapataiból, ezzel a létszámmal: négy gyalogzászlóalj, három géppuskás század, három üteg. Tartalékul még két zászlóaljat és egy üteget rendelt Nagyszombatból Pozsonyba, holott Ligetfalun csak egy békelétszámú zászlóalj volt, azonkívül csak Magyaróvárott, Sopronban és Győrött volt – a vörös érzelmű katonák távoztával erősen megfogyatkozott – helyőrség. Ez augusztus 11-én Győr-Magyaróvár körletében a székely dandár 5 zászlóaljával és 6 ütegevel **253**erősödött meg. 1919. augusztus 14-ére virradó éjjel a hídon átlopózkodó csehszlovák előőrsök meglepték a hídon és az őrszobán tartózkodó egy rajnyi erejű hídőrséget, a Kásmacher szigetnél átkelő zászlóalj Görögligetben egy magyar járőrt fogott el, majd a katonai kórház barakkjaiban elszállásolt zömöt zárták körül. Itt 7 tiszt és 120 fő legénység esett rövid ellenállás után foglyul. Hajnali fél négy órakor a front már a katonatemetőtől a Durvay-téglagyár déli szegélyéig és innen a Spiegelhagen (Drazsdák) erdő déli szélén húzódott. Egy járőr a bergi villamosvasúti állomásnál az osztrák járőrre tévedésből tüzet nyitott. A délelőtti órákban járőrök Horvátjárfalu, Oroszvár és Köpcsény felé portyáztak, eljutottak Köpcsény északi széléhez is, de ekkor parancsot kaptak visszavonulásra. Nyilván azért, mert Magyaróvárról hadikövetek érkeztek Ligetfalura, akiktől a francia parancsnokság megtudta, hogy Magyaróvárott egy egész fehér dandár áll készenlétben. Erre közölte is velük, hogy csak a békekonferencia által megítélt 4 km átmérőjű területet szállták meg, de nem szándékoznak tovább terjeszkedni. Ezért a székely dandár nem is vonult fel a hídfő ellen, csak járőrök mentek ki felderíteni a csehszlovák vonalat, amely néhány kisebb csetepatét váltott ki, két halottal és néhány sebesülttel. Sopron megszállása az ántántcsapatok részéről ezúttal elmaradt. Sokkal tovább jutottak az ún. korridor-hadműveletekben a jugoszlávok, akik 1919. augusztus 11-én az egész Vendvidéket szállották meg 7 zászlóaljjal, 8 lovasszázaddal és 5 üteggel. (Jugoszlavija [Ljubljana] 1919. aug. 14. száma nyomán.)

Ezeket a hadműveleteket a Magyar Tanácsköztársaság leverése céljából tervezték, annak megszűnte után voltaképpen tárgyalanná váltak és csak azért nem volt folytatásuk, mert a Budapesten székelő négyes tábornoki ántántmisszió minden megszálló hadműveletet leintett, a tanácsuralom felszámolását Dunántúlon a Horthy-hadsereg hagyva.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Gárdonyi Zoltán: Kárpáti Sándor zenei hagyatéka

Gárdonyi Zoltán: Kárpáti Sándor zenei hagyatéka

Több mint húsz esztendeje immár, hogy Kárpáti Sándor 1939. február 26-án, életének hatvannyolcadik évében végleg eltávozott a soproni s egyben a hazai zeneélet színteréről. Az azóta eltelt idő elegendő távlatot nyújt ahhoz, hogy számot vethessünk zeneszerzői hagyatékával.

Ennek a hagyatéknek a ma hozzáférhető anyaga nem egészen teljes. Több művének, köztük nemegy feltehetően nagyobbban és jelentősebbnek a kézírata nem került elő. A megmaradt művek alapján kísérik meg most nagy vonásokban Kárpáti Sándor zeneszerzői munkásságának a felmérését.

Amit róla még életében (1936) Heintz Fülöp az „Írott Kö” lapjain írt, azt a volt tanítvány megbecsülő és egyben becsülendő szeretete fűti át, de nélkülözzük benne Kárpáti Sándor alkotóművészetének a kritikai

szemléletét. Veress Endre kéziratos katalógusa (1942) viszont nem kívánt többet nyújtani, mint lelkiismeretesen felvett hagyatéki leltárt Kárpáti Sándor rendkívül bő termésű zeneszerzői munkásságáról.

Ezt a munkásságot jórészt ugyanazok a történelmi és társadalmi tényezők irányították, mint a legtöbb magyar kortársáét. Zeneszerzői pályafutása részben világpolgári igényű, részben pedig a nyugat-európai zenei formákat magyar nemzeti jelleggel egyesítő zongoradarabokkal (Notturmo 1894, Szonáta magyar stílusban 1895), majd Endrődi Sándor és más költők érzelmes verseire komponált zongorakíséretes dalokkal indult. Szerzőjük már 1905 táján nagyméretű színpadi zenékkal kísérletezett („Árgyus és Tündér Ilona”, „Gábor mester”). Kárpáti Sándor zeneszerzői egyéniségének a kibontakozásában jelentékeny része van Ady Endre költészetével való találkozásának. Három Ady-dalát („Mert engem szeretsz”, „A kék tenger partján”, „Az Úr érkezése”) 1919 márciusában írta. Ugyanez idő tájt [254](#)Gyóni Géza hátrahagyott versei is megragadták s az egyik háborús versét szinte megrázó drámaisággal szólaltatta meg („Julis levele”). Az 1922-es év egy sor sikerült Petőfi-dalt hozott. Mellettük, de még inkább utánuk a szóló-dal terén átszapott abba a könnyebb műfajú nótázgatásba, ami már Petőfi-dalaiban is bontakozott s ami nála most – néha az irodalmi rangot alig megütő verselmények megzenésítése során – mégis egy kis gyöngyszemet is produkált („Hej, a lány...”). Magasabb igényű, nemegyszer Rich. Strauss hangját felidéző dalait ebben az időben német költők verseire írta. Későbbi dalterméséből néhány Csokonai-dal és duett, meg Juhász Gyula „Milyen volt...” versére írt eredeti, de kissé nehezen énekelhető kompozíciója (1937) érdemel figyelmet. Kár, hogy ez utóbbiban a vers sajátos zeneiségét mindhárom strófa kezdősorában önkényesen megbontotta.

Kárpáti Sándor alkotó vénája az egyéni lírát hordozó szólóénekművek mellett aránylag későn, nem sokkal ötven éves kora előtt kezdett a közösségi lírát megszólaltató kórusirodalom terén is buzogni. Hagyatékának idevágó anyagában 1920 előttről inkább csak templomi kórusokat találhatunk. Szabad kóruskompozícióinak a zömét 1920–1930 között írta. E kórusoknak a túlnyomó többsége férfikar, hiszen a hazai kórusmozgalom ebben az időben még nem más, mint a múlt századi dalárdázás egyre hanyatló folytatása. De míg a múlt század zsenge férfikari mozgalmi akkor a társadalmi haladásnak és az elnyomás ellen küzdő hazafiságnak voltak a hordozói, addig az 1920-as évek magyar polgári-, iparos- és munkás-dalegyletei és dalkörei jórészt a társadalmi elkülönülés jegyében, de lényegében egységes eszmei és zenei lehetetlenségben senyedtek. A revizionista hazafiságot tükröző irredenta-dalok ugyanúgy összeforrtak ennek a férfikari irodalomnak a zenei igénytelenségével, mint az urasan-cigányosan nótázgató „népdal-egyveleg” műfajával. Ez alól Kárpáti Sándor férfikari munkássága sem kivétel, bár akad műve, melyben a mélyen emberi mondanivaló zenei kifejezése akkor is jelentős alkotásra inspirálta, ha a költő nem márkás és nem is magyar. Így a Magyarországi Munkásdalegyesületek 1925. évi pályázatára készült „Ne ölj!” férfikar (Döhmél Anzelm verse nyomán) mind szövegi tartalmában, mind pedig zenei megvalósításában kimagaslik a kor sablonos férfikari terméséből. De még inkább fel kell figyelnünk, amikor Kárpáti Sándor, szinte az árral szemben haladva, irodalmi értékű költeményeket komponált meg férfikarra. Vörösmarty, Arany, Petőfi, Tóth Kálmán, Endrődi Sándor és Reviczky verseire írott kórusai nem csupán a szöveg megválasztása, hanem a zenei megszólaltatás emelkedettsége dolgában is intő példa lehetett volna akkori férfikaraink számára. A dalárdázás végsőkéig kimerített, önmagát túlélte világából még egy mozzanat ragadta ki Kárpáti Sándort: 1934. március 12-e ez a dátum, amikor befejezte az első (és talán egyben egyetlen) valóban népi dallamot feldolgozó férfikari kompozícióját (Baka-nóta: „Mikor megyek Románia felé...”).

Vegyeskarai szám szerint alig többet, mint egy tizedrészét teszik ki kóruskompozícióinak. Megírásukban a nagymúltú soproni zeneegyesület vegyeskarára („Hej, csicsergő...” Kisfaludy Károly, „Musám te...” Kisfaludy Sándor versére), a Fővárosi Énekkarra („Lánc, lánc...” Kosztolányi versére), vagy diákifjúsági

vegyeskarokra gondolt („Csatában”, Petőfi versére). Mennyivel szabadabb röptű, levegősebb hangzású ez a néhány mű, mint a dalárdázás országosan szervezett béklyói között vergődő férfikarai!

Kárpáti Sándor invenciója a kórusokban és dalokban találta meg a maga számára legmegfelelőbb formákat. A kis formák iránti érzék elég szerencsésen találkozott nála a színes harmóniák pillanatonkénti változtatásával. Valahányszor ez a színes, kissé fülledt vibrálás nagyobb ívű formákban lép fel, mindannyiszor kieleződik a részleteknek és az egésznek valami nyugtalanító belső ellentmondása. Ezt nyilván maga Kárpáti Sándor is érezte, s ezért jelentett a számára oly sok vívódást a nagy arányokban, széles ívekben tervezett művek belső feltöltése és a ciklikus művek tételeinek az összefogása. Ezért küzdött annyit pl. az első vonósnegyese végleges megformálásáért s ezért talált leginkább önmagára a fantáziaszerű, lazán kapcsolt hangulat-epizódokból épített műveiben (Zongoráskvartett). Ezért vonzotta annyira a színpadi zene pillanatonként változó drámai-lírai feszültsége és ezért találunk tisztán hangszeres művei között is programzenei fogantatású kompozíciókat (Szimfónikus [255](#)költemény, Orgona-fantázia, Második vonósnegyes stb.) Zeneszerzői profiljából elég világosan kidomborodik az egyetemes zenei kifejezőmód fejlődésének néhány utóromantikus és impresszionista vonása. De ha ezek csupán az epigonság jegyei lettek volna, akkor aligha figyelt volna fel ország-világ időnként egy-egy név nélküli pályázatból kiemelkedő Kárpáti-kompozícióra.

Az a gyors feledés, ami Kárpáti Sándor műveinek húsz esztendő alatt osztályrészül jutott, valójában méltánytalan. Idejüket múlt tartalmú, csekély költői igényű szövegek megzenésítései természetesen méltóak a feledésre. A kóruskompozíció terén valóban sikerült alkotásai csak viszonylagosan, a magyar énekkari irodalomnak azóta bekövetkezett hatalmas, nemzetközileg is elismert előrehaladása mellett voltak kénytelenek elhallgatni. A feledésből való kiemelésre leginkább a zongorakíséretes dalkompozíciói lennének méltók. A magyar műdal irodalma még mindig nem oly gazdag, hogy némán mehetnének el Kárpáti Sándor Csokonai-, Petőfi-, Ady- és Gyóni-dalai mellett.

Kárpáti Sándor emlékének a felidézését nem zárhatjuk le anélkül, hogy meg ne emlékeznénk arról a fáradhatatlan tevékenységről, amit ő a zene gyakorlati művelése terén kifejtett. Mint kórusvezető, mint énekesek vagy hangszerek zongora-partnere s nem utolsósorban mint szellemes és finom tollú zenereferens, hosszú soproni munkássága során számtalanszor bizonyosságát adta, hogy nem önző alkotóművész, hanem a város és falu zenei igényeinek mindenkor tette kész munkása volt. Ezzel is múlhatatlanul beírta a nevét a magyar zeneművelés történetébe.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Bródy Sándor és Sopron

Csatkai Endre: Bródy Sándor és Sopron

Bródy Sándort a maga korában nem egyféleképpen értékelték. Voltak rajongói, vérrel bő stílusát, ragyogó mondanivalóját élvezettel olvasták, de ugyanakkor Zola erősen megnyilatkozó hatása miatt sokan elutasították, és ha bátran nyúlt történelmi alakokhoz, akkor ismét mások ezen botránkoztak meg. Körülbelül így fest a dolog soproni szereplése és fogadtatása körül is.

Nyilván már a 19. század végén jól ismerhették nevét mint prózaíróét, és így 1903-ban Szendrey Mihály kitűnő társulata egyszerre két darabját is hozta az érdeklődés biztos reményében. Március 6-án a Dada című életkép, április 15-én pedig a Hófehérke érte meg soproni bemutatóját. Az igazi nagy sikert mind a

fővárosban, mind Sopronban a Tanítónő című falusi életkép hozta meg, ezt még a régi, hamarosan lebontott színházban adták először 1908. október 19-én. Ekkoriban egy nagy vasúti szerencsétlenség híre rázta meg Sopront: a forgalmista hibájából egyik éjjel az Alsólőver utca táján két vonat összeütközött és egy Tamás nevű derék vasutas hősi halált halt. Nagyszámú család maradt utána és ekkor a színingazgató, Nádaszy József a hátramaradottak javára a jól vonzó Tanítónőt adatta elő 1908. november 24-én. A Tanítónő csúcspontot jelent Bródy színműírói pályáján, további darabjai közül alighanem csak a Timár Liza, Lyon Lea és a Szerető kerültek színre Sopronban, mind az első világháború alatt. A két utóbbin erősen érzett a hanyatlás, az alkalmosság és főleg a Szerető körül zajlott már a fővárosban is a vita; majdnem hogy betiltották. Sopronban az akkor még egyetlen napilap, az erősen Tisza-párti Soproni Napló lesújtó bírálattal illette. Ennek a lapnak valami lehetett a begyében Bródy ellen. Mikor ugyanis 1917-ben híre érkezett, hogy a soproni honvédezred a hadiárvak és özvegyek alapja javára művészestélyt rendez és arra Bródyt is meghívják, a lapnak irodalmi munkatársa, Richly Rezső valóságos hozsannát zengett örömeiben. (III. 11.) Richly egyébként is a haladó szellemet jelentette a soproni irodalmi életben. Erősen baloldali magatartást tanúsított írásaiban, hiszen 1919-ben sajtófőnök is lett, amiért 256 is a fehérterror idején több évi börtönbüntetést róttak ki rá. Érthető volt, hogy rajongott Bródyért is. Azonban 1917 tavaszán kivált a laptól és így a Bródy-ügy a Soproni Napló hasábjain tárgyaltan lett. A háború iszonyú pénzbe kerül és a hadvezetőség kénytelen volt finom formák között zsarolni a civileket. Tehát mindúntalan volt valamiféle jótékony célú hangverseny, amelyben gyakran közepes művészek és még gyengébb műkedvelők álltak csatasorba. Minél rosszabb volt a szint, annál kevésbé illett az újságnak megmondani az igazat. Éppen ezért volt feltűnő, hogy a Soproni Napló a honvédek estélyével szemben rendkívül passzív magatartást tanúsított.

Időközben a Csornán megjelenő Sopronvármegye erősen készült rá, hogy saját nyomdájával együtt beköltözik Sopronba, és így már kezdte átállítani híradásait a város érdeklődésének irányára. Így történt tehát, hogy amikor május 7-re kitűzték a hangversenyt és Bródy közreműködése ismert lett, a Sopronvármegye május 6-i számában a napihírek közt lelkes szavak jelentek meg az író üdvözlésére a vidéki újságírók nevében, akiknek élete „csendes, csendes harcban, Budapestre vágyva magyar ábrándoknak élve múlik el itt az osztrák széleken.” Bródy olyan együttes keretében jelent meg, amilyent keveset láthatott azóta is Sopron. Közreműködött Székelyhidy Ferenc és neje, Marsalkó Rózsi a budapesti operából, Nádayné Tasnády Ilona és Beregi Oszkár a Nemzeti Színházból, Dienzl Oszkár zongoraművész és zeneszerző nejevel, Rácz Enával; a bécsi operaházat Paalen Bella altistanő képviselte, ezenkívül még Sulzer nevű csellista. A soproniak e csatasorba a hozzája teljesen méltó Altdörfer mestert küldték. Mind a Sopronvármegye május 13-i, mind az Ödenburger Zeitung május 9-i tudósításai elragadtatott hangon beszélnek az esetről, amelyet természetesen zsúfolt ház köszöntött a színházban. A művészek egy része az esti vonattal volt érkezendő, de hát a háború alatt nagyot késtek a vonatok, a szereplők is kénytelen-kelletlen megvárakoztatták a közönséget. Így tehát Altdörfer mester kezdte a műsort Chopin egy fantáziájával, különben ő kísérte a csellistát is, aki Schumann Álmodozását és Davidoff Szökőkút c. darabját adta elő, azaz nem éppen valami magasabb rendű darabokat, hanem szabványos műsorszámokat ismételt. Paalen Bella a Trubadurból és Meyerbeer Prófétiájából énekelt, Rácz Ena Brahmtól és férjétől, Marsalkó Rózsi Strauss Richárd, Brahms, Hubay és Székács dalokból adott szemelvényeket, majd férjével Schumann duettek. Székelyhidy az Aida románcát és a Lohengrinből a Grálelbeszélést hozta. Beregi Kis Józseftől és Herczeg Ferentől szavalt, majd egy háborús német verset mondott el.

Nádayné Tasnády Ilona teljesen Bródy szolgálatába szegődött. „A kis prolog – amit Nádayné a forró szavak mámorától megindítva szinte ihletes nemességgel elrecitált – ...az életnek szóló imádság. És imádság volt a katona-feleség beszélgetése. Amíg az urához szólt az életnek csókkal nyíladozó

lehetőségeiről a vérben és szívében, az sem volt más, mint az élet szüntelen dicsőítése. E lángoló szavaknak valóban asszony ajkáról kellett elhangzaniuk.” Bródy Sándor is szólt a közönséghez, mégpedig a fiataliságról és tehetségről. „Forró szívvel megírt sorok az író ajkán profánokká válnak; ha viszont az élő szó hivatott művészei mondják el azokat, úgy a közönség megbűvölten hallgatja. Az estén – így fejeződik be ez a rész a tudósításban – Bródy Sándor közvetlenül is részesült a közönség elismerésében. Sokat, melegen, szeretettel tapsoltak neki. Lesznek, akik szeme felszikkasztó tüzét sohasem felejtik és arcvonásait örökké megőrzik emlékezetükben.”

Az Ödenburger Zeitung annyit is elárul Bródy szerepléséről, hogy kedves csevegés (causerie) volt, amelyben megdicsérte Sopront. A prologból pedig azt a szöveget emeli ki, hogy minden meghal idővel, még a halál is, csak az Élet nem.

A Soproni Napló napilap léteire csak május 10-én fohászkodott neki, hogy olvasóit egy névtelen tudósító jóvoltából értesítse a csodálatos estről, azonban szemmel láthatólag nem szemtanú írta a száraz sorokat, hanem nagy kinnal összeszerkesztette a megjelent tudósításból és hallomásból. Bródyt a következőképpen intézi el: „kiváló tollal megírt költői prologus.” „Bródy Sándor szerepléséhez fűzött várakozást teljes mértékben kielégítette.”

Bródy alkalmasint már korábban megérkezett Sopronba, mint az estély volt. Mint egykori újságíró, egyáltalán nem lett gögös – európai neve ellenére sem – és 257-itt Richlyvel és Geleji Frigyesse, akkor már mindketten a Sopronvármegyének munkatársai voltak, járt-kelt. Sőt alighanem a Tasnády Ilona előadta katonafeleség beszélgetését is itt írta Sopronban. Sajnos már alig akad valaki, aki pontosan emlékeznék a művésznő előadta beszélgetésre, azonban Geleji Frigyes lakásán az író egy kosztos diáknak tollba mondott egy olyan novellafélt, amelynek tárgya azonos az említett műsorszámmal. A diák egy iskolai füzetbe írta bele a szöveget, rengeteg javítással, áthúzással; Bródy maga a nevét és a címet: Egy asszony a háború után és a következő két szót: *Utánnymás tilos* – írta.

A kézirat a Geleji-család birtokában maradt sokáig, jelenleg Kozocsa Sándor egyetemi magántanár, neves bibliográfus tulajdona.

Bródy soproni napjainak egyik epizódját még a beszámolóval egy időben megemléktette a Sopronvármegye, hogy Bródy felkereste a régiségboltot és ott egy fiatal hölgy felismerte és áradozott neki, mire az író azt mondta: „nem is sejti, milyen csúnya vén d..g vagyok.”

Az író egyébként soproni útjain Richly Rezső kísérgette és ez érdekes napokról többször is megemlékezett, mégpedig Bródy halálakor, 1924. aug. 15-én, 1931. január 22-én a Sopronvármegye napilapban, továbbá 1933. febr. 27-én a burgenlandi Hétfő hasábjain, mindannyiszor Soproni álnéven (emigrációban élt). E sorokból az csendül ki, hogy az a bizonyos „megszépítő távolság” Richlyt is tévedésbe ejtette, mert Bródyban félistent láthatott, míg közelről megismerve rájött, hogy az élet habzsolása nála a szerelmi dolgok mértéktelen élvezetével volt kapcsolatos. Részletek e visszaemlékezésekből: „Még széles vállú, alig öregúr, daliás férfi.” „Nagyon rossz előadó volt és az előadott vers sem volt elég ahhoz, hogy különösen le tudott volna kötni. Biz nem sok vizet zavart híres Bródy Sándor, Budapest bálványa a soproni Honvéd ünnep művészi szempontból végtelenül gazdag műsorában.” „Pénzszük napokat élt akkor.” „Bródy Sándor egyéniségéhez jellegzetesen hozzátartozik, hogy a löverekben való és néhány más, szundikálással eltöltött sétakocsizásain kívül minden sok egyébről nem lehet a nagy nyilvánosság előtt beszámolni.” Ebből és a Sopronmegye 1931-es visszaemlékezéséből kiderült, hogy amit Bródy Sándor elmondott, saját verse volt és Richly szerint „akkor írt először és utoljára életében verset.”

„Két napig éjjel-nappal ébren volt, felkutatta (Sopron) legrejtettebb zugát. Harmadnap délután azután egy soproni újságíró társaságában kikocsizott a löverekbe és ámbár soha 10 lépést nem tett még gyalog, ezúttal felkapaszkodott a Károly-magaslat kilátótornyába is. Elkábult a gyönyörűségtől.” Később pár hónap múlva Richly, mert nyilván ő volt az újságíró, Pesten feltette a szabványos kérdést, mi tetszett neki legjobban Sopronban; akkor így felelt; „Ejnye no, szíves öcsém, hogy is mondjam – ott az erdős hegy tetején, ahonnan messze ellátni a havasok felé –, no megvan... a tűztornyotok.”

1919-ben a Tanácsköztársaság idején ismét műsorra tűzték a Tanítónőt, a rendszer elbukása után még rövid ideig műsoron tartották Budapesten, de egy előadást jobboldali érzelmű fiatalok megzavartak, akkor Bródy jobbnak találta emigrálni. Nagyon megtörte a dolog és Richly, maga is mint emigráns, szinte aggastyánnal találta magát vele szemközt. 1924-ben meghalt.

Halálának 10. évfordulójára a soproni színháznak feledhetetlen és rendkívül haladó szellemű igazgatója, Tolnay Andor műsorra tűzte ünnepi előadásképpen 1934. nov. 15-re a Tanítónőt. Budapesten október 12-én újították fel a darabot és Herczeg Ferenc mondott előtte prológust, mindamellett jobboldalról felháborodott tiltakozás volt a válasz. Tolnay mégis megkockáztatta az előadást, eléggé rossz időben, mert Horthy budapesti bevonulásának 15. évfordulójára készült a hivatalos város. Meglepő módon éppen a Sopronvármegye ugratott neki a darabnak és az előadásnak, vezércikket szánva az ügynek. Miért volt érdemes előadni a soproni színházban Bródy Sándor Tanítónőjét? – kérdi a cím. A felelet az: hogy lehessen látni, „mennyire elkoptak a Bródy-darabnak egykor hangos látszatigazságai”. (1934. nov. 15.) A következő szám is foglalkozik a kérdéssel. A liberális lap igyekezett szemmel láthatólag „jó fiú”-nak mutatkozni a küszöbön álló Horthy-ünnepség miatt. Viszont a jobboldali Soproni Hírlap főt hajt Bródy kiváló írói tulajdonságai előtt, mert hiszen érthető, ha azt írja: „kényes, kissé hamis, sok helyen túloz”, ám rögtön hozzáteszi „de nagyon szép”. És a Tolnay társulat? [258](#) „Elfeledtették a félrecsúszott hangokat, és szíveket, valóságot vittek a színpadra, forró hangulatot a nézőterre. Szegény Bródy Sándor büszke lett volna, ha Tolnayék teljesítményében gyönyörködik, abban az előadásban, mely szép darabját még szebbé tette.”

Hogy ezek után a Tanítónő és általában a Bródy-darabok lekerültek a soproni játékrendről, érthető; a felszabadulás ismét megadta nekik a polgárjogot és a Tanítónő 1948 áprilisában támadt fel a soproni színpadon.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Erdei László: Vas Gereben a kismartoni jurátus-életéről

Erdei László: Vas Gereben a kismartoni jurátus-életéről

Vas Gereben ma már elég elfeledett író. Valamikor azonban fiatal és öreg valósággal falta történeti regényeit, melyek a megjelenés előtti közvetlen korszakot, a magyar reformkort mutatták be. Képzelt személyek bonyodalmas élete köré a közelmúlt kulisszáit építette fel Vas Gereben, állandóan szerepeltetve benne Festetich Györgyöt, Széchenyi Istvánt, a Batthyány családot. Nyelve át meg átszótt zamatos népi szólásokkal. Újabb nemzedékek azonban hiányolják benne a mélyebb történelmi szemléletet, únják benne az ősi kardok örökös csörtetését és a feudális világ nagymértékű dicsőítését. Ma Vas Gereben nem tartozik ugyan az olvasottabb írók közé, mégis egy bizonyos kort világosan mutat meg frazeológiájával együtt.

Egyébként Radakovits József volt az eredeti neve. Gúnyolódó hajlandósága fiatal éveiben nagy törést hozott a számára. Papnak készült, de aztán első megjelent verse gúnyos hangjával bebizonyította neki, hogy

a reverenda szűk a temperamentumának. Így kilépett és Győrött jogot hallgatott. A társaság központja lett és szatírizáló, csínytevő természete miatt a Vas Gereben csúfnévvel ruházták fel, amit később írói álnévként is használt.

1845-ben Sopronba került, és innen mint az Esterházy herceg joggyakornoka Kismartonba. Frankenburg „Életképek” c. folyóiratának több tudósítást küldött Vas Gereben néven és valószínű, hogy a „Tormagyökér” álnéven küldött tudósítások is tőle valók.¹⁽⁴⁰⁾

Vas Gereben meglehetősen fonák képet fest az akkor elég erősen magyarosodó Sopronról. Nem annyira azt a nagy haladást tükrözi vissza, amely a várost az 1840-es években jellemzi, mint inkább a fennmaradó hibákat. A kismartoni élményeket csak sokkal később dolgozta fel, 1866-ban „Jurátusélet” c. regényében. De addig is egy s más tudósítása akad soproni vonatkozásokkal, pl. az 1847-es soproni iparkiallítást a győri „Hazánk” c. folyóiratban ismertette („Voltunk Sopronban”). Ezenkívül még több soproni vonatkozású adomát közöl a „Dixi” c. kötetben.²⁽⁴¹⁾ A Jurátusélet szintén képzelt cselekményű. Ehhez mint egy nyitány járul 32 lapnyi bevezetés a Jurátuséletből, kismartoni háttérrel. Érdekes bepillantást nyerünk az ítélkezés szinte patriarchális módjába, amelyet a Bach-korszak törölt el és helyettesített az osztrák perrendtartással. Ennek a bevezetésnek érdekesebb részei az alábbiak:

„Az Úrnak 1845-ik esztendejében szabad királyi Sopron városába kerültem, hogy a herczeg Eszterházy-féle felső uradalmak főügyésze mellett tanuljam meg, miként vesznek mértéket az igazságnak. A legelső napon azzal kezdtem a munkát, hogy a kismartoni uriszéken megítélendő pöröket két nagy zsákba raktam s főnökömmel Kismartonba mentem.”

„Alig egy héttel előbb én voltam Győrött a leghatalmasabb diák... s rövid egy hét alatt én lettem az a *semmi*, kit főnököm azért vitt el Kismartonba, hogy ²⁵⁹én álljak leghátul, ki a tekintetes uriszék tagjainak tollat fogok faragni,³⁽⁴²⁾ beporozom, amit a tekintetes urak írnak, én vakarom ki a téntadisznökát, leveleket fogok pecsételni, rongyos szélű papirost, nyírni, ostyát nyalni⁴⁽⁴³⁾, az otthonn felejtett pipáért szaladni, s mindezt megengedik, hogy reméljem a jövőndőt, s változtatlanul képviseljem az uriszék végrehajtó hatalmat a kapu alatt, ahol a rabokat vágják, mert én tisztem leend megszámolni a kiszabott 12 pácát.”

„Kismartonban az »Angyalban«⁵⁽⁴⁴⁾ megmutatták azt a nagy szobát, melyben uriszékek alkalmával rendszeren öt ágy volt elhelyezve, mégis maradt akkora tér, hogy ott hat lóval bízvást nyomtathattam volna. Ez volt az uradalmi és egyéb idegyülekező patvaristák tanyája. A szobába léptemkor már négy ágyon láttam egy egy példányt azon fajta népből mely csizmástól is rá mer heveredni a tiszta lepedőre. Az igaz, hogy egy hét múlva a kéményseprőlegény nem feketíthetné be jobban a megmosnivalót, mint később tapasztalám, de ez áldott otthonosságból találtam ki, hogy czéhbeli társaimra akadtam. – Maga az új söprő? – kérdi az ajtóhoz legközelebb heverésző. – El tetszett találni, mondtam kuszipajtás nyelven felelve. – Úgy rakodjál le pajtás, utasít az ötödik ágyra mutatva, mondd el, hogy hívnak?, hol termettél? Essünk át a ceremónián, mert csak úgy élhetünk e nagy akolban vígan, ha nem vagy valami nagy rugós!

Negyed óra alatt készen voltunk az ösmerkedéssel, a vidám fiúk megoszták azt a nagy vagyont, mit bizalomnak neveznek, a másik negyedórán azt is elmondák, hogy ki lesz az uriszéken nagyobb úr nálunknál, mi teendők van, s kit hogyan tiszteljük.”

„Elmentem a kertbe⁶⁽⁴⁵⁾ vagy jobban mondva a földi paradicsomba. Az ódon kastélynak a kertre néző részében roppant húsz oszlop tartja a homlokzatot. Valóságos fejedelmi épület, előtte egy részben lapály, más részben regényes hegység emelkedik. Az emelkedésben tengerszem alakban egy tó terül el, s az alkonyatra hajló napnak aranytányérját tükrözi vissza. Nem messze a tóhoz az úgynevezett capella

koszorúzza a mesterségesen összehalmozott sziklacsoportot, melynek hátulsó része megkanyarodik s kit a kíváncsiság s szűkebb háttérbe vezet, gyönyörű vizesés lepi meg.”

„E sziklazugban irkáltam egykor első művecskéimet, amint azok sem voltak versek, azt is megvallom, hogy igen egyszerű ok vezetett az ábrándos helyre, mert itt nem volt annyi légy mint a patvariában.”

„Első héten gyakorlat végett két rabot kellett vallasnom, az egyik⁷⁽⁴⁶⁾ egy okkai sváb, három mérő buzát lopott, a másik völgyfalvi horvát, nagyon jóindulatú gazda, orvvadászaton nyulat lőtt, de nyulastul az uradalmi vadászok markába került. A buzalopó halovány képpel állt meg előttem, a vádat beösmerte, körülményesen elmondta, miként vitte végbe a tolvajlást, s azon kérdésemre: miért vetemedett a tolvajlásra? nyugodtam azt vallá, hogy neje beteg, öt apró gyermekük miatt nem mehetett munkára, a koplalási kinok lopásra kényszerítették.

A másikat nem sokáig kérdezgettem, az uradalmi vadászok által bemondott tényállást – mint mondá – nem tagadhatja és majdnem elhitette velem, hogy egy nyulért nem volt érdemes az uriszék elé cipelni. A vallasási jegyzőkönyvet aláírva az irományok közé elhelyeztem. Másnap el is ítéltettek a bűnösök, még pedig az öreg Juhásznak⁸⁽⁴⁷⁾ kutatása folytán a buzalopó kapott hat botot, a nyulászó kerekszámában negyvenet. Az elítélésen nem valék jelen, az előttevaló napnak hosszú jegyzőkönyvét kellett tisztáznom, de midőn az átalam vallasottaknak jegyzőkönyve délután kezembe került, egy nyulért nagyon megsokaltam a negyven botot, holott a másik csak irgalmas hat botot kapott azon még kedvezőbb feltétellel, hogy a buzalopót egy götlőhős, tüdőbajos uradalmi hajdu vágta, amaszt pedig egy tenyeres talpas pandur. Már megfordult agyamban az a gondolat, ²⁶⁰hogy az eljárást vastag tollal megírom a „Pesti Hírlapnak”, s az öreg Juhászt ősz hajának dacára oly feketére füstöm, hogy a színe miatt huszonöt esztendő legénynek nézik, de mielőtt tollat fognék, vágyva vágytam az alkalomra, hogy találkozom az öreggel”.

„Jó meleg nyári délutánban levetém felöltönyömet, leirtam a tegnapi jegyzőkönyvet tisztára s abban egyezék meg, hogy alkonyat felé kísétálunk a vidékre. Hat órakor elmúlt a nap hevének mérge, kezdék öltözködni a hosszú gyaloglásra. Az ablak egészen nyitva volt, az ajtó félig, hogy a légvonat enyhítse a szobának melegét. Léptek közeledését hallánk, az illető az ajtóhoz ért, s a botjával befelé lódítá az ajtót. Nagy meglepetésünkre az öregur. (Juhász, az uriszék elnöke.) – Na gyámoltalan, szól hozzám az öreg, vége van e a mai robotnak? Most végeztem be, tekintetes ur. Eljöhetsz velem sétálni, mondja az öreg s én hirtelen követem az öreget a lépcsőkön alá. Mig a városban tartott egy drága szavát sem hallám. Tisztes távolban mentem mellette, úgy mint főnököm mondá. Ő nem szólt, én nem kérdeztem, pedig biztosan azt várta, hogy mondjak valamit, s akkor majd lekapott volna tíz körmőmről. Kiérvén a városból, egy magaslatról keletnek belátánk Sopron felé és oldalt szépen előttünk a fraknoi vár is. A látvány a lenyugvó napnak világításával meglephetett volna, hogy mondjak valamit de már csak kezdje a szót az öreg, ha czivakodni akar. Rosszul vágták föl a nyelved a prókátorsághoz, nagyon hallgatsz, kérdi valahára. Kérdezni nem tudok, feleltre pedig nem méltóztatott alkalmat adni. Azt várod, hogy én mulattassalak? Te nem vagy kisasszony, én meg már nem vagyok urfi. Szerettem volna egyszerre otthon lenni, mert vagy az lesz sületlen, amit mondani fogok, vagy abból sül ki valami, amit nem mondok, mindkét esetben kínos lesz a délutáni mulatság. – Hogy tetszik ez a mesterség amire a fejedet adtad? Korán lenne ítéletet mondani, tekintetes ur. No ne ijedj meg a kezdettől, mondja jóakarólag, idáig csak azt láttad, miként mossák a szennyest, ötven hatvan czivakodó paraszt nem teszi ki az ügyvédséget. Amit most látsz, nagyon közönséges munka, hasonlít ahhoz, mikor a borbélyinas koldusokon tanul borotválni. Lesz ám e pályán tisztességesebb munka: a nagy jogok vitatása, azok méltók a nagyobb tanulmányra. Most kérdezlek, mit mondasz azon ítéletekre, melyeket azokra hoztunk, kiket Te vallasál? Éppen ez kellett, hogy ő vallas.

– Meg ne haragudjék tekintetes uram, az a két ítélet összekuszálta az én hozzávetésemet. – Nem kóczmadzag az, hogy megfogjon mint valami legyet. Hát mi baja a két ítéletnek? – Következetességet nem találók a két ítélet között. – Következetességet nem látsz bennük? Te gyámoltalan!

– Az egyik három mérő buzát lop, kap hat botot érte, a másik egy hitvány görhes nyulért negyvenet áll ki, hol itt a következetes indokolás? – Inasbeszéd, mondja az öreg. Hát nem emlékszel rá, hogy azt a kiéhezett embert öt gyermek éhkinja kergette lopni a megevő falatért? Hát nem elég baj az annak, hogy kénytelen lopni? S az osztó igazság nevében nem elég annak az a hat pálczaütés? – Ezt én is így magyaráztam, hanem ama nyulért negyven bot! Éppen ennyi, mert az a gazember jómódu gazda, s a torkosság kergette ki, hogy pecsenyét lopjon! Mindennapi kenyér és pecsenye, ez a különbség, te gyámoltalan... ez volt az első lecke.”

Kismartonról mint városról nem sokat emlékezik meg Vas Gereben, de azért érdekes és ismeretlen oldalról mutatja meg az akkori társadalmi berendezkedést. Sopron pedig gyors magyarosodásával és 1848 óta még jobban kiteljesedett ilyen irányú fejlődésével alaposan rácafoltt Vas Gereben pesszimista képeire.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Simkovics Gyula: Bethlen Gábor és Sopron

Simkovics Gyula: Bethlen Gábor és Sopron

1526 a magyar történelemben új korszak kezdetét jelenti, amely tartalmában és formájában más, mint az azt megelőző periódus volt. Természetéből fakadó ellentmondásai hosszú időre élesen meghatározták gazdasági és társadalmi jellegét. A tragikus kimenetelű mohácsi csata után a magyar nemzeti királyság szervezete [261](#)a pártharcok eredményeként gyorsan felbomlott és az örökébe lépő új, abszolút monarchia, mivel idegen dinasztia uralma alatt keletkezett, a nemzeti államok európai általános funkciójával ellentétben, nem a polgári kapitalizálódó gazdasági élet továbbfejlesztője, hanem megfordítva: akadályozója és elsorvasztója lett. Az így keletkezett Habsburg és magyar gazdasági törekvések eredői adják történelmünk Mohács utáni lényegét. „Az idegen és magyar érdekek közt feszülő alapvető ellentét 400 éves függetlenségi küzdelemnek vált forrásává.”[1\(48\)](#)

Nyugaton a feudális keretek szétfeszítésének harcosa a kezdeti, de egyre erősödő burzsoázia volt, míg hazánkban az említett okok folyományaként a nemzeti államok kialakításának objektív szükségszerűsége a földbirtokos, feudális arisztokráciát kényszeríti az ellentmondások megoldására – a polgárság hiánya miatt. Ebből adódik az a sajátos vonás is, hogy a feudális társadalom belső, alapvető ellentmondásai ellenére is lehetséges földesúri és jobbágyi összefogás a független nemzeti államért, sőt a jobbágyság részvétele, kezdeményező ereje és megalkuvást nem ismerő elszántsága volt az eredmények legfőbb biztosítéka. Az igazán értékelhető lépéseket mindig a földhözragadt jobbágyok, otthontalan bujdosók, üldözött szegénylegények tették, a nemesség csak követte és formába öntötte ezeket a lépéseket. Amennyiben ez a tény fejlődést jelentő erő, annyiban gátló tényező is, mert a parasztság és a földbirtokos arisztokrácia többsége közötti ellentét a nagyszerű eredményeket csökkentette és attól függően, hogy ezek az ellentétek hogyan kerülnek felszínre, alakult a harc hevessége és hatása. Minden függetlenségi küzdelem antifeudális harc is volt bizonyos mértékig. Az arisztokrácia legjobbjai tudtak csak találkozni a néppel, a haza védelmének egyetlen biztosítékával. A nemesség nagy része nem jutott el ideig.[2\(49\)](#) Ezt világosan mutatja az a tény is, hogy a küzdelem újra meg újra, új vezetőkkel lángolt fel, erősebb alapokat keresve, anélkül,

hogyan az eredmények arányban lettek volna az erőfeszítésekkel.

A függetlenségi harcoknak minőségileg és mennyiségileg emelkedő tendenciája van. Báthori Istvánnál kezdődik és II. Rákóczi Ferenc idejére már az egész országot átfogó évtizedes küzdelemmé szélesül. A török elleni harc kisebb mértékben befolyásolja nemzeti életünk kibontakozását, a fő ellensége az országnak kezdettől fogva a Habsburg birodalom volt, még akkor is, ha egyes esetekben háttérbe szorult ez a felismerés.³⁽⁵⁰⁾

A 17. szd. elejétől kezdve döntővé válik a Habsburgokkal szembeni ellenállás. Társadalmunk előtt kikristályosodik a német reakció nagysága és leverésének jelentősége.

Az ellenállás központja Erdély. Magyarországot ebben az időben Erdély jelenti. Az ország egyesítésének bázisa ez a terület. Erdély képviselte a hazát, védte a magyarság érdekeit és a történelmi haladást. A Habsburg törekvések kudarcát Erdély okozta azzal, hogy vezette és mindig újrakezdte a gyarmatosítók elleni küzdelmet.

Erdély ellenállása európai támogatásra először Bethlen Gábor korában talált. Európa megindult a nemzeti államok megteremtésének útján: az első polgári forradalmak ideje elérkezett, és ezzel a haladó Európával szemben a reakciót a Habsburgok osztrák és spanyol ága képezte. Az ellentétek Ausztria és Európa között a 30 éves háborúban csúcsosodtak ki. Erdély sikereit nagy mértékben elősegítették a háború eseményei és politikai összefüggései. Bethlen honvédő és felszabadító hadjáratát összekapcsolta a nyugati államok hadjárataival az a tény, hogy az ellenség közös volt. Bethlen Gábor korában esett először egybe népünk törekvése Európa törekvéseivel. Bethlen volt az első, aki felismerte az általános haladás erejével való szövetség elengedhetetlenségét és a szomszédos népekkel való együttműködés erejét. Ily módon létrejött a nemzetközi feltétele annak, hogy Erdély az elszigeteltségből kitörjön és fegyverrel szálljon szembe a német törekvésekkel.

Sopron távol esett Erdélytől, de mindezek ellenére Bethlen szabadságharcának első esztendejében belesodródik az eseményekbe. 1619. augusztus 26-án indul el Bethlen serege élén Kassa irányába, és ezzel megkezdődött a hadjárat. Felszabadítja a Felvidéket és bevonul Pozsonyba október 14-én. November 27-én Bécs alá érkezik, elfoglalja Ebersdorfot, II. Ferdinánd nyaralóhelyét, és a jól megerősített fővárost körülvéve, annak kiéheztetésére törekszik. Bécsben azonban Bethlen nem tudta elfoglalni. A várost és ezzel a Habsburg birodalmat szövetségesei megmentették. A bécsi kormány kérelmére III. Zsigmond lengyel király támadást szervezett Bethlen hátszárnya ellen. A Homonnai György parancsnoksága alá⁴⁽⁵¹⁾ rendelt 10 000 főnyi katonaság november végén betör a Felvidékre, s a bányavárosokat védelmező Rákóczi Györgyöt⁵⁽⁵²⁾ megveri. A hadjáratot a tokaji kapitány állította meg. A veszély elmúlt, de Bécs ostromát abba kellett hagyni, Bethlen visszafordul a hátszárnya biztosítására. Még Bécs ostromának utolsó napjaiban jut el csapataival Sopron alá és a város tanácsától békés bebocsátást kér. A soproniak nem merték megtagadni a kérést, ellenállásra nem gondoltak, mert még elevenen élt emlékezetükben az 1605. évi Bocskai-féle betörés emléke.⁶⁽⁵³⁾ Megadták az engedélyt és Bethlen 1500 emberrel ünnepélyesen bevonult a városba,⁷⁽⁵⁴⁾ november 30-án, Szent András napján. Bethlen maga két nap és egy éjjel tartózkodik a városban, majd tovább vonul Kőszeg felé. Decemberben elfoglalja az egész Dunántúlt Győr és Komárom kivételével. Sopron békességben élt Bethlen csapatainak megszállása alatt. Sennyei Gáspár volt a város kapitánya és egyben Dunántúl kapitánya is. Teljesítették katonaállítási kötelezettségeiket, senki semmiben kárt nem szenvedett. A nevezetes pozsonyi országgyűlésen is részt vettek a soproni követek. Karácsony előtt azonban egy tragikus esemény zavarta meg a szabadságharcra kötött barátságot. 1619. december 21-én, Szent Tamás napján Dampiere császári tábornok⁸⁽⁵⁵⁾ a városra tör és megpróbálja visszafoglalni, azonban

csak a külvárosba sikerül bejutnia, amit a katonái és a seregét követő horvátok kifosztanak és feldúlnak. 2400 tallér hadisarc lefizetése után Dampierre hajlandó volt elvonulni és a külvárost megkímélni a tűzvészttől. A pénz előteremtése igen nagy feladatot jelentett a polgároknak és alaposan megsínylette a lakosság.⁹⁽⁵⁶⁾ A pozsonyi országgyűlésen a követek tiltakoztak is Dampierre eljárása ellen, de nem sok eredménnyel. 1620-ban Bethlen még egy alkalommal járt a városban, de Dampierre lakompaki győzelme után a város sorsa a szabadságharc oldalán meg van pecsételve. 1621-ben Collalto Rombold, Dampierre utódja közeledik a város felé. Lakner Kristóf polgármester eléje lovagol és kíméletet kér a város számára. Collalto megígérte jóindulatát és megparancsolta katonáinak, hogy a város lakosságát és javait kíméljék, halálbüntetés terhe mellett. A város lakossága Collalto jóakarátát 20 000 Ft-tal és 2000 akó borral fizette meg. A császári csapatok a város alól Kőszeg irányába elvonultak. Ebből az időből való egy 53 versszakból álló Bethlen-ellenes gúnyirat, amiben Sopron városa is szerepel. A vers a lojális és udvarhű arisztokrácia véleményét és felfogását fejezi ki a szabadságharcról és annak vezetőiről, főképpen a dunántúli eseményekről.

A gúnyiratot 1621. november 21-én Lifranovics Gáspár kapuvári földbirtokos küldte egy levél kíséretében Révai Péternek, Turóc megye leggazdagabb földesurának, ²⁶³akinek a levéltárból került elő.¹⁰⁽⁵⁷⁾ Tehetséges, de ismeretlen költő írta a pasquillust, amiben minden – a szabadságharcban fontosabb szerepet betöltő – szereplőnek és városnak szentel néhány szót, a legnagyobb gúnnal és néha igen erős kifejezésekkel.

A támadás főleg Bethlen Gábor ellen irányul, akit „förtelmes és gyilkos paráznának” nevez. Jól ismeri a dunántúli eseményeket. Megátkozza és pokolra küldi azokat, akik a császár ellen láznak és elárulták az udvart. A Sopronra vonatkozó két strófa a következő:

*39. Sopron városa is már régen irtózik,
Hitelensígnak füstöt ők is érzik.
Kinek jutalmát revid nap elviszik
Pinkesdi királyok tiüünk elenyészik.*

*40. Pirulhat orczátok ha meggonduljátok,
Hogy a császár ellen latrok támadtatok,
Semmiért prédával meggazdagittatok
Több sok lator hajdut magatok tartátok,
Meg volt oltalmatok bikkfa-kapitántok.*

Az említett bikkfa-kapitány Sennyei Gáspár, Sopron és Dunántúl katonai parancsnoka. Hasonló hangnemben említi meg Kőszeget, Pápát, Veszprémet és mindegyiknek szörnyű büntetést helyez kilátásba. A tehetetlen Bethlen-ellenes düh, ami minden sorból kicsendül, a leggazdagabb magyar földbirtokosok Habsburgokat féltő és a szabadságharc veszét kívánó dühe. Bethlen mozgalmának eredményeit azonban nem befolyásolták a magyar Bécs-barát főnemesek átkozódásai, mindezek ellenére történetünk egyik legdicsőbb fejezetét alkotja Bethlen Gábor kora.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / F. O.: Kitaibel Pál emléktáblájának leleplezése a Szent György utcában

F. O.: Kitaibel Pál emléktáblájának leleplezése a Szent György utcában

A Soproni Erdészeti Technikum épületének Szent György utcára néző falán új emléktábla található április másodika óta. Ez az emléktábla hírneves természettudósunknak, Kitaibel Pálnak emlékét örökíti meg. Kitaibel Nagymartonban született, 1757. február 3-án. Szülei a soproni bencés gimnáziumba írátták. A bencés gimnázium a jelenlegi Erdészeti Technikum épületében székelt, Kitaibel idejében az épület Szent György utcai szárnya még nem létezett, hanem csak a Lenin körút felé eső épületszakasz. A jelenlegi tornaterem alatti boltívek, falak, az akkori iskolának falai voltak. Kitaibel 1770-től 1776-ig tanult itt.

Nagymarton (Mattersburg), Kitaibel Pál szülőhelye

264 Az Erdészeti Technikum elhatározta, hogy emléktáblával örökíti meg a nagy tudós emlékét, s az emléktábla leleplezését összekapcsolta felszabadulásunk 15. évfordulójának megünneplésével.

Az ünnepély április másodikán délelőtt 10 órakor kezdődött. Az iskola énekkara Haydn: Csalogány az erdőn és Schubert: Már olvad c. szerzeményét adta elő Kákonyi Lajos tanár vezetésével, majd Schneider Ildikó IV. b. osztályos tanuló Áprily Lajos: Fegyvertelen vadász dala c. költeményét szavalta el.

Ezután Fírbás Oszkár erdőmérnök-tanár mondta el emlékbeszédét. Utalt rá, hogy Kitaibel pesti, az egykori Váci utcai temetőben levő sírja áldozatul esett a budapesti városrendezésnek, úgyhogy földi maradványainak teljesen nyoma veszett. Illő, hogy a botanikát tanító és tanuló utódok ott emeljenek emlékére márványtáblát, ahol a természettudományok szeretetét szívta magába. Beszédét a következő szavakkal fejezte be: „Hulljon hát le a lepel és hirdesse ez az emléktábla, hogy Sopron mindig a kultúra, a művelődés és az emberi haladás harcosa volt. Hirdesse ez az emléktábla, hogy a soproniak nem feledkeznek meg azokról, akik életüket szentelik a tudománynak. Hadd gazdagodjék ősi történelmi városunk egy újabb emléktáblával és hadd gazdagodjék ifjúságunk mintaképeinek sora is, hirdelve egy nagy tudósnak

maradandó emlékét.”

A leleplezés után Tolnai Ferenc, a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökhelyettesének szavai következtek. Sopron városa nevében átvette az emléktáblát. Felhívta az ifjúság figyelmét arra, hogy a tábla mindig emlékeztesse őket a nagy tudósra, aki kitartásban, helytállásban példát mutatott nekik.

Végezetül az iskola énekkara elénekelt az erdész himnuszt.

A tábla a Szt. György utca 9. számú háznak a dóm felé eső részén látható.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Németh Sámuel: A soproni „Deákkúti vármegye”

265 Németh Sámuel: A soproni „Deákkúti vármegye”

Motto: Nem játék ez, mint sokan sokan vélik, mert nem a forma itt a fő és becses, hanem a tartalom, az eszme: erény, munkásság, öröm.

Thiering Lajos a Vármegye főjegyzője 1868.

A soproni líceum (ma Berzsenyi Gimnázium) ifjúságának (gimnazisták, teológusok, jogászok) egyik fő jellemző tulajdonsága volt mindig a hagyománnyá vált öntevékenység, önképzés. Ennek a jellegzetes lelki vonásnak eredménye 1790-ben a Magyar Társaság, az ország első önképzőköre, s ez hozta létre 1827-ben a Deákkúti Vármegyét. Az évszámok azonban az öntevékeny hajlamon kívül még egyébre is utalnak. Mindegyik időpont egybeesik nagy nemzeti megmozdulásokkal, a magyarság lelkes átértésével. A hazafias

lelkesedés, a magyarság kultusza nyilvánul meg az ifjúság minden egyesületében, minden munkásságában, ez nyilvánul meg a Deákkúti Vármegyében is.¹⁽⁵⁸⁾

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Németh Sámuel: A soproni „Deákkúti vármegye” / A Deákkúti Vármegye történetének fő mozzanatai

A Deákkúti Vármegye történetének fő mozzanatai

1827 tavaszán megkapta a líceum ifjúsága az engedélyt, hogy DEÁKKÚTI VÁRMEGYE címen egyesületet alapíthasson. Az engedély után az ifjúság kivonult a kúthoz és itt megválasztotta a tisztkart. Első főispánnak Horváth Dániel jogászt választották. Az első majális ünnepélyes felvonulással kezdődött, amelyen a tanári testület és a nagyközönség is részt vett. Törvényeket hoztak 1827-ben, 1833-ban és 1847-ben, ezek azonban elkallódtak. 1834-ben, Véssey Miklós főispánsága idején a DEÁKKÚT nevet MAGYAR KÚT-ra változtatták. A kút kövén levő felírás így hangzott: *MAGYAR KÚT LÉGY FORRÁSA SOKÁ ÁRTATLAN ÖRÖMNEK.* – Az 1848 előtti vármegyei élet főleg a majális körül összpontosult. Sajnos, a vármegyei életnek nemcsak a fényoldalait, hanem az árnyoldalait is megtalálhatjuk 1842-ben. Mint az igazi megyében, itt is pártoskodás, korteskedés folyt, úgyhogy egyszerre két főispánt választottak: Fabricius Endrét és Sztrokay Gyulát. A pártoskodás miatt ebben az évben a tanári kar a majálist megtiltotta. Az 1846/47. évben Győry Károly főispánsága alatt újra lelkes munkában egyesült az egész ifjúság. Újra szövegezték a törvényeket. Szépen rendbehozták a kút és környékét. 1847. május 29-én volt a majális, az utolsó 1848 előtt. Verbunkos kapitány Ostffy István volt. Az 1847/48-i tanévben is szervezkedett a vármegye Kluge Sámuel főispánsága alatt, de a szabadságharc mozgalmi működésének végét vetettek. A szabadságharcra következő tanévben a tanulóifjúság 119 főre olvadt, s nem is gondolhatott a Deákkúti Vármegye megszervezésére, hiszen az önkényuralom semmi ilyesféle egyesületet sem tűrt volna meg. 1853-ban néhány tanuló kiment, hogy a forrást megtisztogassák, de a hatóság még ezt is megtiltotta. Közönséges városi kiránduló-, mulatóhelyé lett, kocsmárosok ütötték itt fel tanyájukat, vasárnaponként zene is volt. Ennek köszönhető különben, hogy a forrás környéke egészen el nem posványosodott. Az ifjúság körében azonban élt a nemesebb élvezetek után való vágy s ez nyert részben legalább kielégülést a *HAJNAL* című lap megindításával, amelyet 1857–59-ig *Torkos László*, 1860–61-ig *Lehr Zsigmond* szerkesztett. A *HAJNAL* 1861-ben megszűnt, de a nemzet politikai életében ez időben mutatkozó szabadabb szellem nem hagyta nyugodni az ifjúságot sem. Szükségét érezték egy olyan egyesületnek, amely kielégíti igényeit szellemi törekvéseiben és ártatlan örömeiben. *Thiering Károly tanár* 1863 szeptember elején felhívta az ifjúság figyelmét, hogy a megszűnt Deákkúti Vármegyét élesszék fel újra s ebben az egyesületben fejtsék ki működésüket. Az ifjúság örömmel karolta fel a gondolatot, ²⁶⁶a tanári kartól és a városi tanácstól is megkapta az engedélyt az egyesület újjászervezésére. Erről a fontos mozzanatról a líceumi „Tudósítvány” a következőképpen emlékezik meg: „A tanári kar hajlott az ifjúság azon kérelmére, miszerint eszközöltessék ki Sopron város nemes tanácsánál, hogy a gyönyörű fekvésű völgy a város határában, amely Deákkút név alatt régi idők óta egészen 1848-ig az ev. Lyceumi ifjúságnak szolgált ártatlan örömeinek színhelyéül, de említett idő óta egészen el lett hanyagolva, ismét visszaadassék az ifjúság használatára. Az igazgatóság megtette e részben a szükséges lépéseket, és nem lehet méltányolva el nem ismerni, a nemes városi tanács azon előzékeny szívességét, mellyel azon helyiséget az ifjúságnak nemcsak hogy átengedte, hanem annak berendezésére szükséges mindenféle anyagot is készséggel szolgáltatott, úgy hogy az ifjúság május 31-én tartott szép és kedélyes ünnepellyel és mulatsággal újra felavathatta azt ártatlan örömeinek forrásává.”

Az újonnan alakult Vármegyének tisztkarát is megválasztották: *Ajkay Gyula* lett a főispán (az első főispán

1848 után!), a főjegyző *Dóczi Lajos*. A Vármegye tagjai lettek ez időtől kezdve az 1858-ban különvált szeminárium tanulói is. A régi törvényeket átdolgozták, újra felszerelték a szertárt. Mint fentebb a „Tudósítvány”-ból láttuk, megtartották az első majális is 1864. május 31-én. Neve ettől kezdve *újra Deákkút, az 1834-től használt Magyarkút helyett*.

Pusztán maga a majális azonban nem elégítette ki a Vármegye tagjait. Hiányzott a szellemi téren való működés lehetősége. Ott volt ugyan a Magyar Társaság, de még ezenkívül, magában a Vármegyében is óhajtottak szellemi irányban működni. Ezért az 1863/64-i tanév első tisztgyűlésén elhatározták, hogy *BIMBÓFÜZÉR* címen lapot adnak ki. Ez időtől kezdve a megyei élet fő mozzanatai voltak: egyetemes és tisztgyűlések, a Bimbófüzér, munkálatok a Deákkútnál, vigalmak rendezése. Később, a hetvenes években ehhez járult a gyorsírás, az olvasóköri, sőt egy ideig a tornagyakorlatok is.

A következő évek eseményeiből kiemelkedik *Barcza Kálmán főispánsága*. (1867/68). Alatta a törvényeket újra átdolgozták. Jelentős mozzanat ennél az átdolgozásnál, hogy a peres ügyek intézését kiveszi a tisztgyűlés hatásköréből és külön *törvényszéket állít fel*, amelynek öt tagja volt, elnöke az első alispán. Ugyancsak Barcza Kálmán főispánsága alatt gondoskodtak *új zászlóról*, mert a régi szakadozott, kopott volt. A zászló hímezését Lenck Vilma vezetésével 9 soproni leány végezte. A zászlón ez a felírás: „*A soproni ev. tanulóifjúság Deákkúti Vármegye zászlója*.” – A zászlónyélén függő fehér szalag egyik szárnyán ez a két szó: „*Barátság, munkásság*”, – a másik szárnyán a zászlóanya neve: „*Radó szül. Ajkay Cecília*.” – A zászlót 1868. május 20-án, a Deákkútnál szép ünnepély keretében avatták fel, Barcza Kálmán főispán és Thiering Lajos főjegyző beszédével. A második világháborúban ez a drága ereklye is eltűnt; csak a szalagja maradt meg.

Barcza Kálmán főispánsága alatt ifjúsági tornaegyesület is alakult a Vármegye keretei között, de ez hamarosan megszűnt.

Az 1872/73-as tanévben a teológusok egy része a Vármegyéből kilépett, mert a megye polgársága úgy nyilatkozott, hogy a teológusok és a gimnazisták teljesen egyenlő jogúak legyenek. 1873-ban történt a kút felett levő kő felújítása is. A régi ledőlt, darabokra tört. A régi feliratból elhagyták a MAGYARKÚT felírást s az új felirat így hangzott: *DEÁKKÚT LÉGY FORRÁSA SOKÁ ÁRTATLAN ÖRÖMNEK. 1873.* – A kő felállítása után még tíz évig működött a Vármegye. S ez a tíz év sok tekintetben a virágkora volt a Vármegyének. Ez idő alatt emelkedett a legmagasabb színvonalra a Bimbófüzér, megalakult az olvasóköri, beleolvadt a Gyorsíróköri is.

Egészen váratlan volt tehát a Deákkúti Vármegyének megszűnése 1883-ban. Berecz Ábel, aki a megszűnéskor is tagja volt a Vármegyének, erről a következőket írja: „Az utolsó főispán: Farkas Elemér közölte a Deákkúti Vármegye gyűlésével a szomorú hírt, hogy a főiskolai nagybizottság betiltotta a majális. Egy ifjú a majálisban lefeküdt az erdőben, tüdőgyulladást kapott és meghalt. Később a város tanácsa is hasonlóan határozott. Az ifjak folyamodtak Pontiusztól Pilátusig, de nem sikerült a határozat megváltoztatását kieszközölni.” Lényegében [267](#)ugyanazt mondja az 1882. október 2-án tartott tanári értekezlet jegyzőkönyve is: „A városi tanács 1882. aug. 23-án kelt hivatalos átiratában a tanuló ifjúság majálisának megtartását intézetünknel, valamint a többi városi tanodáknál közegészségügyi tekintetből eltiltja.” – A tanári testület hivatkozott arra, hogy a főiskolai nagybizottság már hasonlóan intézkedett. A Deákkúti Vármegye utolsó egyetemes gyűlése 1883. május 3-án volt. Ezen a gyűlésen jelentette be Farkas Elemér főispán, hogy a városi tanács és az iskolai nagybizottság szabad ég alatt tartandó bármilyen mulatságot betiltott. A főispán nem jelentette be, hogy ezzel a Vármegye megszűnt. Úgy látszik azonban, hogy éppen a majális megtartását annyira sajtos, reprezentatív szereplésnek tekintették, hogy a majális

megszűnésével megszűnt a Vármegye is. A szellemi irányú működés tovább folytatódott a Magyar Társaságban, a Gyorsírókörben, a Bimbófüzér helyett pedig a teológusok indították meg a szépirodalmi „Törekvés”-t.

A Deákkúti Vármegye megszűnt, de megmaradt a Deákkút mint kedves kiránduló helye az ifjúságnak, a város lakóinak. Az 1918-ban megalakult Líceumi Diákszövetség és a Városszépítő Egyesület 1922-ben a régi kőfoglalat helyett ízlésesen, bástyaszerűen kiképzett hátteret adott a forrásnak. A kőtáblán a régi felíráshoz a következő sorok jöttek:

*„Itt lobogott a Deákkuti Vármegye zászlaja egykor,
Szelleme mostan is int, ifju szeresd a hazát!”*

Az új felirat a líceum öregdiákjától: dr. Pröhle Károlytól származik.

1922–1948-ig a líceum érettségizett tanulói itt tartották a búcsúztatót, itt találkozott lelkük a Deákkúti Vármegye régi tagjainak szellemével.

1960-ban a Berzsényi Gimnázium felújította a régi szokást és a maturandusok itt búcsúztak az iskolától és a várostól.

Katonai szemle az 1870-es évek elején a mai Petőfi téren

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Galavics Géza: Sopron a fővárosi műemlékvédelmi kiállításon

268 Galavics Géza: Sopron a fővárosi műemlékvédelmi kiállításon

1959. december 5-én nyitotta meg Trauman Rezső építésügyi miniszter a Nemzeti Szalonban rendezett „Műemlékvédelmünk 10 éve” című nagyszabású kiállítást, amely eredeti leletekkel és kitűnő fényképfelvételekkel mutatta be az egész ország területére kiterjedően műemlékvédelmünk legkiemelkedőbb alkotásait az utolsó 10 esztendőből. Nemcsak az építészetre gondoltak, hanem a szobrászatra, sőt iparművészetre is. Sopron – mint az ország második legnagyobb műemlékegyüttese – méltó képviselőt kapott.”

A kiállítás egyik célja az volt, hogy a helyreállítást megelőző munkálatok menetét is bemutassa. Így került bemutatásra néhány városképi és műemlékvédelmi vizsgálat folyamata, köztük a soproni is. Látható volt a város 1700-ból való ún. madártávlati képe és egy mai térkép a belváros műemlékeinek és műemlékjellegű épületeinek megjelölésével. Majd a középkori zsinagóga feltárásának fényképei két tárlóban felvilágosítást

adtak a feltárást megelőző tudományos és műszaki vizsgálatokról, helyreállítási tervekről, a középkori zsinagógák irodalmáról. A kiállítás másik fontos célja a felszabadulás után helyreállított műemlékek bemutatása volt. Fényképfelvételek révén megismerhettük a műemlék állapotát helyreállítás előtt és után. Sopronban műemlékvédelem a második világháború előtt kis mértékben volt csak; a bombázások során megrongált épületeken lehetővé vált a későbbi átalakítások következtében eltűnt középkori részletek felfedezése. De kormányzatunk helyesen ismerte fel a műemlékvédelem fontosságát és megadta az anyagi lehetőséget rá, hogy a soproni műemlékeket ne csak feltárják, hanem fokozatosan helyre is állítsák. A soproni társadalom is bekapcsolódott a munkába az 1951 óta működő városi műemléki albizottság révén, és legújabban az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) állandó irodát tart fenn a városban.

A kiállításon szerepeltek a következő soproni műemlékek: a középkori terem, amelynek helyreállítását 1948–51 között Szakál Ernő intézte. Hasonlóan az ő munkája a Szent Lélek templom gótikus ablaksorának kibontása 1957-ben. A soproni környékből kiemelkedő helyreállításokként bemutatták a két bánfalvi templomot és a sopronhorpácsi templom még folyamatban levő munkálatait. Míg közvetlenül a háború után a műemlékvédelem az egyházi épületeket tartotta szem előtt, 1950 körül erősebb ütemben kezdődött a világi emlékek helyreállítása is. Itt mutatkozott meg az együttműködés haszna a soproni Tatarozó Vállalattal és a Magasépítési Vállalattal, amelyek összeegyeztették céljaikat az OMF kívánalmaival és terveivel. Az Új utca 16-os számú ház és a Fabricius ház szerepelt a megfelelő képsorozatban, míg egy másikban azokat a középkori eredetű házakat mutatták be képen, amelyeket később más stílusban átépítettek ugyan, de újabban ismét kibukkantak rajtuk a korábbi részletek. Így volt látható a Rózsa utca 6. számú ház, a Lábasház, a Szent György utca 1–3. számú nagy épület, a Fehér ló fogadó. A későbbi épületek közül a volt Széchenyi palota, a hajdani Esterházy palota, a Fövényverem utca 15. számú rokokó homlokzatú ház szerepelt egy második képsorozatban. Természetszerűleg külön hely illette meg a fertődi Esterházy kastélyt; az ország nevezetesebb helyreállított kastélyainak sorából pedig a sopronhorpácsi sem hiányzott. Egy nagy kép az ország népi műemlékeinek egy-egy tájegységre jellemző épületét sorakoztatta fel, ezen a fertőszéplaki jellegzetes szép utcakép és egy kontyos fedelű házakból álló utcásor emlékeztetett környékünkre.

Az iparművészeti emlékek sorában soproni ajtókopogtatót láthattunk a 17. századból, a soproni építőiparosok céhének igen szép ládája is szerepelt 1762-ből, a faragott köemlékek közt a Szent György utca 1–3. számú ház egy gótikus ablakszemöldökö is bemutatásra került.

A fényképek magas színvonala, a rendezés ötletessége méltán aratott nagy sikert a látogatók körében. Mindössze néhány apró hiba akadt a feliratokon. A soproni Széchenyi palotát nem Hild Vince, hanem Vencel építette és az említett gótikus kő sem az Új utca 11. számú házból került elő, hanem a Szent György utca 1-ből, azonkívül helyes lett volna a nagyobb méretű faliképeket felirattal ellátni.

269A kiállítás mindenképpen betöltötte feladatát; remélhetőleg Budapest után a vidék is megismerkedhetik e kiállítás révén a magyar műemlékvédelem hathatós munkájával és kitűnő eredményeivel.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Iváncsics Nándor: Peresztegi legény- és leányavatás

Iváncsics Nándor: Peresztegi legény- és leányavatás¹⁽⁵⁹⁾

A különböző alkalmakhoz, ünnepekhez és életkorhoz kapcsolódó szokások alól még a legkisebb falu sem

volt kivétel, akár a világtól elzártan, hegyek közt, akár országúttal keresztülszelt síkságon fekszik. A szokásokat ugyanis a kor gazdasági és társadalmi viszonyaitól függő, ennek következtében a kor értelmi színvonalán álló, munkás mindennapokban felnőtt, az elődei hagyományaihoz ragaszkodó és azokat továbbbővítő, egyszerű lelkivilágú ember (emberi közösség) hozza létre, az előbbi tényezőktől meghatározott módon kialakult lelki igényeinek a kielégítésére.²⁽⁶⁰⁾ Az egyén és a közösség a szokások szempontjából egyet jelent,³⁽⁶¹⁾ minthogy a kettő szigorú kölcsönviszonyban áll egymással. A közösség érdekeinek megfelelő szabályok szerint él az egyén, míg az egyének (természetesen a gazdasági tényezők stb. által korlátozott) szokásai adják és formálják ki a közösség szokásait. Ezek a tényezők részben a szokások sokféleségét, változékonyságát, illetve azok elmúlását is magyarázzák. A szokások variálódásának, keveredésének kérdése végső soron szintén gazdaságpolitikai okokra vezethető vissza. A különböző alkalmakkor és különböző okokból érintkező emberek egymásrahatása a korábban kialakult szokásrendet és szokásanyagot megváltoztathatja. A változás mértéke mindig a hatás erősségétől, hatóidejétől és a szokással kapcsolatos egyéb tényezők (alkalmak stb.) alakulásától függ. A sokirányú hatásnak, valamint a hagyományörzők hiányos vagy variáló emlékezetének köszönhető az a tény, hogy ma a szokások eredeti értelme (mert eredetileg minden szokás érthető és célszerű volt) csak nehezen, vagy egyáltalán nem bontható ki.⁴⁽⁶²⁾

A ma már csak emlékekben élő peresztegi legény- és leányavató szokás is magán viseli kora gazdasági rendjének, a feudálkapitalista rendnek a jegyeit. A többféle szálból összefonódó avatási szokásban (főleg a legényavatásban) a munkára való rátermettség, a teljesértékű munkabíró emberréválás idejének rögzítése a leglényegesebb alkotóelem. A falusi gyermek beleszületik a munkába, hiszen már gyermekkorától kezdve a saját sorsát is legtöbb esetben meghatározó munkát látja maga körül, amelyben évenként növekvő mértékben maga is részt vesz. Az iskoláskorú *suttyó* játéka is az apja munkáját utánozzák, míg a *lánygyerek* az anyja szerepét játssza el. A növekvő *südő legénykét*, az eladóvá serdült *lejánnyát* elsősorban a munkája teszi *legénnyé*, illetve *lejánnyá*. Peresztegen csak az a legény adhatta be a *pimbort*, aki már „learatott”. Ez annyit jelentett, hogy az az ifjú léphetett csak be a legények sorába, aki aratáskor, egészen annak befejezéséig, a többi férfi munkással egyenértékűen kaszásként dolgozott. Általában a kaszálás, a kaszával való bánnitadás a legénysorba lépés próbája, kritériuma a földművelést folytató falvak közösségében.⁵⁽⁶³⁾ Amíg az ifjú csak *südő legényke* ²⁷⁰volt, nem mehetett a kocsmába, odahaza sem adtak neki pénzt „míg le nem aratott”. De nem volt joga az avatatlannak a bokrátskalap viselésére sem. A lányoknak nem udvarolhattak nyíltan. Munkára sem vették fel az ifjú legényt, főleg nem az idősebbekkel egy csoportba. A fel nem avatott legény a templom kórusára sem mehetett fel, csak a haranglábak alá állhatott, vagy a gyerekek közé ment. Nem állhatott össze beszélgetni mise után a templom előtt az öregebb legények csoportjával. Amíg nem lett a fiú legénnyé, addig az apja is megverte, a nagylegények is büntetlenül elverhették, ha nekik nemtetsző dolgot cselekedett, vagy udvarláson rajtakapták.⁶⁽⁶⁴⁾ Régebben, amikor még megvoltak a fonók, csak a felavatott legények járhattak ide a lányokhoz. Nem tréfálkozhatott az ifjú a lányokkal a kukoricafosztáskor. Lucázni, korbácsolni sem járhatott, mint a többi legények. Mindez a sok, de még nem is teljes egészében felsorolt korlátozás megszűnt, amikor az ifjút legénnyé avatták.

Az avatásnak nem volt külön neve, „pimbor beadásának” vagy „bekeresztelésnek” nevezték.⁷⁽⁶⁵⁾ A 16–18 éves fiú, ha fejlett, jódolgos volt és már kezdték „legényszámba venni”, úgy aratás utáni időben, amikor több pénz volt a háznál, összebeszélve néhány hasonló korú társával, tudomására hozta az idősebb legényeknek, hogy a legközelebbi vasárnapon „be akarja annyi a pimbor”. Az így bejelentetteket *újlegénynek* nevezték. 3–4 *újlegény* adta be általában a *pimbort*. Az eseményről értesült az egész falu, főleg a régi legények. A *pimbor* beadásának ideje nem volt meghatározva. Legtöbb adat szerint az aratás utáni időszakban és farsangkor váltak az ifjak legénnyé. Az avatásnak már nem szabtak külön feltételeket, hiszen

a faluban ismerték, figyelték egymást. A korosabbakat, erősebbeket az avatott legények is megszólították, ha maguktól nem szóltak a legénysorba lépés ügyében. Aki már felserdült és nem adta be a *pimbort*, azt üldözték és ahol csak okot találhattak rá, megverték. Ezért aztán, bármilyen nagy ára is volt a legénységnek, azt „mindenki összehozta magának”. Az avatás napján (rendszerint vasárnap) az avatandók is megjelentek a kocsmában a többi legények közt, akik kérdőre vonták őket: „Hát tik mit akartok?”... „Be akargyok annyi a pimbort” – mondták. Persze a legények már tudtak erről, csak a formáság kedvéért kérdezték meg őket. Ekkor az avatandók leültek az öreglegények közé és egyik a másik után kihozta a *pimbort*. Mennyisége nem volt meghatározva.⁸⁽⁶⁶⁾ Nem is kérdezték meg senkitől sem, hogy mennyit fizet. Persze az egész falu tudta a mennyiségét, mert ez a szám jelentette a legény vagyoni helyzetét. Általában 10–12 liter bort fizettek, „kinek millen módja vót, ki hogyan tüntetett”. Az idősebb legények a fizetett bort együtt itták meg az *újlegényekkel*, egyik után a másik *pimborát*. Ha elfogyott, még saját pénzéből is megtoldották a *pimbor* mennyiségét. A mulatozás közben miután az *újlegény* kihozta a bort, keresztapát választott magának az idősebb legények közül. Peresztegen és Szécsényben is általánosan 4 keresztapát választottak. Azt hívott *keresztapának* az *újlegény*, akit akart. Szívesen elment mindenki – mint mondják –, senki sem tagadta meg. Rendszerint erősebb, korábban is barátjának számító és azonos társadalmi állású (kb. egyvagyonú) legények lettek a keresztapák. Feladatuk volt az *újlegény* „bekeresztelése”, valamint a védencük feletti védnökség. Verekedéskor, az ily módon rokonná lett legények segítettek egymásnak. De egymás segítségére voltak a munkában is. A még tapasztalatlan *keresztfit* tanították, segítették. Legtöbbször munkára is együtt szegődtek el. Az ily módon kialakult kapcsolat legtöbb esetben egy életre szólt. Még ma is keresztapázzák, keresztfiamnak szólítják egymást az egykori legényavatáson rokonná lett, ma már a sír felé ballagó öregek.

A „bekeresztelést” minden keresztapa külön végezte el az *újlegény*nyel. Amikor erre került a sor, akkorra a borhoz kevésbé szokott *újlegény*, már megmámorosodva fogadta egy félreeső sarokban a keresztapa „prédikációját”, amelyben főleg a lányokra, a közösségi életre és rendre ²⁷¹vonatkozó, sikamlós kifejezésekkel teli jótanácsokat kapott.⁹⁽⁶⁷⁾ „Be ne gyulladgyál ha megakarnak vernyi, de azér ne vessz össze senkivel se, de ne is engeggyél senkinek se. A leányoktól meg nem köll fínyi. Mindíg ott köll megtapogatnyi őket, ahun legjobban fítti...” – emlékezik vissza legényavatására Kirkovics József 53 éves parasztember. A keresztapa beszélgetve az *újlegény*nek, észrevétlenül bort töltött a tenyerébe a magával hozott literesből és hirtelen „pofonvágtá”, mondván; „mas már keresztfi vagy”. Ha nem tudta megütni a keresztfiját, akkor a keresztapának az üveget földhöz kellett csapnia. Mind a négy keresztapa a fentiekhez hasonlóan végezte el a *bekeresztelést*. A jelen esetben a bor minden valószínűséggel a keresztelési szertartás vizének az emlékét őrzi a szokásban. Különböző formákban ismeretes az eddigi publikált adatok szerint a borral való keresztelés Lövön, Nicken, Rábacsanakon és Mosonszentmiklóson is.¹⁰⁽⁶⁸⁾ Az arcücsapás az avatás próbájának egyik helyi formája lehet, amely a környező falvakban az avatandó különböző testrészeinek (alfelének, fejének) odaütésében nyilvánul meg. Erre vonatkozóan Süttőrről, Petőházáról, Fertőszentmiklósról, Fertőendréről és Agyagosszergényből vannak adataim, amelyek csak megerősítik Szendrey Á. azon megállapítását, hogy ez a szokáselem nyugati eredetű lenne és csak az ország nyugati részén fordul elő.¹¹⁽⁶⁹⁾

A felavatott legényt estefelé a keresztapák elkísérték a már titokban kiválasztott, vagy valamelyik keresztapa által kiválasztott lányhoz, ahol egy kevés ideig elbeszélgetve otthagyták. Így indult útjára a gyerekből legénnyé lett férfi. Legénységének jogosságát senki sem vonta kétségbe a faluban ezután; a munkánál, udvarlásnál a legényélet más területein egyenlőnek számított a falu valamennyi felnőtt férfitagjával. A szokás idővel a gazdasági és ezt követően a társadalmi viszonyok megváltozásával halványulva, emlékké vált. A bomlási folyamatban először minden ceremónia nélküli ivássá alakult a

legényavatás,¹²⁽⁷⁰⁾ majd szégyenkezve a hagyományos formák miatt, egyre több legénynél maradt el az avatás. A kocsmai szórakozást – amely a falu fiatalságának kizárólagos szórakozóhelye volt – új lehetőségek váltották fel, megszüntetve a hozzákapcsolódó szokásokat, átváltoztatva a legények közösségét összefogó formákat is.

A legényavatásnak egy átalakult változata élt a legutóbbi időkig a Sopronba naponként bejáró középiskolai tanulók vonaton kialakított közösségében. A *mujkónak* nevezett (15–16 éves) újdonsült ifjakat a vonat padjain ülő *öregdiákok* térdeikre fektetve elverték, mondván: „edződjön az életre”. Ezt a *mujkóverést* egy-egy kisdíákon egy évben többször is megismételték, szinte kényük-kedvük szerint. Az ily módon egyszer már *bekeresztelt mujkó*, részt vehetett – pontosabban – már ülhetett a *bekeresztelestlen* társaira. Magát a szokást *mujkóverésnek*, *bekeresztelésnek*, *behúzásnak* nevezték. A szokás gyakorlásán senki sem botránkozott meg, sőt a kalauzok is aktívan részt vettek abban a legtöbb alkalommal.

A leányavatás szinte országosan nélkülözi (az eddigi irodalmi adatok szerint) a felnőtté avatás formális – a legényekéhez hasonló – vonatkozásait. Mindez azzal magyarázható, hogy a „leánnyá levést” nem kellett bizonyítani, nem kellett érte akkora garanciát vállalni, mint a legénnyéválás esetében. „A lánygyerek akkor lett leánnyá, amikor elvitték táncolni”. Tehát a legényektől, azok ízlésétől és megítélésétől függött a „leánnyá levés” időpontja. A legények között kialakult a sajátos viszonyaiknak megfelelő leányideál és az ízlésüknek megfelelően járultak hozzá a leánysorba való lépéshez. A lánygyerek leánysága az első mulatsággal kezdődött. Ekkorra már tudott táncolni, hiszen nagyobb leányismerősei tanígtatták és egyes alkalmakkor (kukoricafosztáskor) a *suttyó legínnyékkel* már táncolt is. Lakodalmak, mulatságok alkalmával *leánypajtásaival*, vagy az anyjával „leselkenyi” ment és ilyen alkalmakkor véste emlékezetébe a látottak alapján az egyes táncformákat. Munkára már kicsi korától kezdve hozzászoktatták. ²⁷²Együtt dolgozott az anyjával, először csak a ház körül, később pedig az egész falu szeme előtt, a mezőn is. Így lassan „szemrevaló” lánnyá serdült. Búcsúkor (mindig csak ezen a napon!) a bál alkalmával meghívott fiatal lányok lányokká lesznek. A nap előestéjén a fiatal legények értesítették a leánysorba kerülő lányokat, hogy készüljenek a búcsúra. A lányok természetesen már tudták, hogy ki fog közülük mulatságba menni. Hosszú (3–4 méteres), 6–10 cm széles szalagot vettek a *cégérre*, amelyet a legények szedtek össze és a kocsmá kapujában felállított fa ágaira kötözték. A *cégér* Széchenyben nyírfa, Peresztegen a Remiszerdőből hozott fenyőfa volt, amelynek a héját lehúzták és csak a tetején hagytak ágakat. Búcsúnap reggelén már állott a *cégér*, és a koránkelő asszonyok számolták, hány újlány lesz az idén?¹³⁽⁷¹⁾ Koradélután a legények csoportokba verődve, borosüvegekkel járták a házakat, megkínálva a lakókat borral. Így szedték össze a lányokat a mulatságra. Ekkor már a cégérre szalagot adó újlányokat is vitték magukkal, végig a falun, egyik lányosháztól a másikig, végül a kocsmába. A lányok itt egy csoportba verődtek és együtt dúdolgattak, összefogózva a lassú „hallgató” ütemére mozogtak. A legények az asztaloknál mulattak és csak a felélénkítő tánczenére állottak fel. A táncrakérés egyszerű intéssel történt. A lányok figyelték a legényeket, akik a kiszemelt lányoknak a kezükkel, ujjukkal intettek. A lány ekkor elindult a legény felé, és amikor közel ért, a legény is feléje lépett, majd táncolni kezdtek. Egy „nóta” után (ami másfél-két óráig is eltarthatott, ha lefizették a cigányt) a táncoló lányok újra visszamentek a csoporthoz, a legények pedig az asztalokhoz. Az asztalhoz csak eljegyzett menyasszonyt vihetett a legény. A búcsú végeztével a tulajdonképpeni leánnyá avatás is megtörtént és megnyílt a legények előtt a lányosház ajtaja, az avatott pedig belépett a lányok sorába.

A cégérfa elsárgulva, megszáradva a következő búcsúig hirdette a vigadalom és az újlányok emlékét. A régi fát búcsúkor cserélték fel újjal; Szécsényben egy szegényebb embernek, Peresztegen pedig bizonyos mennyiségű bor ellenében a kocsmárosnak adták.

A leírt szokások a fiatal nemzedék egyik legjelentősebb fordulóját örökítik meg. Azt a fordulópontot ábrázolják, amely világosan leszögezte és kinyilatkoztatta a közösség számára a felnőtté válás tényét. Fontos volt ez korábban azért, mert a közös ízlés, a sok szabály által korlátozott falu élete ezt megkövetelte, éppen a gazdasági viszonyaitól indítatva. Csak az élhetett és dolgozhatott teljesjogú tagként a létért folytatott, meghatározott irányú (csak földmunkás stb.) küzdelemben, aki a közösség által kialakított követelményeknek megfelelt. Mindezek a tényezők megmagyarázzák a szokás elhalását is, hiszen a ma átalakult faluja másképpen szemléli már a felnövekvő ifjúság életútját, jövőjét.¹⁴⁽⁷²⁾

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Az első magyar színelőadás Kismartonban

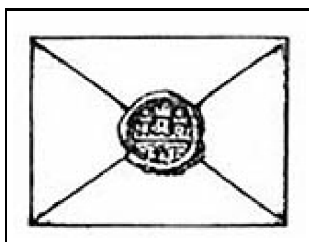
Csatkai Endre: Az első magyar színelőadás Kismartonban

1820 derekán Kilényi Dávid neves magyar színtársulata Nyugat-Magyarországon működött. Sikeres soproni bemutatkozás után forró nyári időben Pozsonyban játszott, majd ismét visszatért Sopronba két előadásra. A siker titka a jó személyzetben rejlett, mert hisz Déryné, az ünnepelt primadonna, Pály, a neves tenorista, a Petőfi megénekelte Szentpétery Zsigmond is erősségei voltak a társulatnak, ²⁷³amelyet igazgatója jó színpadi ruhákkal is ellátott. Hírül vette a társulat, hogy Kismartonban augusztus 7-én és 8-án megyei tisztújító gyűlést tartanak, tehát Sopronból odairányították szekereiket. A Magyar Kurir című, Bécsben megjelenő lapot már 8-i kelettel értesítette a tudósítója a lefolyt eseményekről és a cikk augusztus 22-én meg is jelent. Megtudjuk, hogy régóta nem tartottak efféle gyűlést, bár az „mindég szünet nélkül óhajtott” volt. Az örökös főispán, Esterházy Miklós hívta egybe a megye rendjeit, akik kb. 2500-an meg is jelentek. A választás ugyan nem volt csendes, „az egész nemes gyülekezet fennszóval, s legnagyobb zajjal kívánta különböző akaratját helyben hagyatni”, de végül is megesett a nagy választás és utána lakoma következett, egyúttal a három napra tervezett céció be is fejeződött. Ebéd után a herceg „különös szépségekkel díszeskedő roppant udvari kertje vala a mulatság és sétálások helye, hol a kert mivész remekjeit, e szörnyű költséggel készült mesterséges vizrohanást, a tsergedező mivesen kerengő folyókat, s tsendes s árnyékos halas tavakat, a szép rendű árnyékos lugasokat, a minden féle külföldi terményekkel bővelkedő meleg ágyokat és üveges szényeket,¹⁽⁷³⁾ a narants és tzitrom erdőcskéket, különösen pedig a tsudálkozásra méltó viz hajtó gőz eszközt, melly a naponként 12 mázsa kőszén megégetése által szerzett gőz erejével a kert völgyéből mint egy 47 ölnyire szüntelen fel felé hajtja az oda tsurgó vizet, hogy így a temérdek kertnek minden részei vízhez jussanak; mindezeket gyönyörű mulatsággal szemlélni és méltán bámulni is lehetett.”

„Estve mint már az előbbi napokon is Kilényi Ur hires társaság kedveskedett egy mulató vigjátékkal, mellyben Dériné, Vásárhelyi és Kilényi, megkülönböztetett ditsérettel, s a többiek is nagy meglepéssel adák elő honnyi játékban diszesen mulató mivész tehetségeiket. Szépen hangzó dalljaikat és beszédjeiket még az ottlévő külföldiek is tsudálták, azok pedig, kik illetén játékot tán még soha sem láttak, új öröm érzéseiket, hahatós(!) tapsolással kívánták bébizonyítani. A hangmivészi dallok és a háládatos köszönetek nagy kedvet szereztek. Az ábrázatok (Tablaeau) is helyesek voltak, de a muzsika kedvetlen és rendetlensége, úgy szinte egy két halgató disztelensége is, a játék szény²⁽⁷⁴⁾ ügyetlen igazítása, és az egyik alakosné gondatlan vetkezése.³⁽⁷⁵⁾ nem tsekély kedvetlen érzésre nyujtának alkalmatosságot.” A tudósító megnevezi magát: Doctor Malatidesz. Ma már fejlett nyelve van a színház világának, de akkoriban még a színészt alakosnak hívták, a színpadot színnek, szénynek. Ami a háládatos köszönetet illeti, a színészek, ha a taps nagyon erős volt, néhány szóval köszönetet mondtak érte, ami persze a színi hatás rovására ment és

sokszor derűsre változtatta a tragikus fordulatokat. Megtörtént, hogy a Haramiákban a gonosz Moor Ferenc alakítóját nagy jelenete után többször kihívták és akkor a következő „hálados köszönet” hagyta el ajkát: „Milyen jól játszhattam, ha a nagyérdemű közönség – megbocsátva gonosz jellememet – kihívásra méltatott!”

Kár, hogy a színi kritikus sem a darabot nem említi, sem a színhelyet. A társulat számos Kotzebue vígjátékot tartott műsorán és Sopronban a Bakózt is adta nagy sikerrel, abban Déryné is fellépett. Lehet, hogy ezzel álltak ki. Mivel pedig a rendes előadások színhelye, a kastély díszterme nyilván az ülés és a lakoma révén foglalt volt, a társulat az egyik kocsmába szorult és ebből adódtak a technikai nehézségek és hibák. Mindenesetre ez az első jelentkezése Kismartonban a magyar színjátszásnak. A legközelebbi biztos nyom 1834-ben van, amikor Esterházy Pál főispáni beiktatásakor a Dunántúli Színtársulat Komlóssy vezetésével Kotzebue magyar tárgyú darabját, a Béla futását adta elő. 1900 és 1914 között gyakrabban megfordultak kisebb magyar társulatok Kismartonban, egy alkalommal a színigazgató Pilisi Lajos, később jónevű magyar újságíró volt, kezdő színész nő korában pedig a soproniak dédelgetett primadonnája, Budai Ilonka is működött ott.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA

274 SOPRONI LEVELESLÁDA

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Lengyel Alfréd: Győr megyéhez küldött soproni keltezésű missilis levelek (XVII. század)

Lengyel Alfréd: Győr megyéhez küldött soproni keltezésű missilis levelek (XVII. század)

A Győr megyei levéltár legrégibb – 1600 utáni – közgyűlési jegyzőkönyveivel kapcsolatos közigazgatási és törvénykezési iratanyag ezernél több missilis (küldött) levelet rejt magában. E dokumentumok vitathatatlan helytörténeti forrásértékük mellett egyúttal a XVII. század sokrétű megyeigazgatásának is keresztmetszetét adják, és fényt vetnek a rendi vármegye akkori jelentős politikai szerepére. A levelek tartalmilag gyakran érzékeltetik a megyehatóságnak a központi hatalom rovására szerzett befolyását és a rendiségnek a Habsburg-dinasztia nemzetelnyomó törekvéseivel szembenálló magatartását. Ugyanakkor azonban arról is tanúságot tesznek, hogy a nemesség még az I. Lipót trónralépésével bekövetkezett önkényuralom és a

töröküzés legsúlyosabb évtizedeiben sem mondott le teljesen előjogainak elszánt védelméről és kicsinyes anyagi érdekeinek a jobbágyság, a nincstelenek kárára történő érvényesítéséről. Pedig az alkotmányellenes kormányzás nyomában járt túlkapások és a háború okozta sorscsapások válogatás nélkül sújtották a lakosságot s az abszolutizmussal, valamint az ellenséggel szemben való közös fellépés legalább átmenetileg egymásra utalta a társadalmi és vagyoni tekintetben élesen elkülönült néprétegeket. A felszabadító hadjáratok eredményes befejezése után azonban a rendiség által irányított vármegyék újból erőre kaptak és tervszerűen tovább folytatták a régi bevált módszerek alkalmazását.

A Sopronban kelt levelek is ennek a vészterhes korszaknak egy-egy epizódyszerű mozzanatával vannak összefüggésben s a bennük foglalt közlések a török elleni felkészülés, továbbá általában a hadműveletek során szükségessé vált ellátási, beszállásolási és erődítési kérdésekre vonatkoznak. A tizenkét missilis közül az alábbiakban szószerinti szövegükben (a könnyebb olvasás kedvéért azonban nem betűhíven!) következnek a magyar nyelvű levelek, míg a latinul fogalmazottak rövid tartalmát az időrendbe sorolt regeszták tájékoztató mondatai tükröztetik vissza.

(Magyar nyelvű levelek).

1652. febr. 6. Sopron.

(Püsky János kalocsai érsek és győri püspök levele Győr megye hatóságához.)

Salute et servitiorum promptitudine praemissa.

Áldja meg Isten Kegyelmeteket testi és lelki sok jókkal nagy boldogul. A Kegyelmetek 29. Januárjában írt levelét csak ma adák meg. Ugy vagyom a mint Kegyelmetek írja, hogy ilyen vén, beteges és romlott embernek veszedelmes a mostani időben uton járni az utaknak is rossz volta miatt: mivel azért most Kegyelmetek közé nem mehetek, a Nemes Vármegye pedig tisztviselők nélkül nem lehet, im a vice ispánságra való Candidatusoknak nevüket a Kegyelmetek kívánsága szerint is meg küldtettem, elegendőknek ítélvén ő kegyelmüket ugymint Benkovich Péter Uramat, Szeghy János Uramat, Milaikovich Miklós Uramat és Lengyel István Uramat, marasztván mindazonáltal e mostani vice ispán Uramat, mivel ő kegyelme mindnyájunknak contentatiójával mind eddig is meg felelt hivataljának. Én amiből tudok szeretettel szolgálom és kedveskedek Kegyelmeteknek. Adja Isten Kegyelmeteket rövid nap jó egészségbe látnom.

Sopronii, 6, Februarii. Anno 1652.

Amicus et Vicinus paratissimus

Joannes Püsky

Archiepiscopus Colocensis et Episcopus Jaurinensis. mp.

2751663. szept. 4. Sopron.

(Wesselényi Ferenc gr. nádor levele Győr megye hatóságához.)

Végső veszedelemben forgó hazánknak szüksége úgy kívánván, magunknak erre az Kegyelmetek földjére kellett fordulnunk s ide convocálván Dunán innét lévő Méltóságos Urakat s az Nemes Vármegyék becsületes követ atyjafiait is, kikkel hazánknak conservatiójáról s Érsek-Ujvárnak, országunk egyik szép bástyájának segítség adásáról consultálkodván, egyenlő értelemből tanácsosnak és igen szükségesnek

itéltük, hogy az pogány ellenség Kegyelmekeket is úgy minden oltalom és készület nélkül, mint az Duna tulsó félt, el ne borítsa, nagyobb része már csaknem a hazának tűzben lévén, Kegyelmekek personaliter mentül jobb szerrel és számosabban insurgáljon és Eleinek dicséretes szép példáját követően, pro die 12. praesentis Vadhoz (a mai Vát!) Vas Vármegyében táborba szálljon, az hun Kegyelmekeket magunk akarjuk meg mustrálni és rendbe venni, s azontul az háza szolgálatjára applicálni. Kihez képest akaránk Kegyelmekeket (értvén itt mind az Méltóságos Egyházi és Világi Gróf és Zászlós Urakat, mind pedig Nemes Vármegyéket, Szabad Városokat s egyéb rendbelieket, kiket az articulus comprehendál) szeretettel requirálnunk Tisztünk és Palatinusi Authoritásunk szerint, serio parancsolván, mindgyárt vévén ez levelünket, kiki úgy készüljön insurgálni, hogy az feljebb meg nevezett napon és helyen minden tábori eszközivel és élésével, – ne kellessék az szegény ember fosztatásával, dulásával s Isten boszantásával zsákmányozni, – minden okvetetlen jelen legyen. Egyébiránt valaki oda nem compareál, bizonyos legyen benne, arról irt Törvényeinknek sujtó ostorát el nem kerüli. Azonban Kegyelmekek az föld népével is viritim tizenhat esztendőől fogvást, valaki fegyvert, botot, avagy kaszát foghat, oly készen legyen, hogy mi helyen más parancsolatunkat veszi, azokat is mindjárt fel vehesse és táborba mehessen, secus nullatenus facturus. In reliquo Isten éltesse Kegyelmekeket. Datum Sopronii die 4. Septembris. 1663.

Amicus ad serviendum paratissimus

Comes Franciscus Wesselényi mp.

1681. szept. 4. Sopron.

(Eszterházy János gr. levele Tarczy Jánoshoz, Győr megye viceispánjához.)

Servitiorum meorum paratissimam commendationem. Ezen órában küldte hozzám Paczendorf Uramat méltóságos Badensis Herceg Urunk, insinualtatván ő Hercegsége, hogy az ő Méltósága nevével requiráljam Kegyelmedet és Kegyelmed által az Nemes Vármegyét, hogy az minemű Gravamenei voltak Kegyelmekeknek az Győri és ahhoz tartozandó végházak ellen, melyeket az ország eleiben adott Kegyelmekek követjei által, azokat és egyebeket is, az kikkel aggravaltatik az Nemes Vármegye, ő Hercegségével ne neheztelné communicálni, mely ő Méltósága akaratját és kívánságát akarám Kegyelmekeknek tudására adnom, kérve ne késlelje Kegyelmekek ezen ő Méltósága kívánságát az maga hasznára nézve teljesíteni.

Tartsa Isten Kegyelmekeket jó egészségben. Sopronii, die 4. Septembris 1681.

Servitor et Amicus obligatissimus

Joannes Eszterházy. mp.

1681. okt. 17. Sopron.

(Széchenyi György kalocsai érsek levele Győr megye viceispánjához, Tarczy Jánoshoz.)

Ajánlom szolgálatomat Kegyelmekeknek. Im az ő Fölsége kegyelmes parancsolatját meg küldtem. Hirdessen gyűlést Kegyelmed és proponálja az Nemes Vármegyén és egyáltalán különben ne cselekedjék Kegyelmekek, hanem e dolgot fogja serio, mert bizony Szigetköznek is (aki Győr vármegyének egyik fő tagja és darabja és mostani időben mind jobb része) nagy bástyája, strázsáló s takargató véghelye lészen, – amint az egész Győr Vármegyének, is annak a földnek, – ez az új kapitányság, kit ő Fölsége kegyelmesen rendelt, kire, amint régen emlegettük, az egész annak a földnek, annyi szüksége volt, mint a mindennapi

kenyér. Valamikor kívánja Gróf Uram, az ő Felsége kegyelmes parancsolatja szerint, nemcsak Szigetközből, hanem az egész Győr Vármegyéből had vigyük oda Szolga Birák Uraimék a népet, aki arra szükséges, mert ha különben leszen, egy az, hogy az Udvar megbusul rajta, más az, hogy azonkívül is rajtuk fog ütni. Isten tartsa Kegyelmeteket jó egészségben. Sopronii, die 17 Octobris Anno 1681.

Kegyelmed jó akaró Barátja

Széchenyi György

Archiepiscopus Colocensis mp.

276 1691. ápr. 5. Sopron.

(Eszterházy Pál hg. nádor levele Győr megye hatóságához.)

Salutem et officiorum nostrorum commendationem. Győri Pater Rector panaszolkodik, minémü nagy injuriájuk és oppressiojuk légyen az odavaló Pater Jesuitáknak ezen Vármegyebéli némely Nemes személyektől, legelsőbenis pedig, hogy az minémü Dézsmabora Nemes Veszprim Vármegyében ex fundatione provenial azon Győri Collégiumnak, attól portiókra való contributiót kívánnák, azon praetextus alatt, hogy az Collégium azon borokat árultatja, noha más emberek nemcsak az Dézsmából proveniált bortól, de még attól sem contribuálnak, amellyel kereskesznek. – Másodsor: Az pusza fundusokon ami kevés gabonájuk terem említett Pater Jesuitáknak, az kiktől jöllehet csak Dézsmát szednek, mindazonáltal attól is többet kívánnak, hogy sem mint a Dézsma tenne, azonban pedig az kiknek ép fundusokon sokkal több gabonájuk terem, semmit sem akarnak adni. – Harmadsor: amint informáltattunk még az Apaticat is (aki nem is ő kegyelmeké directe, hanem Cardinalis Uramé, ugy mint Ordinariusi, másképpen is egy pénzára hasznát sem veszik) taxálni akarják. – Negyedsor: hogy az ilyen elviselhetetlen contributiókra consentialni nem akarnak, Militaris Executioval fenyegetik, hogy tudni illik azon Zálogos falujukon, akik már reájuk esett terhet és adót nagy nehezen meg adták, avagy készek meg adni, executiót akarnak tenni. – Így lévén azért az dolog, amint exponáltatik előttünk, akaránk praesentibus requirálnunk Kegyelmeteket és serio intenünk is, hogy ő Fölsége előtt is méltó panasza ne légyen említett Pater Jesuitáknak, inkább alkalmaztassa magát Kegyelmetek több Nemes Vármegyékhez, ahol mindenütt szép proportionalitás tartatik ilyenekben. Elhittük azért, hogy ezen Requisitionkra nézve is ugy fogja alkalmaztatni az dolgot, az közönséges jót is tekintvén Kegyelmetek, hogy az említett Pater Jesuitáknak is pro voto leszen. In reliquo Isten éltesse Kegyelmeteket sokáig jó egészségben. Sopronii die 5 Aprilis Anno 1691.

Amicus ad officia paratus

Paulus Eszterházy. mp.

(Latin nyelvű levelek regesztái.)

1681. máj. 26. Sopron.

I. Lipót király levele Győr megye hatóságához, amelyben elrendeli, hogy a katonaság számára szükségelt élelem összehordása céljából a rendek is ajánljanak fel megfelelő számú szekeret

1681. jún. 9. Sopron.

I. Lipót király levele Győr megye hatóságához, amelyben elrendeli, hogy a Portó alezredes vezetése alatt átvonuló katonaság fogadtatásáról, élelmezéséről és kalauzolásáról a megkívánt mértékben gondoskodjanak

a rendek.

1681. okt. 11. Sopron.

I. Lipót király levele Győr megye hatóságához, amelyben elrendeli, hogy mivel a törökök a Csallóközt el akarják foglalni, erődítési munkálatok végzendők ezen a területen s erre a célra a megyének is ki kell állítania a szükséges számú munkaerőt, mihelyt Zichy István gr. felhívása megérkezik.

1681. nov. 14. Sopron.

I. Lipót király levele Győr megye hatóságához, amelyben megtiltja, hogy a gabonát a vármegye területén összevásárolják és azután a török által megszállt vidékekre szállítsák.

1682. dec. 7. Sopron.

Br. Mercy tábornok levele Győr megye hatóságához, amelyben tudomásul veszi a katonaság téli elszállásolásával járó nehézségeket és egyben intézkedik a megyében állomásozó csapatok ellátása tárgyában.

1697. jún. 19. Sopron.

Frischenhauser J. B. hadbiztos levele Győr megye hatóságához, amelyben felhívja a rendeket, hogy a katonai élelmetárba történő kenyérszállítások gyorsabb lebonyolítása érdekében a vármegye is rendeljen ki megfelelő számú járművet.

1698. jan. 12. Sopron.

Frischenhauser J. B. hadbiztos levele Győr megye hatóságához, amelyben közli a rendekkel, hogy a katonaság téli beszállásolásával kapcsolatos ügyek további intézését Schüpkó hadbiztosra ruházta át.

A leközölt, illetve regesztaszerűen felsorolt fenti leveleken kívül még tíz missilis tesz említést a Sopronban tartott országgyűlésekről, valamint a dunáninneni vármegyék közös problémáinak megoldása céljából ugyancsak ide összehívott küldött-összejövetelekről. Az a tény, hogy ezek az adalékok is csak még jobban alátámasztják [277](#) azt a megállapítást, hogy a két települést a jószomszédságon kívül és túlmenőleg a kapcsolatok legkülönbözőbb válfajai fűzték egymáshoz a nemzeti sorsfordulatok minden változása közepette.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Csatkai Endre: Bertha Sándor zeneszerző levele a Sopron című lap szerkesztőjéhez

Csatkai Endre: Bertha Sándor zeneszerző levele a Sopron című lap szerkesztőjéhez

Bertha Sándor ma már alig ismert név (1843–1912); zeneszerző volt, és kezdeti sikerei folytán Liszt Ferenc felvette tanítványai közé, de később mind a zeneszerző Liszt, mind az ember ellen fordult írásaiban és igen sok balsikerét, többek közt Mátyás királyról írt operájának párizsi és budapesti kudarcát is Liszt környezetének tulajdonította. Liszt azonban haláláig megmaradt irányában jóindulatúnak.^{[1\(76\)](#)}

Nem ismeretes, hogy Berthának soproni vonatkozásai is voltak. 1890-ben zenei pályázatot hirdetett a soproni Irodalmi és Művészeti Kör, amely később alapítójának, Frankenburg Adolfnak nevét vette fel. A

nyertes a Párizsban élő Bertha lett és zongoraszónátáját a kör december 13-i estélyén Sopron akkori kitűnő zeneművésze, Czegléd Gyula adta elő. Az estélyről megjelent ismertetésre Bertha megjegyzéseket tett, ezeket a Sopron című lap 1891. január 7-én szószerint közölte:

„Paris 1890 dec. 28-án.

Tekintetes Szerkesztő Ur!

Becses lapjának december 17-iki száma a Czegléd ur által előadott zongorasonátám bírálata alkalmából a következő sorokat tartalmazza: «Hogy mért nem jő haza?» (t. i. csekélységem). Régi harag, régi megbántódás tartja oda künn. Érdekes harcz abból a korszakból, a mikoron még nem volt külön operánk és sokaknak nem tetszett, hogy Erkelék olyan dinasztiát képeztek, a kik mellett csak kevesen tudtak érvényre jutni. Bertha azt hitte akkor, hogy érdemeit kevésbé méltatja hazája és lett önakaratóból száműzött.» Engedje meg a tek. Szerkesztő ur, hogy a tisztelt ítéző ur e téves állításait röviden kiigazíthassam, miután oly föltevésen alapszanak, melyek légből kapottak. Engem először is sem «régi harag, sem régi megbántódás» nem tart odakünn. Én 1862-ben kimentem Lipcsébe, hogy ott zenetanulmányaimat folytathassam a világhírű conservatoriumon nagyon elragadtatva a «jövő zenéjének» tévtanai által, melyek segítségével a magyar zenét mihamarább nemesíteni, iskolaképpé tehetni reményltem, Lipcséből előbb Bülowhoz²⁽⁷⁷⁾ Berlinbe, majd Párison át Liszthez Rómába siettem. A «jövő zenének» ezen apostolai azonban éppen arról győztek meg, hogy mégis jobb a természetes, a logikai út, melyet egykor a többi zeneiskolák követtek. Ehhez járult Lisztnek rögtöni pappá létele, mi magán hordozta a maskarádé jellegét.

Izlésem finomítása céljából ekkor Párisba tértem vissza. Az 1870-iki háboru alatt haza jöttem s Pesten találtam Lisztet, kivel akkor folytak az alkudozások az országos zeneakadémia tárgyában. Ismervén könnyelműségét, melyet a későbbi „Les mémoires d’une cosaque” (Egy kozákné emlékiratai) irónéjának jelenléte ²⁷⁸oly csattanósan illusztrált,³⁽⁷⁸⁾ én Lisztet egy oly fontos állomás előnyös betöltésére alkalmatlannak ítéltam. Ily értelemben figyelmeztettem is Horváth Boldizsár urat,⁴⁽⁷⁹⁾ akkori igazságügyi minisztert megjegyezvén, hogy egy fényes nyugdíj ellen senkinek sem lehetne kifogása Liszttel szemben, hogy azonban reá magyar zeneviszonyok vezetését bízni nem lenne tanácsos. Ezzel egyszersmind saját álláspontom is el lett döntve, a mennyiben Liszt alatt lehetetlenné vált az országos zeneakadémián való tanárkodásom.

Diótörő, Liszt Ferenc képmásával, dobortáni faragás a soproni Liszt Ferenc Múzeumban

Hogy mennyire igazam volt, azt legjobban az bizonyítja, miszerint Liszt felett nekem Trefort miniszter ily halotti beszédet tartott: No meghalt szegény, elég galibát is csinált.⁵⁽⁸⁰⁾ Liszt halála után én rögtön Budapestre mentem, hogy az országos zene-akadémia ujjá szervezése alkalmából ott alkalmaztatást keressek. Ezen a legilletékesebb helyen tett megkereséseim azonban eredménytelenek maradtak.

Az idézett sorokból másodszor azt lehetne következtetni, hogy én Erkel Ferencz urral szemben ellenséges állást foglalnék el. Ezen állítás sem felel meg a valóságnak. Nincs Magyarországon senki, ki jobban beismerné, mint én, hogy valóban gényusz kellett oly eredmények felmutatásához, minőkkel az ősz zeneszerző dicsekedhetik, ha tekintetbe vesszük, miszerint nem volt alkalma a zenét alaposan tanulmányozni, műizlését kifejleszteni.⁶⁽⁸¹⁾ Az iránta táplált hódolatomnak bizonyosságát is adtam, midőn 1872-ben egy Suite hongroise-omat neki ajánlottam.

Végül illetlennek tartanám, hogy szó nélkül maradnának azon szíves sorok, melyek a Tekintetes Szerkesztő ur egy «másik bírálójától» erednek. Fogadja azok közléséért legőszintébb köszönetemet, s kegyeskedjék átadni abból egy részt az anonym, jó akaratú bírálónak is. Iparkodni fogok, hogy jövő munkáimban méltóbb legyenek dicséreteikre.

Tekintetes Szerkesztő Ur! fogadja kérem legkiválóbb nagyrabecsülésem kifejezését, mellyel maradok kész szolgája

Bertha Sándor.”

Sajnos a Sopron 1890-es évfolyama nincs meg levéltárunkban, a másik korabeli lap, az Ödenburger Zeitung pedig nem emlékezett meg bővebben Bertha darabjáról, így a tulajdonképpeni fogadtatást nem ismerhetjük, de nem érdektelen megismerni annak a csúf harcnak egy kis soproni kihatását, amely Liszt művészi nagysága ellen apró emberi gyarlóságaiból kovácsolt fegyvert.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959

279 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE
1959

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959 / A múzeum vezetősége: A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1959-ben

A múzeum vezetősége: A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1959-ben

A soproni Liszt Ferenc Múzeum munkásságára kedvező hatással voltak egyes külső körülmények, mint p. o. az adminisztráció kérdésének megoldása, a restauráló műhely fokozatosan nekilendülő működése és a fényképészeti laboratórium egyre korszerűbb felszerelése. Ehhez járult, hogy az épület nagy kőkerítését és a melléképületeket helyreállítva, a főépület kedvezőbb környezetbe került. Az épületek víztelenítésének több hónapon át tartó munkája hihetőleg szintén megtermi a maga jó eredményeit. Kormányzatunk és felettes hatóságaink pártfogása természetesen a múzeumi dolgozókból is nagyobb munkakedvet váltott ki.

A régészet terén nagy élénkség uralkodott. Hét helyen került sor őskori leletek feltárására. Szakonyban kavicsbányászattal kapcsolatosan edényeket találtak, az ásatás révén öt zsugorított csontváz került feltárássra edény- és ékszermellékletekkel, amelyek a bronzkor elejéről, az ún. gátai kultúrából származnak. A kőhidai sportpályánál egy zsugorított csontváza bukkantak, sajnos az edénymellékletek elkallódtak, mire a régész megjelent. Sopronkövesden a homokbányában egy nagy bronzkori urna került felszínre. Páliban

kavicsbányászat közben urnatemetőre valló lelőhely bontakozik ki, a leletek elkallódtak, a nagyobb méretű ásatás későbbre marad. Cirákon a tsz. közös istállója mellett állítólag öt, különböző irányban fekvő csontváz bukkan elő silóverem ásásakor. Fertőszentmiklóson a tsz. közös istállója építésekor 11 keltakori sírt bolygattak meg, a rendszeres ásatás folytán újabb, többnyire már megbolygatott sírok jutottak napfényre. A temető kiterjedése igen nagy. Egyik sírból nyújtott csontváz mellett állati csontok, vaskard és lándzsa, csat, bronzfibula, nagyobb urna és tál, kisebb csésze került elő; egyébként egy csontváz zsugorított, a többi nyújtott volt. Osliban kelta temető egy részének felásása történt meg: korábban már edények bukkantak elő a kavicsbányában, köztük egy kétnyakú darab is; egy megbolygatott sírból kis urna, vaslándzsa, kardtöredékek, három bronzkarika és egy kis aranykarika volt az eredmény.

A római leletek túlnyomólag soproniak. A Sztálin téren, az 1955-ben feltárt vasolvasztó környékén az esetleges műhely feltárása végett az ásatás nem hozta meg a kívánt eredményt. Ugyanott több római sír tárult fel, az 1–2. századból három égetéses és egy csontvázas, felettük öt kései csontvázas szerény mellékletekkel. A Szent György utca 7. számú házban 4 m mélyen bazaltkövekből álló római útra bukkantak, ugyanilyen mélységben fordult elő az út az Előkapu 1–3. számú háznál is, itt a római útra kváderkövekből falat építettek, amely a Tűztoronyhoz vivő középkori töltés oldala lehetett. A Fabricius ház mögött a Műemléki Felügyelőség költségén teljes átvágásra került a belső várfal, a kutatóárok mélysége elérte a 10 métert. Az ásatás fő eredménye az, hogy a középkori város pontosan követi a római kori város vonalait és annak erősítését felhasználja. Régebbi kutatók leírása nyomán a Kányaszurdokban két római kori, de egyelőre ismeretlen rendeltetésű, nagyobb kemencerom [280](#) és ettől függetlenül régi vasolvasztó salakhányóját fujtatócsövekkel sikerült megállapítani. Vidéken római kori lelet csak Kapuvárt, a Borsószeren került ásatásból elő; jellegtelen őskori cserepek és római téglatöredékek bukkantak elő egy természetes halom feltárásakor.

Osliban az iskolakertben végzett próbaásatás 10–12. századbéli település nyomaira utalt. A soproni múzeum víztelenítési munkáinál az 1620 körüli várfal alapfala került felszínre két helyen is. A kapuvári vár udvarán ásott csatornaárok munkálatai közben Faragó Sándor a 16. századbéli téglalapfalak megfigyelésével megállapította, hogy a vár régebben zárt négyzet volt.

Nováki Gyula régész részben akadémiai megbízásából, részben a Kohászat Történeti Bizottság támogatásával körzetünkön kívül is végzett nagyobb ásatásokat. Így az Akadémia költségén földvárakat utatott a Bakonyban és Keszthely környékén és Vasvárt, viszont vaskohók nyomait kutatta Vasvárt, Velemszentviden és Felsőkelecsényben (Borsod-Abaúj-Zemplén megyében).

A néprajz terén is hasonló élénkség jelenthető. A múzeum néprajzosa 34 napot töltött falvakban tárgy-gyűjtés és adatgyűjtés végett: Csapod, Nagycenk, Osló, Hövej, Csorna helyiségekben gyűjtött, legfőképpen Kapuvárt, ez alkalommal nemcsak a mutatós darabok után érdeklődött, hanem a hétköznapi, de viselettörténeti szempontjából fontos alsó és felső ruházat köréből gyűjtött és vásárolt, továbbá a köteles-mesterségre vonatkozó anyagot szerzett. Az év vége felé és a jelen év legelején több mint 100 viseleti tárgyat mutatathat fel a gyűjtés. Sopronban a köteles-, kalapos-, kádár-mesterség, valamint a gazdapolgár-viselet emlékeinek gyűjtése folyt eredményesen. Az anyag idén a Lábasház új kiállításán kerül majd bemutatásra. Ajándékba kaptunk néhány képfestő mintát. Jelentősebb vétel egy kópházi női horvát viselet és a minisztériumtól kapott rendkívüli hitelből vásárolt rábaközi hímzés-gyűjtemény. Az évi gyűjtés 74 darab, a tárgyak száma az év végén 5711 darab. Az adattár 87 tétellel gyarapodott, tartalmuk a gyűjtőutak naplói, múlt századból származó gazdasági és kisipari feljegyzések, vándorkönyvek, lakatos mintarajzok stb. A fényképtár néprajzi vonatkozásban 148 tétellel gazdagodott, ez a szám magába foglalja néhány ritkaságszámba menő, külföldről kölcsönzött néprajzi és ipartörténeti könyv reprodukcióját

2156 felvétellel. A múzeum néprajzosa kiküldetéssel Keszthelyen és Tatán is tevékenykedett. Akadémiai támogatással tovább dolgozott évek óta folyó nagyobb kutató munkáján, a képfestés történetét illetően Somogy és Tolna megyében.

A képzőművészet és iparművészet terén is néhány jelentős gyarapodás említhető. Törekvésünk – hogy a helyi művészek képviseltek legyenek gyűjteményünkben – idén Szarka Árpád révén nyert támogatást, aki egy szép képével gyarapította állományunkat; művészeink önarcképeinek sorozatát pedig Bors Károly soproni születésű, Keszthelyen élő kiváló festő gazdagította. A minisztérium Kelety Gusztáv neves festőnknek a soproni Városház teret ábrázoló vízfestményét vette meg számunkra. Ugyancsak a minisztérium jóvoltából került megvásárlásra egy hatalmas, intarziás rokokószekekrény és egy barokk aranyozott ezüstkehely, a kettő összesen 13 000 Ft értékben.

A helytörténeti anyag gyarapodása főleg 1919-re vonatkozó fényképek és emlékek révén történt. A minisztérium itt is támogatott, megvásárolta számunkra az egykori katolikus királyi gimnázium 1779-ből származó pecsételőjét.

Népszerű különkiállításaink sorozatát idén is folytattuk (67–71). Március 21-én a Tanácsköztársaság soproni emlékei című kiállítás nyílt meg és szinte tetszést aratott. Május 2-án Erdő-berek a soproni festészetben c. képzőművészeti kiállításunkat is szívesen fogadták látogatóink, mert kb. 160 évet ölelt fel, általában ismeretlen anyaggal. Június 14-én Hauser Károly érdemes régi soproni festőt (†1911) mutattuk be lehető teljességgel, még az előcsarnokot is hozzávéve a rendes kiállítási helyiséghez. Július 12-én A Sopron környéki falvak a művészetben című képzőművészeti kiállításunkat egyaránt méltányolták a látogatók és a festők, akik számos kitűnő motívumra lehettek figyelmesek. Végül szeptember 6-án a Kazinczy-Schiller emlékkiállításunkat mutattuk be, amely alkalommal a Berzsényi Gimnázium nagyhírű könyvtára nyújtott megbecsülhetetlen segítséget. E kiállítás Kazinczy-részlegét december elején Győrbe is át kellett vinnünk a Kazinczyról elnevezett leánygimnázium meghívására. A 281 múzeum látogatottsága 20 764 főt mutat, az 1958-as évhez képest némi emelkedést (1544 fővel), de nem szabad elfelejteni, hogy amikor a Sopronba való utazás lehetőségei igen kis mértékben emelkedtek, akkor a város látnivalói rohamosan gyarapodnak (a Központi Bányászati Múzeum, a középkori zsinagóga, a Berzsényi Gimnázium iskolamúzeuma, a két nagy magángyűjtemény stb.).

A múzeum tudományos dolgozói szíves buzgalommal kapcsolódnak be a város kulturális életébe, számos ilyen irányú intézmény vezetőségében helyet kaptak, sok tudományos és ismeretterjesztő cikkük jelent meg az év folyamán és összesen 27 előadást tartottak a városban és a rádióban.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959 / Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum 1959. (második) évi beszámolója

Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum 1959. (második) évi beszámolója

Múzeumi munkánkat eredeti célkitűzéseink jegyében és szellemében folytattuk ebben az esztendőben is.

Így tovább mélyítettük külföldi és hazai kapcsolatainkat, még inkább kiszélesítettük a bányákkal s azok dolgozóival fennálló szoros összeköttetéseinket, szolgáltunk tanáccsal, felvilágosítással hazai s külföldi tudományos intézeteknek és kutatóknak. Munkánk népszerűsítését, célkitűzéseinek tudatosítását nagyban segítette a múlt év februárjában megjelentetett négy nyelvű múzeumi kalauzunk.

A Bányászati Kutató Intézet kiadásában napvilágot látott munka 95 oldalon nemcsak a múzeum anyagán, de a magyar érc- és szénbányászat történelmi múltján is végigvezet, s 40 képet tartalmaz a gyűjtemény legjelentősebb tárgyi emlékeiről és berendezéseiről. A kritika, mely a kalauzt a sajtóban s a szaklapokban fogadta, igazolja annak szükségességét s múzeumi munkánk elismerését. Egyébként tovább gyarapítottuk múzeumunk anyagát s összesen 267 darab bányászati vonatkozású szerzeménnyel gazdagítottuk gyűjteményünket.

Ezzel kapcsolatban külön is hangsúlyozzuk azt a minden tekintetben elismerést érdemlő s mindinkább kialakuló gyakorlatot, hogy a múzeum barátai s elhunyt nagynevű bányászok hozzátartozói a meghalt hagyatékában visszamaradt bányászati vonatkozású emléktárgyakat, kéziratokat és könyveket múzeumunknak ajándékozzák, mint legilletékesebb őrzőhelynek, hol azokat részben kiállítjuk, részben feldolgozzuk.

Így jutottunk 1959-ben hozzátartozók szívességéből – amiért ez úton is köszönetet mondunk – az utóbbi években elhunyt dr. Böckh Hugó (1874–1931), Szoboszlai Kornél (1892–1932), Tettamanti Jenő (1883–1959) és dr. Vitális István (1871–1947) bányamérnök-egyetemi tanárok gazdag hagyatékához, köztük Tettamanti Jenő és dr. Böckh Hugó mellszobrához.

A múzeum látogatottságát, mint előző évi beszámolónkban, most is nem annyira a látogatók számával, mint inkább azzal kívánjuk mérni, hogy múzeumunkat mint szakmúzeumot látogatóink sorában elsősorban hazai és külföldi szakemberek s bányáink dolgozói keresték fel, nem szólva a nagy számban jelentkező iskolákról, hazai és külföldi egyetemi és főiskolai hallgatókról.

Így jegyezték be nevüket múzeumunk vendégkönyvébe a Pécsi- és Nógrádi Szénbányászati Trösztök mérnökei és technikusai, a tatabányai, hidasi, várpalotai, dudari, tokodi II. számú aknaüzem, a Bakonyi Bauxit- és Pécsi Uránércbányák dolgozói, valamint Tokod altáró KISZ szervezetének tanulmányi csoportjai.

A bányák dolgozóin kívül felkeresték múzeumunkat a Veszprémi Vegyipari Egyetem, az esztergomi „Hell József Károly” Bányagépzéti Technikum hallgatói, a Magyar Hidrológiai Társaság, az Országos Műszaki Könyvtár tagjai és dolgozói, továbbá a Hazafias Népfront szombathelyi békebizottságának küldöttei, a Hazafias Népfront soproni üzemi titkárai, a soproni Magyar-Szovjet Baráti Társaság elnöksége és tagsága, a [282](#)Győr-Sopron megyei és járási párttitkárok, a MÁV Soproni Fűtőháza, továbbá a Kőszegi Építőipari Vállalat vezetői és dolgozói, a Balatonalmádi Népi nevelő Otthon, a Bátaszéki Állami Iskola, a Hajdúszoboszlói „Högyész Endre”, valamint a zalaegerszegi gimnáziumok növendékei s számos más intézmény és iskola vezetői és hallgatói. Ugyanakkor 2 bolgár, 1 lengyel, 1 keletnémet, 1 szlovák, 9 szovjet egyetemi tanár és akadémikus, valamint egy 12 tagú szovjet műszaki-katonai küldöttség s a Leningrádi Bányászati Egyetem 4 hallgatója keresték fel a múzeumot. [*\(82\)](#)

Hazai tudósaink és szakembereink közül kiemelhetjük Entz Géza, Innocent Vince, Makkai László, Mód Aladár, dr. Paulinyi Oszkár és dr. B. Thomas Edit látogatását. Emellett nagy számban keresték fel a múzeumot – a Hazafias Népfront rendezésében – a soproni gyárak és üzemek dolgozói, a városi üdülőkben pihenő vendégek, kik rendszeresen látogatták gyűjteményünket.

Mint bevezetőben mondtam, tovább mélyítettük a külföldi múzeumokkal, elsősorban természetesen a bányászati múzeumokkal való baráti kapcsolatainkat. Így állandó összeköttetésben vagyunk a bankastianicai, freibergi és prágai bányászati múzeumokkal, melyeknek kiadványait rendszeresen kapjuk,

viszont múzeumunk is szolgál nekik kívánságukra segítséggel és felvilágosítással.

Végül meg kell említenünk, hogy az elmúlt évben a múzeumi kalauzon kívül számos tanulmányt és munkát publikáltunk a múzeum anyagából. A napisajtóban és szaklapokban különösen Halász Gyula újságíró és dr. Martos Ferenc írtak nagyobb beszámolókat múzeumunkról és múzeumi munkánkról.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959 / Mollay Károly: Horváth József kiállításának megnyitója a Nemzeti Szalonban

Mollay Károly: Horváth József kiállításának megnyitója a Nemzeti Szalonban

1959. március 28-án, déli 1 óra előtt a napszakhoz mérten feltűnően sokan igyekeztek Budapesten a Nemzeti Szalon épületébe. Az első teremben gyülekezők az egymás után érkezőkben meglepetten réges-régen nem látott soproni iskolatársaikat, a Széchenyi-reáliskola egykor áhitatosan tisztelt magasabb évfolyamainak most már deresedő tanulóit, Budapesten és Sopronban lakó tanárokat, ismerősöket és barátokat fedeztek fel. Amolyan soproni találkozó, többszörös érettségi találkozó volt ez, amelynek létrehozásában a budapesti „Soproni Esték” szervezőjének, a fáradhatatlan Varga Ferencnek is nagy része volt. A zibongó karéj közepén ott állt botjára támaszkodva hatalmas alakjával Horváth József tanár úr, mindnyájunk szeretett „Hosszi”-ja, aki most is olyan ízesen, lassan, tagolva beszél hozzánk, mint annak idején a soproni Széchenyi-reáliskola rajz- és művészettörténeti óráin vagy a kiválasztottak külön, ingyenes rajzóráin az iskola most már díszteremmé átalakított egykori rajztermében. Egyszerre csak elhalkult a zibongás, **283** tárgult a kör: László Gyula régészprofesszor, maga is festőművész, kezdett beszélni. Mialatt megnyitójában a külföldön (Párizs, London) és idehaza sikeresen szerepelt, Munkácsy-díjas Horváth József mestereinek és művészi eszményképeinek, köztük Edvi Illés Aladárnak és a Munkácsyval egykorú német Leiblnek emlékét idézte, majd Horváth József piktúráját s benne Sopronnak és a soproni tájnak szerepét elemezte, a Mester körüljártatta szemét a jelenlévőkön, nyilván most is, mint mindig, a fény és árnyék játékát keresve az arcokon. Vizsgáló szeme azonban – én legalábbis azt hiszem – az arcok mögött még inkább azt kutatta, hogy az illetőt a megnyitó társadalmi eseménye vagy annak művészi élménye hozta-e el. A tisztelők és barátok, az egykori tanítványok serege azonban állta a próbát. S amikor véget ért László Gyula megnyitó beszéde, a sereg azzal a kíváncsisággal és érdeklődéssel áradt szét a termekben, amelyet a Mester eddigi tanári és művészi működése keltett fel benne. Mindegyik korosztály megtalálta azt a képet, amelynek születésekor a Mester tanítványa vagy műtermének látogatója volt, esetleg kis famulusként a kellékek megszerzésében segédkezett vagy előzetes modellként a kompozíció első beállítását végigélte. Magam is így pillanthattam bele – többek között – az 1929-ben Halmos Izidor-díjat nyert „Búcsúzás” című képének születésébe, az alkotó nekigyürkőzés gyötrelmeibe és szépségeibe. Maradandó nevelő élményünk maradt ez mindannyiunknak, akik e képeket most az életműbe állítva a művész fejlődésének egy-egy állomásaként láttuk magunk előtt. A kiállított 161 festmény és 18 grafika számszerint nem jelentette ugyan a teljes eddigi életművet, de ennek kitűnő keresztmetszete volt. Csak most értettük meg igazán, milyen szerencsések voltunk annak idején, hogy nemcsak a melegszívű rajztanár, hanem az alkotó művész is nevelt bennünket, olyan korban, amikor tanterv szerint nem folyt még rendszeres művészettörténeti oktatás, amikor nem volt egészen természetes, hogy egy vidéki iskolában a tanár művészeti, művészettörténeti könyvet nyomott egy-egy tanítványa kezébe.

A kiállításra Csatkai Endre bevezetésével a Nemzeti Szalon tetszetős, illusztrált katalógust adott ki, amely néhány nap alatt elfogyott...

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959 / László Gyula: Megnyitó beszéd Horváth József gyűjteményes kiállításán a Nemzeti Szalonban, 1959. III. 28.

László Gyula: Megnyitó beszéd Horváth József gyűjteményes kiállításán a Nemzeti Szalonban, 1959. III. 28.

Tisztelt Megjelentek!

Ha élne az ősz mester, a holt jóbarát: Edvi Illés Aladár, ő állna itt s megnyitó mondataiban méltóbb szavakkal és nagyobb hozzáértéssel köszöntené *Horváth Józsefet* és önöket. Nem áltatom magamat azzal, hogy feledtetni tudom őt, akinek szelíd egyénisége és természetszeretete mélyen egyezett soproni mesterünkkel.

Horváth Józsefet művészi életünk – s lassacskán már művészettörténetünk – úgy tartja számon, mint aki a vízfestést az olajfestés gazdag lehetőségéig fejlesztette, s nagyméretű képeiben is bámulnivaló tudással uralkodik frissen tartott felületein. Művészetszemléletét pedig az egykori nagy mester, Wilhelm Leibl ihletéből fakadtnak érzik. Mindez nyilván igaz, hisz a mester maga is megindultan beszél arról az átalakító hatásról, amelyet Leibl képei tettek rá. Ennek ellenére úgy érzem, hogy mindez igaz ugyan, de csak féligazság. Kimaradt az értékelésből az ember, a látvány poétája, a szép színek, egymásbafolyó fátyolos formák szerelmese, kimaradt az értékelésből Sopron hangulata, amely olyan bársonyosan, harmóniával idéződik fel képein. E rövid bevezetőben nem szándékom életútjának ismertetése – aki nem ismerné, megtalálhatja a nyomtatott vezetőben –, nem szándékozom begyökerezett értékelésével sem vitázni. Inkább néhány emléken keresztül szeretnék az iskolás besorolás mögé kerülni, s megmutatni a mögötte élő, töprengő s örvendező embert, egyet közülünk, múltban maradt társunkat.

284A régi Sopron. Aki csak kívülről ismeri, csak épületeinek hangulatát szívta magába, látott ugyan belőle valamit, de nem mindent. Ott kell élni az otthonokban, a régi házak függönyözött fényű szobáiban, régi bútorok gondozottan csillanó környezetében, amely szinte a villany éles fénye mellett is, a lámpa meg a gyertya arányát idézi. Az emberek mindenkiről mindent tudnak, születésétől haláláig s halk, legtöbbször jóindulatú suttogással adják tovább egymásnak a híreket. Ebben a régi Sopronban mentem egyszer este a Festőközön keresztül át az Ikva-pallón. A zugokat a sápadt villanyfény csak egy-egy kis folton világította meg s a házak, mint szunyókáló emberek pihentek, a zsalujuk résein átszűrődő fény sejtelmessé enyhítette a lámpaközök tintakék éjszakáját. Kilenc óra lehetett. Egy csukott ablakú kis ház előtt váratlanul zongorahang ütött meg. Gyermekek gyakorolhattak – Bartók egy kis zongoradarabjának ügyetlenül botladozó ütemei szűrődtek ki belülről. Úgy álltam ott, mint akit orvul mellbevágtak. Én magam értem a bartóki muzsikát, de ebben a hangulatban szinte szentségtörésnek hatott. Ide Haydn kellett volna, vagy olyan zongoramuzsika, amely még a csemballo vagy a spinét zümmögését idézi.

Nos, ez a régi Sopron van meg Horváth József festészetében. Nem azzal, hogy soproni tájakat festene, alig egy-kettőt látunk efféle kiállításon, nem, nem külsőségeiben, hanem hangulatában él e régi város Horváth József vízfestményeiben. Abból sarjadnak, bár ott határozottan újszerűnek hatnak. Hiszen hitvallása, hogy a természet olyan tökéletes, hogy a festő legyen boldog és megilletődött, ha jelenségeit úgy, ahogy két látó szemével megfigyeli, festékeivel újra fel tudja idézni. Felidézni és nem átkölni, nem átformálni, hiszen mi lehet szebb a látott világ szín- és formaharmóniájánál? Igen, Horváth József számára az igazi „megtaláltalak” a dúsan eléje táruló környezet látványa.

Még fiatal főiskolás voltam, amikor egyszer meglátogattam gimnáziuma rajztermében s láthattam annak parányi csatlakozó szobáját, amelybe csak egy kis ablakon át lehetett betekinteni. Itt állította be Horváth József ismét azt, amit a természetben meglátott – egy s több alakot – más fénytől nem zavarva szeretettel nézte a kis ablakon át s alázattal igyekezett a látvány megközelítésére. A készülő kép minden apró részletét egyszerre állította be, s ha több alakos volt a kép, valamennyinek ott kellett lennie, hogy pontosan mérlegelhesse egymáshoz való viszonyuk árnyalatait, a színek egymást átható játékát, a fény simogató szóródását. Gondosan, szinte aggodalmas művészi fegyelemmel kereste a minél tökéletesebb megközelítés eszközét. S mivel az volt s ma is az a meggyőződése, hogy a látvány, a természet minél szebb, tehát nem a „mi”-t keresi, hiszen azt bárhol megtalálhatja, hanem a „hogyan”-t, az eszközt, a megközelítés nemességét.

Jól tudom, hogy hosszan lehetne vitatkozni e művészi felfogásról, de a vitának jelen esetben értelme nem lenne, mert hiszen egy életművel szemben csak szavak állanak.

De nemcsak ezért lenne terméketlen a vita, hanem azért, mert az élő, érző ember szerencsére áttörte a maga alkotta elveket és korlátokat s akarva-akaratlan teltebbet alkotott, mint a látvány. Milyen simogatón s ragaszkodón meleg emberség, szeretet sugárzik a családról festett képeiben, jóllehet őt talán csak a feketének, sötétbarnának, a kéknek, vagy az aranyló színeknek festékekkel való újraalkotása izgatta. Vagy milyen nemes, halk, barnás akkord fogja össze a főfalón levő egyik mezítelen női testet, hogy indul el a vállak ívén, s hogyan sejlik a test domborzatának finom árapályán, szinte egygyé válva a fátyolos sejtelmű drapériával. Vagy hogyan csillan meg a szinte sugárzó erejű fény a tükör előtt álló nemes ívű testén. Vagy csupán a szín és a forma szépsége volna-e az, ami olyan nagy emberi együttérzéssel vonzza őt a szegények, a megnyomorítottak felé! Bizony többek ezek mint a természeti látvány alázatos megfigyelései. A szentelen Leibl örökségét áthatja a magyar festészet nagyjainak: Munkácsynak, Ferenczynek ígérete is. De még más is, mert ne legyünk túlságosan történések, s ne kergessük csupán azt Horváth József képein, ami a múltból hozott nemes örökség, hanem képein keresztül érezzük meg – szinte baráti közelségben – őt magát. Nézzék, a képek milyen halk szavúak! Nemcsak azért, mert emberei alig-alig váltanak szót egymással, hanem azért is, mert kerüli a fény és az árnyék drámai feszültségét és inkább selymes középértékekben fogalmaz. Nem szereti a napfényt, [285](#) mert ellentett tömbökre tördeli a látványt, de szereti a félhomály zugait, a szórt fénnel átitatott felületeket. Aki ismeri őt, tudhatja, hogy festményeinek ez a tulajdonsága a legnemesebb értelemben vett önarckép. Ő is kevés szavú, gyermeki tisztaságú, a nagy drámai élményeken kívül maradt ember. Nem a lélek mélytengeri életében, a társadalom örvénylő erőiben keresi a szépséget, hanem a csendes, meghitt látványban csodálkozó gyermek-szemekben, meglett emberek, cserzett bőrű öregek világában, a lehelletes ígézetű mezítelen testben, vagy tompa hangulatú tájakban. A magános embernek a magára feledkezett szemlélődését csak a család körében deríti meleg szeretet. Hogy miért magárahagyott és szomorú, amikor nem kellene annak lennie? Igen, ebben lehet igazság, de a vita ismét terméketlen lenne, mert egy egész életműből sugárzik ez a magárahagyottság. Horváth József olyan ember, ilyen tehát a piktúrája is. Éppen ez az, ami megigézi azokat, akik rajongással nézik képeit, de egyúttal ez az egész életmű hitele, ami megilletődésre készíti azokat is, akiknek művészetről vallott felfogása más mint az övé. Az őszinteségben, e szelíd, kissé szomorkás vallomásban nem kételkedik sem egyikük sem másikuk.

Ne magasztalják tehát Horváth József festményein csupán páratlan szépségűvé művelt vízfestő tudását, több van a képekben ennél. Egy finom érzésű ember vall benne arról, amit életében szépnek látott. Hogy ennek a vallomásnak színakkordjai régi nagy mestereket idéznek? Igaz, de vajon egy régies szavú ember vallomása az életről kevésbé igaz és megható, mint azé, aki a ma zaklatott módján szól?

Bevallom, művészi érzésvilágom ebben a felzavart XX. században fogant, de azt is boldogan mondom el,

hogy ennek ellenére Horváth József festményein nemcsak a mesterség becsületét szeretem, hanem azt a csendes szavú embert is, aki szépek, bontatlan harmóniájúnak látta maga körül a mutatványos világot s ezt képes volt nemes eszközökkel meg is örökíteni.

Nem zárhatom e néhány mondatot anélkül, hogy – remélem a Mester nevében is – meg ne köszönjem a Műcsarnoknak e kiállítás megrendezését és személy szerint Kisdégi Ferencnének, hogy szívvel és nemes ízléssel tárta elénk Horváth József festményeit.

Most pedig engedjék meg, hogy a kiállítást úgy nyissam meg – kissé visszaélve azzal, hogy itt állok –, hogy önök közül elsőnek és ragadhassam meg Horváth József kezét; Köszönjük, Józsi bátyám, hogy itt lehetünk képeid között.

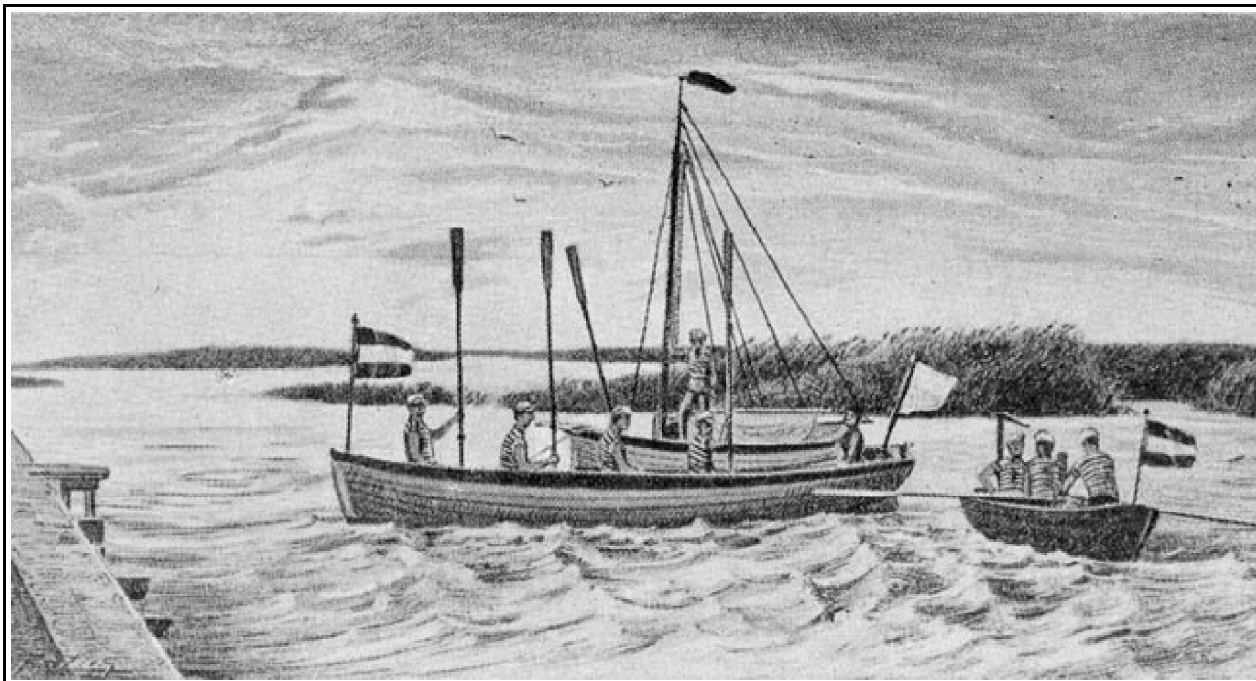
1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1959 / Spectator: Mende Gusztáv kiállítása a budapesti Ernst Múzeumban

Spectator: Mende Gusztáv kiállítása a budapesti Ernst Múzeumban

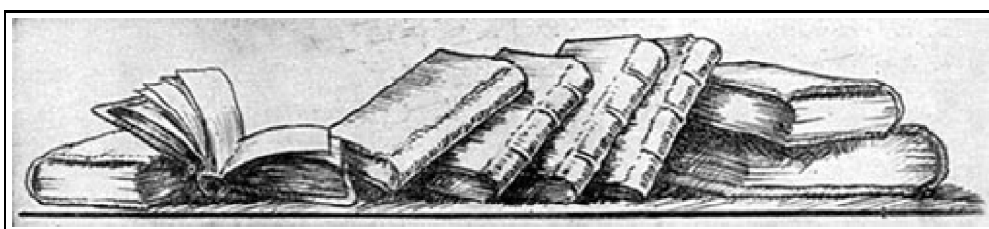
A Műcsarnok Kiállítási Intézmény figyelemmel kíséri a vidéki képzőművészeti életet is, így került sor 1959 nyarán Mende Gusztáv egy képgyűjteményének bemutatására a budapesti Ernst Múzeumban. Kiállító társai: Békessy Leó győri és a következő budapesti festők voltak: Barabás Gizella, Barta Mária, Csejthei J. Ferenc, Haranglábi N. József és Marcell György.

A soproni festő több évtizedes munkásságának kis részét mutatta csak be: aquarell-tájképeit. A tárgykörnek ilyen leszűkítése lehetővé tette, hogy a 30 darabból álló sorozat jellemzően hangsúlyozta a festő legjobban kiművelt munkaterületét. A válogatott anyag meglepetést váltott ki a szakmai körökben, bár Mende festészete nem volt ismeretlen a fővárosban azelőtt sem, hiszen szorgalmasan állított ki korábban már a Műcsarnokban és Nemzeti Szalonban is. Mende vízfestményei közül nem egy került az állam és városok tulajdonába, sőt Győr, Szombathely, Kaposvár és más városok kiállításain kitüntetést kapott. Az Ernst Múzeumban rendezett tárlat anyagából egy darabot a Művelődésügyi Minisztérium, kettőt a Képzőművészeti Alap szerzett meg. A kritika megállapította, ²⁸⁶hogy Mende vízfestményei felülemelkednek a megszokott grafikai teljesítményen, önálló, egyéni, lezárt műfajt képviselnek. Tárgyválasztásban, felfogásban és megjelenítési formában a Nyugat-Dunántúlra jellemző tájművészetet valósítják meg, az egyéni előadási stílus pedig a vízfestés magas szintű és haladó szellemű művelőjének érdemét dicséri.

Mende fejlődése koránt sincs még lezárva. A fokozatos fejlődés leolvasható a képsor egymásutánjából. Ha figyelembe vesszük állandó és élénk tevékenységét, a továbbfejlődést is biztosítva látjuk. Mende nem az egyedüli aquarellista ma Sopronban, mégis festészete – néhány hasonló vonás ellenére – társainak munkái mellett megtartotta eredetiségét. A város művészeti légköre ebben a művészeti ágban tipikusat hozott létre, és ez határozza meg helyét országos viszonylatban, egyúttal Mende helyét a magyar képzőművészet területén.

Vízisport a Fertőn az 1880-as évben.
(Rupprecht Mihály felvétele)

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

287 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum Kalauza. A Bányászati Kutató Intézet kiadása 1959.

**Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum Kalauza.
A Bányászati Kutató Intézet kiadása 1959.**

„Hazánk első bányászati múzeuma, a soproni Központi Bányászati Múzeum 1957. októberében nyitotta

meg kapuit azzal a céllal, hogy összegyűjtse és bemutassa bányászatunk múltjának és jelenének emlékeit és dokumentumait s azok szemléltetésével közelebb hozza a dolgozók tömegeit legnagyobb iparunkhoz, a bányászathoz.” Ezekkel a sorokkal kezdődik a kalauz bevezetése és ismerve a kiállítás anyagát, szórakoztatva nevelő módszerét, bátran mondhatjuk, hogy kitűzött célját megvalósítja.

A kalauz bevezetésében a történelmi Magyarország területének bányászati vonatkozású fontosabb állomásait foglalja össze tömören és világosan, jó áttekintést adva a bányászat fejlődéséről, a bányajog kialakulásáról, a bányatisztképzés alakulásáról és a bányamunkás életéről.

Ezután tér át a kalauz a múzeum kiállításának ismertetésére, vázolja a múzeum létrejöttének körülményeit és az 1940-es évek múzeumalapítási kísérleteit. A múzeum jelenlegi épülete az úgynevezett Esterházy palota jobb szárnya, loggiás emeleti folyosóval, beépített zárt udvarral. A 17. század végén már állt az épület, melyet 1752-ben szereztek meg az Esterházyak. Szomszédos régi palotájukkal egybeépítették és homlokzatilag is egységesítették a két épületet.

A múzeum kiállítása a lakóház adta lehetőségek figyelembe vételével tagolódik. Az előcsarnokban és két nagyobb teremben a magyarországi bányászat általános történeti fejlődését szemléltető képek és tárgyi dokumentumok, kisminták kaptak helyet. Az előcsarnok hosszanti falán Ágoston Ernő és Sterbenz Károly festőművészek alkotása a középkori bányászati technológiát mutatja be 1627-ig. Munkájukhoz felhasználták a csarnokban kiállított reprodukált metszetsorozat ábrázolásait, melyet Georgius Agricola (1494–1555) német természettudós készített a 16. században. A falképen a varázsvesszővel való kutatás, táróhajtás, aknába való leszállás, tűzvetés, vízemelés, szállítás, rakodás, válogatás van megjelenítve, egyszóval az egész kezdetleges temelési folyamat. Három évszám figyelmeztet a bányászat korabeli kimagasló eseményeire, mint az 1245-ös „selmec” magyar bányajog megszületése, az 1526–27-es fegyveres bányászfelkelésre és az 1573-ban kiadott, Miksa-féle, egységes bányarend bevezetésére. Az üvegtárlókban elhelyezett csont, kő és bronz szerszámok az őskor bányászatának eszközeit ismertetik meg és érzékeltetik az azóta megtett hatalmas fejlődést.

Az első teremben újabb színes falkép mutatja be a bányászat újkorát jelző 1627-es első bányabeli robbantást, majd az 1735-ben megindult selmeci bányászati festőoktatás kezdetét, végül a harmadik állomás a brennbergi szén 1753-ban történt felfedezését ábrázolja. Mint a bányászati képzés előmozdítója kapott helyet Mária Terézia olajfestménye, valamint Szent Borbála képe a bányászok védőszentjeként. **288**A bányászati felsőoktatás történetét külön falon tanulmányozhatja a látogató, alatta pedig tárlóban vannak elhelyezve a hagyományos versenyvizsgák érmei, Mikoviny Sámuel (1700–1750) munkásságát méltató irodalom egy része. Külön vitrinben kaptak helyet a bányászéletet ábrázoló népművészeti alkotások, melyek viselettörténetileg is értékes emlékek. A három jelentős dátum eredményeinek jegyzőkönyveiről, bányagépek rajzairól készült fényképmásolatok fokozzák az érdeklődést. A kiállított 17–18. századi anyagot két kisminta egészíti ki. Az egyik vízierővel hajtott függőleges aknaszállítógép, a másik pedig szintén vízikerekkel hajtott 12 nyilas érczúzó kicsinyített mása.

A második teremben a kisminták nagy száma jellemző, melyek a 19. század, de már a mai bányarendezéseket is ábrázolják. A frontfejtés önrakodással kombinált eljárását, a nagymányoki kasos aknaszállítógép munkáját, a külszíni és földalatti szállítóberendezések működését, a gyöngyösoroszi ércelőkészítő munkamenetét ismerheti meg a látogató. A kisminták villannyal vagy kézierővel működésbe hozhatók, tehát alkalmazásuk „munka közben” figyelhető meg. A vitrinekben a bányászhallgatók hagyományos „gruben”-je és öltözetük tartozékai (bányászkar, farbőr), majd a „valetáló” diák viselete, szalagjai, végül pedig az 1945-ig viselt bányamérnöki és ezt 1949-ben felváltó új egyenruha ad képet a

bányaviseletről. A terem falképe a 19. század és a ma bányászatának jellemző építményeit és munkaméneteit vázolja a látogató elé. A kalauz az egyes kisminták és ábrázolások üzemi leírását adja, kiemelve egyes jelentős találmányokat, létesítményeket. Működésben látható a Donbassz-kombájn kicsinyített mása. Ezzel zárul az általános fejlődéstörténeti rész.

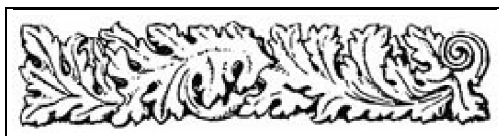
A folyosóról nyíló kis szobákban kaptak helyet a brennbergi, tatabánya-dorogi bányavidékek emlékei, kimagasló szakembereinek képei, régi bányatérképek, régi mérőműszerek, sport- és dalegyleti reliktumok, valamint a bányák berendezéseinek és építményeinek fényképei.

Két helyiségben az olajbányászat munkája és története kerül bemutatásra. Falitáblákon láthatók a kőolaj és földgáz keletkezésének és felhasználásának folyamatai, a fúrások módozatai és egyes szerszámok alkatrészei. Térkép rögzíti az ország olaj- és gáz-lelőhelyeit. Fényképeken ismerhetők meg a mai bányászat munkamódszerei és jellegzetes építményei, gépei. Külön falitábla emlékezik meg a 18. századi magyar olajkutatás úttörőiről. Üvegtárlóban átvilágított olajminták láthatók az ország tíz olajmezőjéről. A nagyobbik terem közepén egy mai mélyszivattyú szerkezete ismerhető meg.

Külön teremben nyert elhelyezést a világítás fejlődését bemutató gyűjtemény a nyíltlángú római mécsestől a modern biztonsági lámpákig. A történelem előtti kor bányavilágítását tabló foglalja össze. Ugyanitt látható a várpalotai barnaszén-bányászat néhány dokumentuma is.

A földszinti helyiségekben a bányaművelés egyes szakaszai és gépei vannak szakszerű ácsolattal beépítve és elrendezve. Ezek működését és jelentőségét magyarázza a kalauz. Megismerteti az olvasót a régi magyar csilléval, fejtőgéppel, szivattyúkkal, réselő- és rakadógépekkel, kéziszerszámokkal. Az utolsó szoba anyagából a mentőkészülékek fejlődésére, ezek megalkotóira és a velük dolgozó bátor bányászokra figyelmeztet a könyv. A kalauz német, orosz és angol nyelvű kivonatot is tartalmaz, ami igen növeli értékét. Bő képanyagával rendkívül hasznosan egészíti ki a szövegrészt és így értékes ismertetőt és egyúttal maradandó emléket ad a szerző a látogató kezébe. A kalauz tükrözi azt a nagy és fáradságos munkát, amely a múzeum létrehozását és színvonalas kiállítását eredményezte. Örömmel és elismeréssel köszöntjük a bányászati múzeum kalauzát.

Domonkos Otto

1960. XIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Városunk lakosságának minden igényét kielégítik
AZ IPARCIKK KISKERESKEDELMI VÁLLALAT

SZAKÜZLETEI

Közkedvelt a
SOPRONI SÖRGYÁR
készítménye

A KIVÁLÓ
VILÁGOS SÖR,
BARNA SÖR,
KINIZSI SÖR.

A soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

fűszer,
csemege,
édesség,
dohány,
tej és hús
boltjai

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak.

Sopron és vidéke
körzeti
Földművesszövetkezet
mezőgazdasági szakboltja:

Ötvös utca 3. sz.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárak, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb.
A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz.

Központi telep és iroda:
Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58 és 10-59

Üveges részleg:
Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

Vállal
kőműves
ács

tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz.

Sopron, Vitnyédi u. 13 – Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázó, játék, kárpitos, javító, iparművész részlegeivel
a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálósobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses
kivitelen

vállal:

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók a Soproni
Kiskereskedelmi V. üzleteiben

Győr-Sopron megye Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógábonatér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

Győr, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90
Mosonmagyaróvár, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállásbiztosítás:

szállodában – turistaszálláson – magánhelyen.
Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása.
Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel.
Városkörnyéki és megyei autóbussz kirándulások szervezése.

Utazási- és menetjegyi irodák (IBUSZ)

Soproni Diákszálló

Ferenczi János u. 2. – Telefonszám: 22-28

Szállásigények idejében bejelentendők az
Idegenforgalmi Hivatalhoz

***Soproni
Posztó- és Szőnyeggyár***

Sopron, Baross út 24

Gyapjúszővetek
takarók
műszaki szövetek
bútorszövetek
szőnyegek

Soproni Húsipari Vállalat

Sopron

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

**A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói
jóminőségű hentesáruk készítésével járulnak hozzá
az élelmiszeripar fejlődéséhez.**

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a Húsipar Húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

Soproni pamutipar

Sopron, Selmeci utca 15–17 szám
Telefon: 20-90 szám

Pamutszövőgyár

**ELZETT
Vasárugyár**

Zárgyár

Sopron, Csengeri utca 30–32

Gyártmányai:

záruk,
ajtó- és ablakpántok,
épületvasalások

Soproni Fésűsfonalgyár

Gyártelep:

Sopron, Ágfalvi út 4. szám. Távbeszélő: 10–50

Budapesti iroda:

Budapest, V., Szent István tér 16. sz. – Távbeszélő: 328–722

Autóalkatrészgyár V.

„Rába” gyáregysége
Sopron, Batsányi u. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek,
„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek,
Csepel 130–300 futómű és csörlőművek

Fémlemezipari Művek

Soproni Tű- és Késáru Gyáregysége
Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

termékei:

különféle tűárak
kárpitós díszszeg
cipőkarikák
fűzőszemek
bőrszegecsek

Lövői Késgyár

termékei:

háztartási kések

zsebkések
ipari kések
mezőgazdasági gépkések
különféle kéziszerszámok

Soproni Ruhagyár

Sopron, Rákóczi utca 6
1950–1960

10 éves működése alatt
gyártmányaival:
női-, lányka- és baby-ruháival
bel- és külföldi igényeket
egyenként kielégíti

Saját laboratórium
Saját tervezés

Tartsa pénztét takarékpénztárban!

A takarékbetét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül felvehető!

***Bővebb felvilágosítást ad az Országos Takarékpénztár fiókja,
Sopron, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal***

Kevés pénzért sokat nyerhet!

Lottózzon

Totózzon

a soproni totó-lottó irodában

Sopron, Lenin körút 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda:

Rákóczi u. 27. – Telefon: 17–26

Szjgyártó üzem

Lenin körút 90. – Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

Motorjavító üzem

Botond utca 10 – Telefon: 23-25.
Megbízható, gyors, biztos szervíz

Bognár-, kovácsüzem

Rákóczi utca 27

Kézikocsi szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

Tisztaság: fél egészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

Városi Fürdőt

Fürdővállalat

Soproni Fodrász Szövetkezet

korszerűsített, higiénikus termeiben

gondos és

figyelmes kiszolgálás.

A Soproni Állami Gazdaság

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

palackozott márkás borai

a korszerű soproni szőlőtermelés eredményei.

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna u. 1. – Telefon: 14-53

**Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakból**

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79

**Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás
Nylonharisnya átkötés**

minőségi munkával!

Takarékoskodjunk a gázzal,
akkor kisebb lesz a gákszámla és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk
a Gázműhöz

Táncsics Mihály u. 12. Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat
figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

Üzemei:

Pannónia Szálló és Étterem:
80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

Turista Szálló és Étterem:
A Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

Kertvárosi Vendéglő:
a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

Alpesi Vendéglő:
a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

Deák Étterem:
a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

Gambrinus Étterem:
a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

Várkapu Eszpresszó:
I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

Fórum – Gyöngyvirág – Ciklámen – Pettyes
cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Látogassa meg üzemeinket!

É. M.
Soproni Épületasztalosipari Vállalat
Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:
mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket

Gyártelep:
Sopron, Terv u. 2.
Telefon: 17-55, 10-70

**Soproni Vas- és Szerelő
Kisipari Szövetkezet**

Vállal:
rádió javítást,
gyermekkocsi javítást,
bádogos vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő
munkákat

Sopron, Ógabona tér 16.

Soproni Fémtömegcikk Kisipari Szövetkezet

vállal
edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát,
nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat.

Központi telep:
Sopron, Rákóczi utca 39. szám.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Kugler Alajos múzeumi főőr: Soproni Múzeum, Vezető. 24. sz. szekrény, „újabbkori fajánszedények”. A durva fajánszt leginkább a habánok honosítják meg. A felső polcon nagyobb hordóalakú fajánszedény: 1666 évszámmal a kőszegi jezsuita patikából.

2 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: SSz. 1938, 140. old.: „1847 volt egyébként az első teherpróbája a soproni műgyűjteményeknek... régiségekből kiállítást rendeztek... Cserépedények... egy tál Földesi Erzsébet 1640 felírással... (Ocskay pinnyei gyűjt.)”

3 (Megjegyzés - Popup)

Corpus Juris 1548., 1556., 1557., 1578: Anabaptistae... expellendos... anabaptistae ejiciantur, ... anabaptistarum secta eliminare... anabaptistae in duplo cogantur.

4 (Megjegyzés - Popup)

Marczali: Világtörténet VIII. 370. Fontes Rerum austr. XXX. 280. old.

5 (Megjegyzés - Popup)

Payr S. A soproni egyh. közs. tört. 91. old.

6 (Megjegyzés - Popup)

Jedlicska Pál: Adatok Szomolyán tört. Tört. Tár., 1879. 269.

7 (Megjegyzés - Popup)

H. Seberl: Niederöst. Bauermajolika.

8 (Megjegyzés - Popup)

Joachim Beckers: Närrische Weisheit. Frankfurt 1682.

9 (Megjegyzés - Popup)

Tört. Tár, 1900. Esterházy M. levelei Nyáry Krisztinához CXIV.

10 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre, SSz., 1955., 141. old.

11 (Megjegyzés - Popup)

Max Dvorak: Topographie der pol. Raudnitz. Prag 1910.

12 (Megjegyzés - Popup)

Katona Imre közl.

13 (Megjegyzés - Popup)

Botgorsek Ferdinánd: Historisch-topographische Beschreibung stb. Kismarton, 1852.

14 (Megjegyzés - Popup)

Volkskunde des Burgenlandes, Oest. Kunsttopographie Bd XXVI. 27/28.

15 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy., Germán sírok Hegykőn, SSz 1957/262–265.

16 (Megjegyzés - Popup)

Az ásatás első hetében Draveczky Balázs III. é., utolsó három napján pedig Bándi Gábor II. é. egyetemi hallgatók segítkeztek. Külön köszönöm Nováki Gyulának, a soproni múzeumban és a helyszínen nyújtott baráti segítségét.

17 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzem, hogy a hegykői 8. sírból és a temetőből előkerült egyetlen korongon készült edényke és az 1. sír fegyvereinek párhuzamát egy pilisvörösvári sírból ismerjük, amely tehát valószínűleg hasonló jellegű temető sírja. V. ö. I. *Bóna*, Die Langobarden in Ungarn, Acta Arch. Hung. 7/1956/194. o., 47. t. 1–2, 5.

18 (Megjegyzés - Popup)

Pl. *Götze*, A. Die altthüringischen Funde von Weimar, Berlin 1912, I. t. 8, 10. *Veeck*, W., Die Alamannen in Württemberg, Berlin–Leipzig 1931, T. t. I 8 a–b; 25. t. 27, 30.

19 (Megjegyzés - Popup)

Rokona várpalotai 1. sír fibulája és egy ismeretlen magyarországi lelőhelyű langobard fibula, *Bóna* i. m. 27. t. 1–2; 52. t. 3.

20 (Megjegyzés - Popup)

Példák: Kiszombor B. temető 88. sír (*Török*, Gy, Dolg. 12/1936/108. o., 50. t. – VI. sz. 1. fele), Castel Trosino 123. sír (*Mengarelli*, L, Mon. Ant. dei Lincei 12/1902/11. t. 4), Nocera Umbra (*Pasqui*, A – *Paribeni*, R, Mon. Ant. dei Lincei 25/1919/55. k.), S. Eustachio (*Aberg*, N, Die Goten und Langobarden in Italien, Uppsala 1923, 302. k.), Sabloniere (*Kühn*, H, Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in der Rheinprovinz, Bonn 1940, 79. k.), Marchélepot (Boulanger, M. C., Le cimetières franco-mérovingien et carolingien de Marchélepot, Paris 1909, 12. t. 3.). *Böhner*, K. Die fränkischen Altertümer des Trierer Landes, Berlin 1958, I. köt. időrendi táblázata a típust 450–525 közé keltezi. Korai keltezése mellett szól a percei 91. sír üvegserlegje is (Közöletlen, Nyitra, Régészeti Intézet). A talpas üvegserlegek kora a fenti leletek alapján az V. sz. 2. felétől a VII. sz. elejéig terjed. A hegykői ennek az időszaknak a közepe tájára tehető.

21 (Megjegyzés - Popup)

Példák: Reinsdorf, *Götze* i. m. 9. k.; Nieder-Rösslen, *Kühn* i. m. 58. k.; Marchélepot, *Boulangier* i. m. 22. t. 3.

22 (Megjegyzés - Popup)

Példák: Weimar 27. sír, *Götze* i. m. 12. t. 16–17; Belleben, *Kühn* i. m. 120. k.; Bel-Air, *Besson, M*, L'art barbare dans l'ancien diocèse de Lausanne, Lausanne 1909, 135. k.

23 (Megjegyzés - Popup)

Példák: Nocera Umbra 87. sír, *Aberg* i. m. 143. k.; Nordendorf, *Franken, M*, Die Alamannen zwischen Iller und Lech, Berlin 1944, 5. t. 2, 6, 14; Halifingen, *Hülle, W.*, Die Alamannen (*Reinerth, H*, Vorgeschichte der deutschen Stämme, Berlin 1940, II. köt.) 205. k.; Kelheim, *Preidel, H*, Die Markomannen und Bayern (*Reinerth* i. m.) 266. t. 2; Kranj-Krainburg 207 sír, *Smid, W*, Jb. f. Alt. 1/1907/55. o. 10. k; Chaouilley, *Salin, E*, La civilisation mérovingienne II. Paris 1952 B. t. 2.

24 (Megjegyzés - Popup)

Bóna, I, Langobardische Grabstätten in Kápolnásnyék und Rácalmás, István Király Múzeum Közl. E/3/1959/79.; Krainburg 71. és 72. sír, *Zmavc, J*, JbDZK 2/1904/232–, 238. k.; Nocera Umbra 22, 29, 37 sírok, *Pasqui-Paribeni* i. m. 57, 66, 79. képek.

25 (Megjegyzés - Popup)

Kühn i. m. 314–319.

26 (Megjegyzés - Popup)

Deutsches Archäologisches Institut, Die langobardischen Fibeln aus Italien, Berlin 1950, 58–59.

27 (Megjegyzés - Popup)

Fremersdorf, F., Das fränkische Gräberfeld Köln-Müngersdorf, Berlin 1955, 114.

28 (Megjegyzés - Popup)

Veeck i. m. 36–37.

29 (Megjegyzés - Popup)

Böhner i. m. táblázat.

30 (Megjegyzés - Popup)

DAI, Langobardische Fibeln i. m. 25., o., 29. t. A 107/108.

31 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 30. t. A 109–A 110.

32 (Megjegyzés - Popup)

Viollier, D., Anz. f. Schw. Alt. 13/1911/20–, i. t. 2.

33 (Megjegyzés - Popup)

Veeck, i. m. 24. t. B. 1, ugyanaz *Hülle* i. m. 213. t. 3.

34 (Megjegyzés - Popup)

Aberg, N, Die Franken und Westgoten in der Völkerwanderungszeit, Uppsala 1922, 123. k.

35 (Megjegyzés - Popup)

Franke i. m. 4. t. 1, ugyanaz *Aberg* i. m. 124. k.

36 (Megjegyzés - Popup)

Stampfuss, R., Die Franken (Reinerth i. m. I. köt.) 70. t. 2.

37 (Megjegyzés - Popup)

Fremersdorf i. m. 87. t. 1–2, ugyanaz 131. t. 1–2, ugyanaz teljes síregyüttessel a 23. táblán, ugyanaz *Stampfuss* i. m. 70. t. 1.

38 (Megjegyzés - Popup)

Irodalmi Szemle, 1959. 2. szám. A szerző cikke.

39 (Megjegyzés - Popup)

Hadtört. Intézet Levéltára. M. Tanácsköztársaság. 85. doboz. e/betű.

40 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: „Milyennek látta Vas Gereben Sopront?” Sopronvármegye, 1923. jan. 14.

41 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Vas Gereben soproni és megyei adomái. Új-Sopronvármegye, 1943. VIII. 23.

42 (Megjegyzés - Popup)

Hajdanában a lúdtollat úgy faragták ki.

43 (Megjegyzés - Popup)

A levélpapírt összehajtogatták és ostyával ragasztották le.

44 (Megjegyzés - Popup)

Az „Angyal” fogadó a Kálvária templommal szemben volt, régi cégére a 18. szd.-ból még megvan, de az

épület felerészben prépostság, felerészben kaszánya.

45 (Megjegyzés - Popup)

A híres hercegi parkot érti alatta. A leírás a mai állapottal nagyjából egyezik.

46 (Megjegyzés - Popup)

Okka a Fertő mellett van Oggau. Völgyfalva ma is horvát falu Zillingthal néven.

47 (Megjegyzés - Popup)

Az úriszék elnöke, költött név, de valószínűleg történeti személy.

48 (Megjegyzés - Popup)

Mód Aladár: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. VIII. kiadás 33. l.

49 (Megjegyzés - Popup)

Révai: Marxizmus, népiesség, magyarság. 1946. 147. l.

50 (Megjegyzés - Popup)

Witmann Tibor: Bethlen Gábor mint hadszervező. Különnyomat a Századok 1951. 3–4. számából 7. l.

51 (Megjegyzés - Popup)

Homonnai György Homonnai Bálintnak, Bocskai főemberének a fia, aki az udvar biztatására Radul havasalföldi vajdával szövetkezve megtámadja Bethlent, először 1616-ban, de akkor is kikap Désnél.

52 (Megjegyzés - Popup)

A későbbi erdélyi fejedelem

53 (Megjegyzés - Popup)

1605 májusában Némethi Gergely vezetése alatt magyar, török és tatár csapatok feldúlják a város környékét, a tatárok kirabolják a Szent Mihály templomot. V. ö.: Bán: Sopron újkori egyháztörténete, II. rész. 125. l.

54 (Megjegyzés - Popup)

Payr. Dunántúli evangélikus egyház története I. 13. l. Bán: i. m. II. 147. l. Soproni Szemle, 1942. Payr György krónikája 1584–1700. 141. l.

55 (Megjegyzés - Popup)

Dampierre Duval H. császári tábornok (1580–1620) a csehek ellen harcolt, amikor a szabadságharc kitört. Kénytelen Prága ostromát megszakítani, egyesíti seregét Buquoi tábornok seregeivel és Bethlen ellen fordul. Pozsony ostroma közben esett el, 1620. október 9-én.

56 (Megjegyzés - Popup)

SSz, 1942, 14. l. Payr krónikája.

57 (Megjegyzés - Popup)

A gúnyverset és a kísérő levelet először Szilágyi Sándor közölte kevés magyarázattal és a szabadságharc kommentálásával. A magyarázat és a kommentár teljes mértékben elavult. Századok. 1875. 348. 11.

58 (Megjegyzés - Popup)

A Deákkútról többször szó esett folyóiratunk újabb évfolyamaiban, ezért úgy találtuk, hogy a hozzá tapadó „Deákkúti Vármegye” története is érdekelni fogja olvasóinkat. A fenti cikk egy nagyobb tanulmány kivonata.

59 (Megjegyzés - Popup)

Peresztég Sopron megyei község 1500 lakossal (1949). Két katolikus falu összeolvadásából keletkezett. Az eredetileg különálló Sopronszécsény, ill. Szécsény és Peresztég szokásait együtt tárgyalom, csak az egyes eltérések esetében említem meg az eredeti nevet. Az adatokat ld. Magyar városok és községek. Budapest, 1958.

60 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Szendrey Á., Legényavatás, Ethn., LXIII. (1952), 368.

61 (Megjegyzés - Popup)

A szokásnak azt a fogalmát értjük, amelyet a német nyelv *brauch*-al jelöl meg.

62 (Megjegyzés - Popup)

Mindezek megemléztetését azért tartottam fontosnak, mert a fenti szempontoknak megfelelően próbálom a szokást leírni.

63 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Szendrey Á., i. m. 1952. 359. Fertőrákosra; Iváncsics N., Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban. SSz., XIII. (1959), 170. Petőházára vonatkozóan.

64 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Élő D., Sarród monográfiája, Budapest, 1940. 84.

65 (Megjegyzés - Popup)

A *pimbor* szó a pintborral (meghat. mennyiségű bor) kapcsolatos. A kérdéshez id. Iváncsics N., i. m. 171. Az avató elnevezéseire vonatkozóan id. Szendrey Á., i. m. 1952. 360.; Takács L., A höveji „legények iggazsága” 1837-ben, SSz., XII. (1958), 149.; Élő D., i. m. 84.

66 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Élő D.*, i. m. 84.

67 (Megjegyzés - Popup)

Lövőre vonatkozóan id. *Szendrey Á.*, i. m. 1952. 361.

68 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Szendrey Á.*, i. m. 1852. 362–363.

69 (Megjegyzés - Popup)

Szendrey Á., i. m. 1952. 361.

70 (Megjegyzés - Popup)

A kérdésre, de az egész szokásra vonatkozóan v. ö. *P. Jámber M.*, Legényélet és legényavató szokás Halászában. Népr. Közl., II. (1957), 111. és 105–120.

71 (Megjegyzés - Popup)

A cégérfára vonatkozóan kevés az adat az idevonatkozó irodalomban. A kapuba állított *leánycégerre* vonatkozóan ld.: *Szendrey Á.*, Apróbb szokások, népszokások – töredékek. Népünk és Nyelvünk, I. (1929), 9.; *Inotay I.*, körkérdésre adott válasza, Népünk és Nyelvünk, IV. (1932), 153.; A leányavatásra általában, röviden ld. *Szendrey Á.*, A népi élet társas összefüggései, Ethn., XLIX. (1938), 129.

72 (Megjegyzés - Popup)

Adatközlőim: Gottlieb János (80 éves), Kirkovics József (53), Kirkovics Sándor (80), Horváth István (79), Horváth Istvánné (71), Czákler Lajos (74). Az anyaggyűjtés 1959 nyarán történt.

73 (Megjegyzés - Popup)

Szény: annyi mint a mai szín.

74 (Megjegyzés - Popup)

Szény: annyi mint a mai szín.

75 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg valami vendéglő tánctermeiben lévén a játék, a színpad mögött volt a rögtönzött öltöző és így a közönség véletlenül egyet-mást megláthatott a kulisszatitkokból.

76 (Megjegyzés - Popup)

Zenetudományi tanulmányok VII. Prohács Margit: A Zeneművészeti Főiskola Liszt hagyatéka. 478–80. lap.

77 (Megjegyzés - Popup)

Liszt veje, neves zongoraművész, aki 1853-ban Sopronban is adott hangversenyt, később inkább csak karnagy. Elvált feleségét, Liszt Kozimát, Wagner Richárd vette nőül.

78 (Megjegyzés - Popup)

Janina grófnő szerelmével üldözte Lisztet, még Sopronharpácsra is utána utazott, a hajdúkkal kellett távortartani a kastélytól. Mikor Liszt semmi módon nem óhajtott vele kapcsolatot fenntartani, a jelzett regényben pellengére állította az idős művészt.

79 (Megjegyzés - Popup)

Szombathelyen szobra van a múzeum előtt.

80 (Megjegyzés - Popup)

Trefort Ágoston Sopronnak több ízben országgyűlési képviselője, sokáig kultuszminiszter.

81 (Megjegyzés - Popup)

A levélíróra valló csípősség a dicséret köntösében.

82 (Megjegyzés - Popup)

* A múzeum külföldi vendégei név szerint a következők voltak: Bulgáriából: A Bolgár Országos Béketanács tagjai: Lalja Marinov Lamar nemzeti költő, Todor Pondev újságíró, a szófiai Horizont főszerkesztője. Lengyelországból: Jerzy Gustkiewicz, a krakkói Bányászati és Kohászati Akadémia adjunktusa. A Német Demokratikus Köztársaságból: Dr. Karl Ew. Fritzscht egyetemi tanár, a Német Tudományos Akadémia Drezdai Néprajzi Intézetének vezetője. Szlovákiából: Julius Blahonic, a Szlovák Tudományos Akadémia Bratislavai Történeti Intézetének igazgatója. Szovjetunióból: A Szovjet Tudományos Egyesületek Szövetségének küldöttei: A. Ny. Gavrilov, az Össz-szövetségi Műszeripari Tudományos Egyesület elnöke, a Moszkvai Repülésügyi Intézet tanszékvezető tanára, Ny. G. Andrejev, a Moszkvai Mező- és Erdőgazdasági Tudományos Egyesület elnöke, A. P. Tyimirjazov, a Szovjet Mezőgazdasági Akadémia tanszékvezető tanára, A. V. Jurkovics, az Ukrán Köztársaság Tudományos Egyesületei Szövetségének elnökhelyettese. A Magyar-Szovjet Baráti Társaság rendezésében a Barátság Hónapjában (februárban) 12 tagú szovjet katonai küldöttség A. P. Vria hadnagy vezetésével. A Leningrádi Bányászati Egyetem küldöttei: A. Tolsztunov egyetemi tanár, P. A. Kondrasov egyetemi docens-dékán, A. V. Pavlov, a fejtések tanszékének adjunktusa, V. Vlaszov és P. A. Gubernatorov bányamérnökhallgatók.